

УДК 811

Опубліковано статті, у яких розглядаються актуальні питання функціонування і розвитку мови різних типів дискурсу в сучасному суспільстві, досліджено комунікативно-прагматичні особливості лексики й граматики, мовні засоби реалізації основних принципів мовленнєвого спілкування, висвітлено проблемні питання перекладознавства та літературознавства.

Для наукових співробітників, викладачів, аспірантів і студентів

Present edition contains a number of articles, which span topical problem of philology and language analysis within communicative-pragmatic paradigm, namely communicative and organizing functions of lexis and grammar, selection of language units relevance to major principles of communication, key problems of litterature and translation studies.

For teachers, researches, post graduate students and students.

Публикуются статьи, посвященные актуальным вопросам функционирования и развития разных типов дискурса в современном обществе, в которых исследуются коммуникативно-прагматические особенности лексики и грамматики, языковые средства реализации основных принципов языкового общения, освещаются вопросы переводоведения и литературоведения.

Для научных сотрудников, преподавателей, аспирантов и студентов.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР	О.І. Чередниченко, д-р філол.наук., проф.
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ	А.Д. Белова, д-р філол. наук, проф. (заст. голов. ред.); В.Б. Бурбело, д-р філол. наук, проф. (заст. голов. ред.); Л.В. Клименко, канд. філол. наук (відп. секр.); Н.Ю. Жлуктенко, канд. філол.наук, проф.; В.І. Карабан, д-р філол. наук, проф.; Л.В. Коломієць, д-р філол. наук, проф.; Н.М. Корбозерова, д-р філол. наук, проф.; Л.І. Сахарчук, д-р філол. наук, проф.; І.В. Смушинська, д-р філол. наук, проф.
Адреса редколегії	01033, Київ, 6-р Т. Шевченка, 14; ☎ (38044) 221 02 02
Затверджено	Вченою радою Інституту філології 19.04.16 (протокол № 2)
Атестовано	Вищою атестаційною комісією України. Постанова Президії ДАК МОН України №1-05/6 від 12.06.02
Зареєстровано	Міністерство освіти і науки України. Свідоцтво про Державну реєстрацію № 15 від 16.05.16
Засновник та видавець	Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет" Свідоцтво внесено до Державного реєстру ДК № 1103 від 31.10.02
Адреса видавця	01601, Київ-601, 6-р Т. Шевченка, 14, кімн. 43 ☎ (38044) 239 3172, 239 3222; факс 239 3128

UDC 811

Present edition contains a number of articles, which span topical problem of philology and language analysis within communicative-pragmatic paradigm, namely communicative and organizing functions of lexis and grammar, selection of language units relevance to major principles of communication, key problems of litterature and translation studies.

For teachers, researches, post graduate students and students.

Опубліковано статті, у яких розглядаються актуальні питання функціонування і розвитку мови різних типів дискурсу в сучасному суспільстві, досліджено комунікативно-прагматичні особливості лексики й граматики, мовні засоби реалізації основних принципів мовленнєвого спілкування, висвітлено проблемні питання перекладознавства та літературознавства.

Для наукових співробітників, викладачів, аспірантів і студентів

Публикуются статьи, посвященные актуальным вопросам функционирования и развития разных типов дискурса в современном обществе, в которых исследуются коммуникативно-прагматические особенности лексики и грамматики, языковые средства реализации основных принципов языкового общения, освещаются вопросы переводоведения и литературоведения.

Для научных сотрудников, преподавателей, аспирантов и студентов.

EXECUTIVE EDITOR	O. Cherednychenko, Dr.Sci (Philol), Prof.
EDITORIAL BOARD	A. Belova, Dr.Sci (Philol), Prof. (deputy executive editor); V. Burbelo, Dr. Sci (Philol), Prof. (deputy executive editor); L. Klymenko, Cand. Sci (Philol), Researcher (Executive Secretary); N. Zhluktenko, Cand. Sci (Philol), Prof.; V. Karaban, Dr. Sci (Philol), Prof.; L. Kolomiyets, Dr. Sci (Philol), Prof.; N. Korbozerova, Dr. Sci (Philol), Prof.; L. Sakharchuk, Dr. Sci (Philol), Prof.; I. Smuschinska, Dr. Sci (Philol), Prof.
Address	14 Shevchenka Blvd, Kyiv, 01033; ☎ (38044) 221 02 02
Approved by the	Academic Council of the Institute of Philology April 19, 2016 (Minutes # 2)
Certified by the	Higher Attestation Board (the State Commission for Academic Degrees and Titles), Ukraine Edict # 1-05/6 issued on 06.10.2010
Certified by the	Ministry of Justice of Ukraine State Certificate # 15 issued on 15.05.2015
Founded and published by	Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv University Publishing State Certificate # 1103 issued on 31.10.2002
Address:	Office 43, 14 Shevchenka Blvd, Kyiv, 01601 ☎ (38044) 239 31 72, 239 32 22; Fax 239 31 28

ЗМІСТ

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Чередниченко О. Категорії сучасного перекладознавства: проблеми і дискусії.....	6
Дорофєєва М. Інформаційна ентропія у перекладі спеціальних текстів	9
Кам'янець А. Алюзії в публіцистичному тексті: функції та переклад	14
Лалаян Н. Стратегії відтворення молодіжного сленгу у перекладі роману Юлі Це "Орли та янголи" українською мовою	18
Левко О. Морально-етична лексика в українських та англійських перекладах Біблії.....	22
Некряч Т., Довганчина Р. Полівізуальність тексту vs моновізуальність екранізації: проза Гемінґвея в інтерсеміотичному перекладі	27
Фокін С. Макроконтекстуальні характеристики мовлення персонажу в оригіналі і перекладі (на матеріалі діалогів Дон Кіхота і Санчо Панси)	30

РОМАНСЬКЕ І ГЕРМАНСЬКЕ МОВОЗНАВСТВО

Єфименко В. Співвідношення візуальних і вербальних елементів у казковому наративі.....	34
Кожедуб Л. Імпліцитний план змісту тексту як лінгвістична категорія	39
Материнська О. Семантична та словотвірна продуктивність меронімічної лексики	42
Пономаренко О. Кореляція понять "комунікація" та "дискурс" у загальнонауковій, лінгвістичній і дипломатичній парадигмах	48
Потятиник У. Легітимація консервативних фреймів: когнітивний аналіз	53
Шевченко М. Засоби вираження емоційного напруження у романі Гійома Мюссо "Дівчина з Брукліну"	57

CONTENTS

TRANSLATION STUDIES

Cherednychenko O. Categories of Modern Translation Studies: Challenges and Discussions	6
Dorofeyeva M. Informational Entropy in the Translation of Special Purpose Texts	9
Kamyanets A. Allusions in Media Texts: Functions and Translation.....	14
Lalayan N. Strategies of Rendering Teenage Slang in the Translation of Juli Tse's Novel "Eagles and Angels" Into Ukrainian	18
Levko O. Ethical Vocabulary in Ukrainian and English Bible Translations	22
Nekryach T., Dovganchyna R.. Polivisuality of Text vs Monovisuality of Film: Hemingway's Prose in Intersemiotic Translation.....	27
Fokin S. Macrocontextual Features of Character's Speech in the Original and Translation (Based on Dialogues Between Don Quixot and Sancho Panza).....	30

ROMANCE AND GERMANIC LANGUAGES

Yefymenko V. Correlation Between Visual and Verbal Elements in Fairy-tale Narrative	34
Kozhedub L. Implicit Plan of the Text Content as a Linguistic Category.....	39
Materynska O. Semantic and Word-formation Productivity of Meronymic Lexis.....	42
Ponomarenko O. Correlation of the Concepts "Communication" and "Discourse" in Academic, Linguistic and Diplomatic Discourse	48
Potiatynnyk U. Legitimation of Conservative Frames: Cognitive Analysis	53
Shevchenko M. Means of Expressing Emotional Tension in the Novel of Guillaume Musso "La fille de Brooklyn"	57

СОДЕРЖАНИЕ

ПЕРЕВОДОВЕДЕНИЕ

Чередниченко О. Категории современного переводоведения: проблемы и дискуссии.....	6
Дорофеева М. Информационная энтропия в переводе специальных текстов	9
Камьянец А. Аллюзии в публицистическом тексте: функции и перевод.....	14
Лалаян Н. Стратегии воспроизведения молодежного сленга в переводе романа Юли Цее "Орлы и ангелы" на украинский язык.....	18
Левко О. Морально-этическая лексика в украинских и английских переводах Библии.....	22
Некряч Т., Довганчина Р. Поливизуальность текста vs моновизуальность экранизации: проза Хемингуэя в интерсемиотическом переводе	27
Фокин С. Макроконтекстуальные характеристики речи персонажа в оригинале и переводе (на материале диалогов Дон Кихота и Санчо Пансы)	30

РОМАНСКОЕ И ГЕРМАНСКОЕ ЯЗЫКОЗНАНИЕ

Ефименко В. Соотношение визуальных и вербальных элементов в сказочном нарративе	34
Кожедуб Л. Имплицитный план содержания текста как лингвистическая категория	39
Материнская Е. Семантическая и словообразовательная продуктивность меронимической лексики.....	42
Пономаренко О. Корреляция понятий "коммуникация" и "дискурс" в общенаучной, лингвистической и дипломатической парадигмах	48
Потятинник У. Легитимация консервативных фреймов: когнитивный анализ.....	53
Шевченко М. Средства выражения эмоционального напряжения в романе Гийома Мюссо "Девушка с Бруклина"	57

КАТЕГОРІЇ СУЧАСНОГО ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА: ПРОБЛЕМИ І ДИСКУСІЇ

У статті окреслено проблематику тлумачення основних категорій сучасного перекладознавства. Особливу увагу приділено метамові досліджень з перекладознавства, питанням термінотворення і терміновживання у цій галузі.

Ключові слова: переклад, категорія перекладознавства, термінологічний апарат, метамова, вірність/адекватність, еквівалентність перекладу, відповідка/еквівалент, полісистема.

Визначення перекладознавства як окремої галузі філологічної науки сьогодні не викликає сумнівів у більшості науковців, хоча інколи натрапляємо на суперечливі думки про його несамоодатність, відсутність власних методів дослідження або належність до прикладної лінгвістики чи літературної компаративістики. Час давно спростував подібні твердження.

Наявність специфічного предмета досліджень, яким є процес і результат перекладу, наявність власного дослідницького інструментарію, який включає моделювання процесу перекладу, класифікацію типів міжмовних відповідників і перетворень та комплексний перекладознавчий аналіз, що базується на зіставному вивченні як цілих об'єктів – вихідного і цільового/цільових текстів, так і їхніх частин, текстових одиниць, а також контекстних систем (полісистем) оригіналу і перекладу, – все це безумовно свідчить на користь окремішності перекладознавства, яке має свою історію і взаємодіє з іншими філологічними і нефілологічними дисциплінами.

Інтенсивне становлення перекладознавства як окремої наукової дисципліни припадає на ХХ століття, позаяк саме в ньому відбулося переосмислення давніх і сучасних поглядів на переклад як вид творчої діяльності, що відкрило шлях до синтезування різноманітних концепцій і випрацювання власного категорійного апарату. Сказати, що цю глобальну проблему на сьогодні повністю розв'язано, означало б нічого не сказати. Адже очевидним є те, що попри незаперечні здобутки у розбудові перекладознавчих категорій і відповідної термінології, маємо справу з суттєвими різночитаннями, які заважають подальшому прогресу науки.

До здобутків перекладознавства слід віднести розробку і публікацію енциклопедій і тлумачних словників, у яких висвітлюються ключові наукові поняття і узагальнюються терміновживання, властиві різним школам.

Достатньо згадати Рутледжську енциклопедію перекладознавства, видану за редакцією Мони Бейкер [1], та Тлумачний перекладознавчий словник Льва Нелюбіна, який витримав п'ять видань [2]. До них треба додати термінологічні глосарії, розміщені у низці перекладознавчих праць, приміром у книзі Пітера Ньюмарка [3]. Ці праці мають бути неодмінними атрибутами підготовки перекладачів завдяки їхній спрямованості на уніфікацію поняттєвих категорій і термінів. Звісно, не йдеться про те, що названі джерела демонструють повний збіг у тлумаченні основних перекладознавчих категорій. Проте саме вони мають стати точкою відліку, аби уникнути надмірної термінотворчості, яка сьогодні притаманна багатьом (і не завжди науковим!) працям. Однак, на превеликий жаль, посилення на згадані референтні видання ще не стали обов'язковими у дисертаційних роботах з перекладознавства, що зумовлює значну варіативність терміновживання, а подекуди й невірне тлумачення категорій і термінів.

У цьому контексті варто розглянути тлумачення основних перекладознавчих категорій у різних першоджерелах. Якщо у попередні епохи поняття відповідності перекладу оригіналові виражалося у термінах "вірність/невірність" (згадаймо тут романтичний образ "невірної красуні", вживаний Жоржем Муненом стосовно художнього перекладу в одній з праць, що носить назву "Les belles infidèles" [4] – "Невірні красуні"), то тепер дослідники оперують категоріями еквівалентності і адекватності. При цьому поняття вірності не зникло з перекладознавчого лексикону. Рутледжська енциклопедія наводить визначення так званого правила вірності (the fidelity rule), яке передбачає інтертекстуальну зв'язність (intertextual coherence) між транслятом і вихідним текстом, постулюючи лише збереження певного взаємозв'язку двох текстів у разі, якщо головний принцип скопосу і правило інтратекстуальної зв'язності дотримані [1, 236].

Поза тим різні національні школи сьогодні послуговуються категоріями еквівалентності і адекватності перекладу стосовно оригіналу. Обидві категорії фігурують у вищезазначених джерелах. Словник Нелюбіна дає такі визначення *еквівалентності*: 1. Смилова спільність прорівнюваних одна до одної одиниць. 2. Охоплені відносини як між окремими знаками, так і між текстами. Еквівалентність знаків ще не означає еквівалентності текстів, і, навпаки, еквівалентність текстів зовсім не означає еквівалентності усіх їхніх сегментів. При цьому еквівалентність текстів виходить за межі їхніх мовних маніфестацій і включає також культурну еквівалентність. 3. Терміни "еквівалентність" і "еквівалентний" позначають відносини між вихідним та кінцевим текстами, які виконують схожі комунікативні функції у різних культурах. На відміну від *адекватності* еквівалентність орієнтована на результат. 4. Еквівалентність – це особливий випадок *адекватності* (адекватність за функціональною константою вихідного і цільового текстів) [2, 253-254]. Тут же подано статтю "Еквівалентність вихідного і перекладного текстів", яка доповнює попередню, і окрему статтю "Еквівалентність перекладу", у якій вона визначається як максимальна ідентичність усіх рівнів змісту текстів оригіналу і перекладу [2, 254]. Отже з наведених тлумачень випливає висновок про багатозначність категорії *еквівалентності* та її зв'язок із суміжною категорією *адекватності*.

Рутледжська енциклопедія тлумачить категорію *еквівалентності* досить широко, супроводжуючи її такими визначниками, як *прагматична / динамічна / референційна / денотативна / конотативна / ситуативна / функціональна / текстова*. Це дає підстави говорити про типологію еквівалентності, окремі складники якої тяжіють, як видно, до синонімії. При цьому автори енциклопедії визнають, що *еквівалентність* є центральним, але водночас і найбільш дискусійним поняттям у теорії перекладу. Підходи до питання еквівалентності можуть радикально відрізнятися: одні теоретики визначають

переклад у термінах еквівалентних відношень двох текстів (Кетфорд, Найда, Тейбер, Турі, Коллер та ін.), інші ж відкидають теоретичне поняття еквівалентності, заявляючи, що воно є несуттєвим (Снелл-Хорнбі) або навіть шкідливим (Гентцлер) для перекладознавства [1, 77].

Прихильники заснованих на еквівалентності теорій перекладу визначають її як відношення між вихідним текстом (ВТ) і перекладним/цільовим текстом (ПТ), що дозволяє розглядати ПТ передусім як переклад ВТ. Водночас підкреслюється, що подібне відношення може існувати також між частинами ВТ і ПТ. Однак таке визначення еквівалентності не є безпроблемним. Помічено, що воно приховує зачароване коло: еквівалентність, за припущенням, визначає переклад, а він у свою чергу визначає еквівалентність. Що стосується текстової еквівалентності, то вона протиставляється формальній відповідності (*formal correspondence*), тобто подібності мовних систем, яка, на відміну від еквівалентності, не гарантує рівнозначних відносин між вихідним і перекладним текстами.

Категорія *адекватності* (*adequacy*) перекладу трактується у вищезгаданій енциклопедії доволі обмежено у зв'язку з викладом теорії Я.Рецкера про три типи закономірних відповідників (еквіваленти, аналоги та адекватні заміни) і зводиться фактично до пошуку оказіональних лексичних відповідників, які можуть бути результатом застосування різних перекладацьких прийомів: а) конкретизації – генералізації; б) логічного розвитку поняття (модуляції – О.Ч.); в) антонімічного перекладу; г) компенсації [1, 122-123]. Як бачимо, *адекватність* на рівні цілого перекладного тексту тут не розглядається.

Натомість у Словнику Нелюбіна знаходимо кілька статей, присвячених категорії *адекватності* і адекватному перекладу. В них, зокрема, зазначено, що *адекватність* характеризує "таке співвідношення вихідного і кінцевого текстів, за якого послідовно враховується мета перекладу. Терміни *адекватність* і *адекватний* орієнтовані на процес перекладу" [2, 13]. Щодо адекватного перекладу, то під ним автор словника розуміє передусім "відтворення єдності змісту і форми першотвору засобами іншої мови", "переклад, який викликає у іншомовного одержувача реакцію, відповідну комунікативній настанові відправника", "переклад, у якому передано усі наміри автора" [2, 14].

Таким чином, на відміну від *еквівалентності*, яка постулює семантичну близькість оригіналу і перекладу, категорія *адекватності* наголошує на їхній функціональній і комунікативній тотожності. У цьому сенсі її можна порівнювати з тим, що називають *динамічною, прагматичною або функціональною еквівалентністю*. Аналогічні погляди на ключові поняття перекладу висловлює у своїй книзі П.Ньюмарк, хоч він користується дещо відмінною термінологією, вживаючи опозицію *семантичний переклад* – *комунікативний переклад*. Під *семантичним* (пор. еквівалентним – О.Ч.) перекладом дослідник розуміє "переклад на авторському рівні", тобто на рівні оригіналу за збереження його змістової структури, у той час як *комунікативний* (пор. адекватний – О.Ч.) переклад є, на його думку, "перекладом на рівні читача", який враховує читачу реакцію на перекладений твір у порівнянні з реакцією читача оригіналу [3, 282-285]. Тут напрошується аналогія з концепцією Ю.Найди про динамічну еквівалентність [5, 202], тобто адекватність, перекладу, яка забезпечує тотожність інтелектуальних і емоційних реакцій одержувачів оригінального і перекладного текстів.

Певна термінологічна варіативність характеризує вираження однієї з ключових для перекладознавства категорій – категорії *відповідника*. У західноєвропейських школах її здебільшого позначають терміном *еквіва-*

лент (англ. *equivalent*), приміром у П.Ньюмарка – *cultural, functional, descriptive equivalent* [3, 82-83], незважаючи на усю неоднозначність такого терміновживання, адже за своєю етимологією термін *еквівалент* означає "рівнозначний". У випадку з "культурними, функціональними, описовими або частковими еквівалентами" такої рівнозначності не спостерігаємо. Тому набагато доцільніше закріпити за терміном *еквівалент* лише видове значення "тип прямого повного і постійного відповідника, вибір якого не залежить від контексту", що, до слова, було запропоновано Я.Рецкером ще на початку 50-х років минулого століття [6]. Таке узусальне значення терміна зафіксовано у Словнику Нелюбіна. Воно властиве сьогодні більшою мірою східноєвропейській традиції, хоча в ній можна помітити також наслідування англословного стереотипу. Родовим поняттям, яке охоплює всі типи міжмовних і міжтекстових співвідношень, все ж залишається поняття *відповідника*.

Категорія *перекладацької трансформації*, зафіксована у Словнику Нелюбіна, охоплює увесь діапазон міжмовних перетворень, які відбуваються у перекладі на різних рівнях цільового тексту і полягають у змінах формальних (*лексичні і граматичні трансформації*) і семантичних (*семантичні трансформації*) компонентів вихідного тексту за збереження інформації, що підлягає відтворенню. Міжмовні перетворення слід відрізняти від внутрішньомовних, тобто заміни вербальних знаків іншими знаками тієї ж мови (використання синонімів, парафраз тощо) у ситуації так званого внутрішньомовного (інтралінгвального) перекладу (термін Р.Якобсона), бо міжмовна трансформація, на відміну від внутрішньомовної, завжди спричинена різною категоризацією дійсності.

Серед порівняно нових у перекладознавстві слід вважати категорію *полісистеми* (*polysystem*), яка увійшла до наукового обігу завдяки працям ізраїльського дослідника І.Евен-Зохара і його послідовників [7]. Проте новизна тут більшою мірою характеризує сам термін, аніж суть явища, яке він репрезентує. До з'яви терміна *полісистема*, відсутнього у Словнику Нелюбіна, дослідники послуговувалися такими поняттями, як *вузький і широкий контекст* (або *мікро- і макроконтекст*), *контекстні системи оригіналу і перекладу*, які корелюють зі згаданою категорією, бо вона фактично позначає сукупність, або ієрархію текстових і позатекстових контекстів включно із сукупністю літературних форм, вплив яких на характер перекладацького процесу є незаперечним. Розбіжності, які часто виникають між оригіналом і перекладом, можуть бути зумовлені саме незбігом їхніх полісистем. Водночас полісистема розвиненішої культури (Евен-Зохар і Турі називають її "strong culture") через переклад впливає на полісистему так званої слабкої культури ("weak culture"), сприяючи її розширенню завдяки запозиченню і засвоєнню нових літературних форм (жанрів, стилістичних прийомів, поетичних розмірів тощо).

Серед позатекстових контекстів, які можуть входити до полісистеми цільової культури, варто згадати цензуру, що обмежує перекладацьку творчість як ідеологічно, так і стилістично, позаяк вона визначає вибір твору для перекладу і вибір лінгвістичних засобів його відтворення цільовою мовою. Подібна ситуація мала місце за часів СРСР, коли перекладачам нав'язувався перелік творів іншомовних авторів, передусім комуністичного спрямування, відтворювати які можна було лише засобами літературної мови. Будь-які відхилення від норм літературної мови у бік використання нижчих стилістичних рівнів, зокрема просторіччя, жаргону, аргю або сленгу, практично не допускалися. Формальна відсутність цензури у наш час не означає її повної відсутності, адже існує таке

явище, як внутрішня цензура перекладача, яка утримує його у рідній усталених канонів і традицій.

Однак категорія *полісистеми* у перекладознавстві все ж має культурно-історичний характер, а відтак схильна до змін у часі під впливом внутрішніх і зовнішніх соціокультурних чинників, у тому числі взаємодії лінгвокультур, які перебувають у перекладацьких відносинах. Приміром, тенденція до демократизації літературної мови оригінальних творів, втілена у вживанні засобів стилістично знижених реєстрів, рано чи пізно знайде відображення в їхніх перекладах, що у будь-якому разі буде показником змін у полісистемі цільової лінгвокультури. Тож перекладна література як органічна частина національної літератури і загалом приймаючої культури є важливим чинником формування її полісистеми. Остання включає усі переклади певного твору у разі множинності його інтерпретацій, а також переклади інших творів того ж напрямку, без врахування яких кожен новий переклад вже перекладеного тексту не може претендувати на повноту його відтворення. Поставимо тут риторичне запитання: чи можна подати нову повноцінну версію "Пісні про Роланда", "Гамлета" або "Дон Кіхота", не дослідивши здобутки і втрати їхніх попередніх перекладних версій?

Останнім часом у вітчизняних дослідженнях спостерігаємо тенденцію до термінотворчості, метою якої є відхід від наявної і, можливо, не зовсім усталеної термінології. Добре це чи погано? Однозначної відповіді тут бути не може. Ясна річ, якщо виникає нове наукове поняття або потреба в уточненні вже відомого поняття, потрібен новий термін. Гірше, коли "нова термінологія" уживається без усякої потреби і не несе в собі нічого нового. У цьому разі існує загроза засмічення наукового апарату штучними термінами, створеними власноруч або перенесеними з інших наук, що лише імітує науковість.

Приклади уживання штучної термінології подибуємо у монографії А. Пермінової "Перекладацька рецепція сучасної американської поезії" [8]. Для опису відношень між поетичним оригіналом і його перекладом / перекладами авторка користується такими термінами, як *асимптотичність* (синонімічність), *комплементарна дивергентність* (метонімічність), *стохастична девіантність* (хибнотлумачення), *інтенціональна девіантність*, *фрактальність* тощо. Існуючі перекладознавчі джерела такої термінології не містять.

Проаналізуємо деякі з ужитих тут термінів. *Асимптотичність* – термін, запозичений з математики (від грецького *асимптота* "пряма"), позначає властивості кривої у точках наближення до прямої виконувати її функції. Очевидно, під "прямою" мається на увазі першотвір, а під "кривою" його переклад. Наскільки виправданим є цей новий у перекладознавчому полі термін? На моє переконання, він таким не є, бо приховує давно відому ідею про ступінь наближення (апроксимації) перекладу до оригіналу, наслідком якого може бути адекватність / еквівалентність або неадекватність / нееквівалентність перекладної копії. Тож потреби в терміні *асимптотичність* немає. Так само зайвими видаються інші терміни наведеного ряду, які часто змушують автора монографії саму себе перекладати, як-от у випадку з термінами *девіантність* та *фрактальність*. Перший вживається на позначення поняття деформації змісту і

форми першотвору, другий, навпаки, позначає формально-смысловий збіг.

Автору розглядуваної монографії не можна закинути незнання усталеної перекладознавчої термінології. Проте вона часто вживається у непрозорому контексті, який здатен лише затуманити зміст важливих для перекладу категорій. Наведу приклад такого уживання: "Вбачаючи у адекватності перекладу відносно величину, що позначає оптимальний ступінь асимптотичного наближення цільового тексту до першоджерела з огляду на його стереоскопічну самоподібність (лексико-семантичну, синтаксичну, супrasegmentну (ритмомелодійну), прагматичну, гештальт-синергетичну), виявлення прагмасинергетичної девіантності у аналізованих множинних метапоетичних проєктах відбувалося із залученням фрактального аналізу, який ми обрали за основу стереоскопічного перекладознавчого аналізу" [8, 117-118]. З цього контексту доволі важко зрозуміти, що є насправді *адекватність* перекладу. Загалом же наведений уривок можна вважати прикладом не зовсім адекватної метамови. До честі авторки розглядуваної монографії зазначу, що в її докторській дисертації, присвяченій тій же темі перекладу американської поезії, враховано висловлені мною критичні зауваження щодо вживання перекладознавчої термінології.

Міркування з приводу метамови і категорійного апарату сучасного перекладознавства спонукають принаймні до трьох висновків:

1. Давно назріла потреба в укладанні і публікації українського перекладознавчого словника (енциклопедії), який би узагальнив вітчизняний і світовий досвід термінотворення і терміновживання у цій галузі, що безумовно сприяло б виробленню сталого наукового апарату.

2. Молодим дослідникам у галузі перекладознавства потрібно опанувати увесь попередній досвід уживання ключових термінів-категорій перед тим, як пропонувати власну термінологію, яка ризикне лишитися виключно претензією на оригінальність. Посилання на наявні тлумачні джерела, так само як і на фундаментальні перекладознавчі праці мають стати обов'язковими в усіх видах дослідницьких робіт.

3. Науковим рецензентам і редакціям спеціалізованих видань вочевидь необхідно посилити вимоги до метамови досліджень, зокрема до користування категорійним апаратом перекладознавства, аби не допустити його руйнування внаслідок невиправданої термінотворчості окремих дослідників.

Список використаних джерел

1. Routledge Encyclopedia of Translation Studies /edited by Mona Baker. London – New York, 2005. – 654 p.
2. Нелюбин Л.Л. Толковый переводоведческий словарь. 5-е изд. М.: Флинта: Наука, 2008. – 320 с.
3. Newmark, Peter. A Textbook of Translation. Third impression. Harlow: Longman, 1988/2000. – 292 p.
4. Mounin, Georges. Les Belles infidèles. 2ème éd. Lille: Presses univ. de Lille, 1955/1994. – 196 p.
5. Nida, E.A., Taber, Chr.R. The Theory and Practice of Translation. Leiden: E.J. Brill, 1969. – 248 p.
6. Рецкер Я.И. О закономерных соответствиях при переводе на родной язык // Теория и методика учебного перевода. М.: 1950.
7. Even-Zohar, Itamar. Polysystem Studies. Tel Aviv: The Porter Institute for Poetics and Semiotics; Durham, NC: Duke University Press, special issue of Poetics Today 11(1), 1990.
8. Пермінова А. Перекладацька рецепція сучасної американської поезії. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. – 352 с.

Надійшла до редколегії 25.09.16

O. Cherednychenko, Doctor, Prof.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

CATEGORIES OF MODERN TRANSLATION STUDIES: CHALLENGES AND DISCUSSIONS

The article highlights the problems of the basic categories interpretation in the modern translation studies. special attention is played to the problem of the translation studies metalanguage, the creation and the use of terms.

Key words: translation, translation category, terminological apparatus, metalanguage, fidelity/adequacy, equivalence in translation, correspondence/ equivalent, polysystem.

А. Чередниченко, д-р філол. наук, проф.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

КАТЕГОРИИ СОВРЕМЕННОГО ПЕРЕВОДОВЕДЕНИЯ: ПРОБЛЕМЫ И ДИСКУССИИ

В статье очерчена проблематика толкования основных категорий современного переводоведения. Особое внимание уделено вопросу метаязыка исследований по переводоведению, аспектам образования и употребления терминологического аппарата в этой отрасли.

Ключевые слова: перевод, категория переводоведения, терминологический аппарат, метаязык, точность/адекватность, эквивалентность перевода, соответствие/эквивалент, полисистема.

УДК 81'25 =112.2 : 811.161.2

М. Дорофєєва, канд. філол. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ІНФОРМАЦІЙНА ЕНТРОПІЯ У ПЕРЕКЛАДІ СПЕЦІАЛЬНИХ ТЕКСТІВ

Статтю присвячено особливостям реалізації категорії інформаційної ентропії на лексичному рівні оригіналу і перекладу спеціального тексту. Робиться спроба розглянути категорії ентропії та інформації як одиниці порівняльно-перекладацького аналізу тексту. Досліджуються причини виникнення інформаційної ентропії, одиниці інформаційної ентропії, вплив ентропії на локальні й глобальні перекладацькі рішення. Здійснюється порівняльно-перекладацький аналіз спеціальних текстів інформативного типу німецькою мовою, їх авторизованого перекладу та множинних перекладів українською мовою, виконаних студентами. Пропонуються шляхи мінімізації хибних перекладацьких рішень в контексті інформаційної ентропії оригіналу.

Ключові слова: інформаційна ентропія, ентропія вихідного тексту, інформативний тип тексту, семантична інформація, дискурсивна інформація, одиниця інформаційної ентропії, лексичний рівень, перекладацьке рішення, компетенція перекладача.

Поняття ентропії набуває все більшої евристичної сили у гуманітарних науках, в тому числі у теорії перекладу [див., напр., 1]. На сьогоднішній день концепції інформації та ентропії у перекладознавстві ще недостатньо розроблені, хоча існує окрема інформаційна теорія перекладу, висунута Р.К.Міньяром-Белоручевим [5, с. 37-76]. Об'єктивний дефіцит перекладацьких розвідок у галузі інформаційної ентропії, зокрема на матеріалі спеціальних текстів, зумовлює актуальність нашого дослідження.

Метою статті стало вивчення категорій ентропії та інформації як потенційних одиниць порівняльно-перекладацького аналізу тексту. Поставлена мета передбачає виконання таких конкретних завдань: 1) надати дефініцію інформаційної ентропії в контексті синергетичної методології перекладу; 2) з'ясувати причини виникнення інформаційної ентропії; 3) встановити конкретні лексичні одиниці-носії інформаційної ентропії; 5) виявити характер впливу одиниць високого рівня інформаційної ентропії на перекладацькі рішення; 6) окреслити шляхи подолання інформаційної ентропії вихідного тексту (ВТ) для перекладача.

Об'єктом дослідження виступають категорії ентропії та інформації, реалізовані на рівні лексичних одиниць спеціального тексту-джерела.

Предмет розвідки формують особливості відтворення категорій ентропії та інформації на лексичному рівні перекладу. Використаний матеріал охоплює фрагменти німецькомовних спеціальних текстів навчально-довідкового характеру, що належать: (а) до дискурсу біології; (б) до дискурсу альтернативних джерел енергії та їх авторизований переклад українською мовою. Крім того, матеріал включає множинні переклади українською мовою, виконані студентами-магістрами Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Відповідно до положень інформаційної теорії перекладу, метою перекладу стає передача повідомлення, тобто інформації, призначеної джерелом для передачі адресату, а саме – всіх компонентів інформації, значущих для даного виду комунікації. Тому на відміну від лінгвістичного перекладознавства в концепції інформаційного перекладу вихідний текст розглядається не як об'єкт міжмовної трансформації, а як носій різних видів інформації [6, с. 69]. У свою чергу, процес перекладу асоціюється не з трансформаційними перетвореннями, а з пошуком та передачею інформації.

Р.К.Міньяр-Белоручев вважає повідомлення, тобто інформацію, призначену для передачі, інваріантом перекладу, і відносить передачу інформації до обов'язкових ознак перекладу, що відрізняють його від інших видів відтворення вихідного тексту. В межах інформаційної теорії виділяються кілька видів інформації, релевантних для безпосереднього виконання перекладу: 1) семантична інформація; 2) ситуаційна інформація; 3) інформація про структуру мовленнєвого твору, здатна викликати додатковий естетичний ефект у отримувача. В цьому зв'язку адресант, у залежності від мети своєї діяльності, мовленнєвої ситуації та інших факторів, відбирає для матеріалізації у мовленні ту інформацію і той спосіб організації мовленнєвого твору, які можуть за даних умов мати необхідний комунікативний ефект [5, с. 35]. Важливим здобутком інформаційної теорії перекладу виступає твердження про незбіг дораної адресантом інформації для матеріалізації своїх думок з інформацією, призначеною для передачі. Іншими словами, семантичний зміст вихідного тексту не завжди збігається з його змістом.

Зважаючи на це, автор інформаційної теорії перекладу пояснює сутність смислу як похідного поняття від взаємодії двох основних видів інформації: семантичної та ситуативної. Тому головним завданням перекладача стає відтворення не всіх видів інформації вихідного тексту (висловлення, мовленнєвого акту), а лише тієї інформації, що призначена адресантом для передачі цільовій аудиторії (повідомлення).

Релевантним у контексті перекладознавства уявляється розуміння інформації, висунуте академіком Ю.С.Степановим у монографії "Мова і метод. До сучасної філософії мови" [7, с. 166]. На думку дослідника, поняття інформації формує заключну ланку в низці трьох фундаментальних категорій: *матерія – енергія – інформація*. Визначення інформації Ю.С.Степанова становить особливий інтерес для нашого дослідження з огляду на синергетичний характер перекладу. За дефініцією вченого, інформація становить упорядковану, організовану енергію, а в більш вузькому значенні – ступінь організованості або визначеності повідомлення, що протистоїть неорганізованій енергії – *ентропії* [там само].

Ентропія, будучи міждискурсивним феноменом, отримує різні тлумачення у фізиці та у теорії інформації. Так, у перекладознавчому словнику Л.Л.Нелюбіна ентропія пояснюється з огляду на теорію інформації як

міра невизначеності стану об'єкта; міра невизначеності деякої ситуації (випадкової величини) з кінцевою або вирахованою кількістю результатів [6, с. 258]. У свою чергу, для поняття "інформація", користуючись даними енциклопедичних джерел, можна зафіксувати такі тлумачення: 1) (від лат. *informatio* – роз'яснення, викладення) – інформування, повідомлення про стан справ, які-небудь події, чиюсь діяльність; 2) основне поняття кібернетики [11, с. 150].

Друге значення інформації базується на ідеях кібернетики про те, що як живі організми, так і машини, подібні до ЕОМ та сучасних комп'ютерів, здатні переробляти повідомлення, подані "на вході" (так звані "вхідні сигнали"), в інформацію "на виході" ("вихідні сигнали"). В межах кібернетики робиться висновок про те, що поняття інформації у конкретних випадках кожного разу може визначатись по-різному.

Наведена теза підтверджує свою релевантність у контексті перекладознавства. До прикладу, Р.К.Міньяр-Белоручев в роботі "Теорія і методи перекладу" пропонує класифікацію мовленнєвих продуктів за типами інформації. Автор загалом виокремлює семантичну і ситуаційну інформацію. На основі співвідношення даних типів інформації у вихідному тексті, та, відповідно, їх цінності для перекладу, дослідник розділяє цільові (I), тематичні (II) та інформативні (III) висловлення. Так, цільові висловлення зустрічаються у діалогічному мовленні розмовного стилю. Для розуміння даних мовленнєвих актів цінність ситуаційної та семантичної інформації визначається через відношення 1:1. Мається на увазі, що для адекватного перекладу цільових висловлень однаково важливими стають обидва типи інформації, представлені в оригіналі.

Тематичні висловлення (тексти), згідно із автором концепції, майже не несуть семантичної інформації, а містять лише ситуаційну інформацію. Інакше кажучи, зміст тематичних висловлень визначається темою тексту, тобто конкретно комунікативною ситуацією, причому самі продукти комунікації мають низький рівень інформативності. На перший план висуваються стереотипні мовленнєві засоби (кліше, вирази), набір яких обмежений темою мовленнєвого твору. Для даного типу висловлень характерним є співвідношення цінності інформації 1:0, де 1 – ситуаційна інформація, а 0 відповідає семантичній інформації.

Зрештою, інформативні висловлення визначаються наявністю переважно семантичної інформації, що формує основу повідомлення адресанта, призначеного для передачі адресату комунікації. Третьому типу висловлень (текстів) притаманне ціннісне співвідношення ситуаційної та семантичної інформації, відповідно, 0:1.

Наведена класифікація стає незамінною для перекладача в процесі виявлення інваріанту перекладу, тобто інформації, призначеної для передачі, оскільки, як вже було сказано, семантичний зміст тексту не завжди збігається з його змістом. З огляду на переклад спеціальних текстів саме інформативні висловлення становлять інтерес для нашої розвідки, оскільки фахові тексти у традиційних перекладознавчих класифікаціях належать до інформативного типу мовленнєвих продуктів [див., напр., 9, С. 81-92].

Як ми покажемо далі на прикладах, фахові тексти інформативного типу не обмежуються лише семантичною інформацією. Ситуаційна інформація у таких текстах також слугує невід'ємною частиною повідомлення, призначеного для адресата. Втім, у випадку фахових текстів ситуаційна інформація пов'язується не стільки з мовленнєвою ситуацією, скільки з фаховим дискурсом, до якого входить відповідний вихідний текст. Саме цей тип інформації слугує, на нашу думку, фактором ентропії спеціального перекладу.

Повертаючись до співвідношення між категоріями ентропії та інформації, слід згадати про важливу ідею основоположника теорії інформації Клода Шеннона: інформація знаходиться у зворотній залежності від ентропії, оскільки усуває невизначеність вибору [8, с. 669–685]. Відтак, поняття ентропії (міри невизначеності) та інформації розміщуються на протилежних семантичних полюсах.

На нашу думку, застосування категорії ентропії видається плідним не тільки в межах лінгвістики тексту та інформаційної теорії перекладу. Як показують відомі розробки в галузі ймовірнісної семіотики (зокрема, теоретико-інформаційна модель вірша А.Н.Колмогорова та дослідження кількості інформації в структурі художнього тексту Ю.М.Лотмана [3; 4]), поняття ентропії цілком можливо екстраполювати з теорії інформації як на мовознавство, так і на загальну теорію перекладу, в тому числі на синергетику перекладу спеціальних текстів.

Зі свого боку, пропонуємо дефініцію ентропії в контексті синергетичного підходу до вивчення перекладацької діяльності. *Ентропія* – міра невизначеності текстової інформації у перекладацькій мікросистемі, яка зумовлює хибні перекладацькі рішення на рівні макрота мегасистеми перекладу. Під мікросистемою ми розуміємо у даному випадку вихідний текст, призначений для перекладу. Макросистема означає внутрішній та зовнішній рівень саморегулювальної системи перекладу, тобто сам текст перекладу та його відповідність ситуації (для спеціальних текстів – позиція у цільовому фаховому дискурсі). Під мегасистемою мається на увазі входження тексту перекладу до цільової культури. Отже, чим вище дефіцит інформації у вихідному тексті (ентропія), тим нижча якість його перекладу, аж до повного нерозуміння та відмови від перекладацького замовлення. Навпаки, якщо ентропія вихідного тексту прагне до нуля, не виникає складнощів під час його перекладу.

Розглядаючи інформаційну ентропію як потенційну одиницю аналізу тексту в синергетичній методології перекладу, не можна обійти декілька запитань, що постають у зв'язку з процедурою такого аналізу. По-перше, на якому рівні виникає інформаційна ентропія, які мовні одиниці стають носіями інформаційної ентропії, чим викликається невизначеність тексту та його окремих одиниць? По-друге, як впливають одиниці високого рівня інформаційної ентропії на перекладацькі рішення в локальному та глобальному планах? Яким чином спрямовувати перекладача на подолання інформаційної ентропії з метою мінімізації хибних перекладацьких рішень? Спробуємо відповісти на поставлені запитання за допомогою практичного аналізу спеціальних текстів та їх множинних перекладів.

Спочатку надамо кілька теоретичних зауважень. Обираючи ентропію інструментом дослідження перекладу в контексті синергетичної методології, ми спирались, по-перше, на дефініцію ентропії мови за А.Н.Колмогоровим. В процесі математичного вивчення можливостей поетичної творчості та перекладу учений вивів формулу ентропії мови (H): $H = h_1 + h_2$, де h_1 складає словесну інформацію або інформаційну ємність, а h_2 відповідає так званій залишковій ентропії, тобто тій невизначеності (гнучкості) мови, яка залишається після відтворення семантичної інформації оригіналу. Даний показник h_2 має також іншу назву: міра синонімії [3, с. 7].

По-друге, певний інтерес для нашої розвідки становить визначення ентропії вихідного тексту, запропоноване Т.Андрієнко у статті "Інформаційні характеристики тексту як фактор реалізації стратегії перекладу" [1]. Авторка вважає ентропію оригіналу першочерговим чинником прийняття перекладацьких рішень і визначає дане явище як "міру інформаційної невизначеності (місткості) вихідного тексту, що складається з кількості інформації на одиницю повідомлення і кількості можли-

вих варіантів вираження/інтерпретації того самого смислу" [там само, с. 29].

Можна погодитися з тим, що рівень ентропії залежить від типу тексту, як показують попередні дослідження А.Н.Колмогорова та його учнів [3]. До прикладу, газетні тексти характеризуються як мовленнєві продукти з низьким рівнем ентропії, оскільки містять багато мовних кліше і штампів. У свою чергу, художні та поетичні тексти мають високий рівень ентропії, оскільки оцінюються за критерієм непередбачуваності лексичного складу та стилістичних засобів.

Ця гіпотеза цілком узгоджується з теорією типів висловлень Р.К.Міньяра-Белоручева, де тематичні висловлення з нульовою семантичною інформацією переважно належать до публіцистичних та дипломатичних текстів. Отже, можна зробити попередній висновок, що інформаційна ентропія виникає на рівні тексту. Втім, незрозумілий текст високого рівня ентропії становить не причину, а наслідок інформаційного дефіциту. Тому логічно припустити, що ентропія притаманна всім повнозначним, а також структурно-композиційним одиницям, які складають текст, починаючи від лексеми (реалії, терміна, стилістично диференційованої лексики) через синтаксичну структуру речення до надфразової єдності (поєднання кількох синтаксисом шляхом граматичних засобів когезії та семантичних засобів кореферентності).

Водночас не слід забувати, що крім об'єктивних мовних факторів ентропії існують суб'єктивні фактори сприйняття інформації з боку перекладача. Для виконання перекладу з високим рівнем перекладацької компетенції рівень ентропії тексту завжди нижчий, ніж для недосвідченого перекладача. У випадку трансляції фахових текстів до факторів інформаційної ентропії обов'язково додається фахова компетенція перекладача.

Відповідаючи на запитання про характер одиниць носіїв невизначеності тексту, доцільно повернутись до вже згаданої концепції Т.Андрієнко. Ми погоджуємось із гіпотезою авторки в тому, що інформаційна ентропія у перекладі повинна включати не тільки кількісні, а й якісні показники інформації. Так, дослідниця пропонує визначати ентропію вихідного тексту через кількість реалізованих інформативних виборів, а саме: а) кількість мовних одиниць, вживання яких є непередбачуваним з огляду на тип і структуру тексту, попередній контекст, жанрові або дискурсивні конвенції, стилістичні норми; б) кількість мовних одиниць, що припускають інші варіанти вираження одного й того самого смислу [1, с. 29-30].

Отже, критеріями високого рівня інформаційної ентропії для мовних одиниць стають їх багатозначність та непередбачуваність. З нашого боку додамо, що наведені параметри стосуються не тільки одиниць лексичного рівня, а і синтаксису та їх комбінацій (надфразових єдностей). Необхідно зауважити, що практичні результати аналізу оригіналу і множинних перекладів спеціальних текстів підтверджують дану тезу.

Для відповіді на запитання про фактори виникнення інформаційної ентропії на різних мовних рівнях ми звернулися до розвідки І.Р.Гальперіна, присвяченій незвичним сполученням слів, яку сам автор виконав у річизі теорії семантичної валентності [2, с. 61-70]. Спираючись на концепцію ученого, розроблену на матеріалі

відхиленя від граматичної та стилістичної норми в поезії, ми дійшли таких висновків про причини ентропії.

По-перше, інформаційна ентропія на лексичному, граматичному та структурно-композиційному рівнях вихідного тексту має різні шляхи виникнення. Ентропія лексичного рівня, на нашу думку, пов'язана з подвійною реалізацією контекстуального та предметно-логічного (словникового) значення у межах однієї лексичної одиниці, причому в свідомості перекладача одне значення пригнічує інше. Власні спостереження на матеріалі німецько-українського перекладу спеціальних текстів показують, що у німецькій мові такими одиницями найчастіше стають абстрактні віддієслівні іменники (*Vermögensabschöpfung*, *Zuständigkeitsverteilung*), абстрактні дво- і багатоосновні іменники (*Haushaltskreislauf*, *Orientierungshilfe*, *Rechtsrahmen*), абстрактні дієслова (*angleichen*, *aufnehmen*, *weiterleiten*, *erstatten*, *fördern*), ментальні дієслова (*wahrnehmen*), складні прикметники, прислівники, дієприкметники у функціях означення та обставини (*gegliedert*, *anschließend*, *netztauglich*, *wirtschaftlich*), а також тематичні кліше, стереотипні формули та вирази (*in den Genuss kommen*, *den Unterschied machen*).

Наведені одиниці загальнонаціональної мови, не будучи складовими спеціальних підмов та їх терміносистем, становлять значно більші труднощі у перекладі спеціальних текстів, ніж фахова термінологія, зафіксована у галузевих словниках. Крім того, такі одиниці практично завжди відповідають критеріям непередбачуваності та багатозначності, тобто стають "кандидатами" у носії інформаційної ентропії.

В цьому зв'язку І.Р.Гальперін зазначає, що непередбачуваність наведених одиниць деавтоматизує мовний код (викликає ефект "стримання" свідомості), подібно до тропів або стилістичних фігур у художніх текстах. Деавтоматизація коду зумовлює подвійне сприйняття значення одиниці: предметно-логічне і контекстуальне [там само, с. 65]. Свідомість перекладача спочатку утримує обидва значення, а потім обирає одне з них у залежності від низки умов, серед яких тип і вид тексту, перекладацька і фахова компетенції, психологічний стан виконавця, вид перекладацької діяльності (усний послідовний, письмовий, синхронний переклад, переклад з аркуша), умови здійснення перекладу.

Як уявляється, типові помилки при перекладі одиниць високого рівня ентропії пов'язані з пригніченням контекстуального значення через предметно-логічне у свідомості перекладача. У такий спосіб ситуаційна (для спеціальних текстів – дискурсивна) інформація у висловленні не "відчувається" перекладачем як інваріант перекладу, а помилково замінюється семантичною інформацією у трансляті. Це призводить до викривлення або у крайньому випадку до повної втрати відповідного інваріанту у перекладному тексті.

Розглянемо приклади лексичних одиниць високого рівня ентропії у спеціальних німецькомовних текстах та проаналізуємо їх відтворення у множинних перекладах українською мовою, виконаних студентами. З цієї метою скористаємось фрагментом навчального тексту інформативного типу із підручника з аграрної економіки *Grundstufe Landwirt* під назвою "*Nahrungsketten, Stoffkreisläufe und Energiefluss*" [23, S. 217]:

1. *Vernetzung – zwischen den Lebewesen einer Biozönose bestehen zahlreiche Wechselwirkungen. Die Nahrungskette fällt am stärksten auf. Sie beginnt in jedem Fall bei grünen Pflanzen, den Produzenten. Von deren Biomasse leben alle anderen Organismen des Ökosystems, Menschen, Tiere und auch Pflanzen ohne Chlorophyll, die Konsumenten.*

1.1. Схрещення: між живими організмами біоценозу відбуваються численні взаємообміни речовин. Найбільше таких обмінів відбуваються у харчовому ланцюжку, який у будь-якому випадку бере свій початок у зелених рослин-продуцентів. За рахунок їх біомаси живуть всі інші організми екосистеми, люди, тварини та рослини без вмісту хлорофілу, що називаються консументами.

Наведений фрагмент оригіналу (1) містить декілька фахових термінологічних одиниць, що переважно на-

лежать до терміносистеми біології: *die Biozönose, die Nahrungskette, der Produzent, die Biomasse, das*

¹ Хибний варіант перекладу одиниці з високим рівнем інформаційної ентропії.

Ökosystem, das Chlorophyll, der Konsument. Серед них потенційні труднощі перекладу можуть становити лише два міжгалузевих терміни-омоніми, які входять одразу до кількох терміносистем у межах фахової мови економіки, екології, біології та ботаніки: *der Produzent* та *der Konsument*. Термінологічне значення названих одиниць в галузі біології, до якої належить текст оригіналу, не зафіксовано у двомовних словниках.

Як бачимо, у варіанті перекладу 1.1. перекладач, скориставшись паралельними текстами й одномовним тлумачним словником, знайшов еквіваленти термінів біологічного дискурсу оригіналу цільовою мовою: *продуценти, консументи* [див. 10, с. 567; с. 1152]. Втім, виконавець перекладу зіткнувся з проблемою відтворення одиниці на початку тексту: *die Vernetzung* – *схрещення*². З нашого погляду, саме ця лексема може слугувати яскравим прикладом одиниці високого рівня інформаційної ентропії.

По-перше, вона полісемічна: в багатомовному онлайн-словнику Multitran ми нарахували 16 галузевих значень для даного терміна російською мовою. Слід окремо зазначити, що у проаналізованих шести словниках німецько-українського напрямку, у тому числі двох паперових та чотирьох електронних джерел, лексема *die Vernetzung* взагалі відсутня [див. 12; 13; 14; 15; 16; 17]. Три інших електронних словники надають хибний переклад названої одиниці [див. 18; 19; 20].

2. **Solarthermie** – Sie produziert aus Sonnenenergie Warmwasser. <...> Bei der **Kollektortechnik** ist der **Absorber** unter Glas in einem isolierten **Gehäuse**² eingefügt. Bei dieser Technik wird die einströmende Energie nicht wieder abgestrahlt und erwärmt die Absorberflächen ohne größere Verluste. Der Absorber wird von einem flüssigen **Medium**² durchströmt und transportiert die **Energienmenge** bei einer bestimmten Temperatur zu einem **Wärmetauscher**. Dieser übergibt die **Wärmeenergie** an die Flüssigkeit im **Warmwasserspeicher**.

Даний фрагмент характеризується значною кількістю термінів, які входять до терміносистеми галузі відновлюваних джерел енергії: *Solarthermie, Kollektortechnik, Absorber, Wärmetauscher, Wärmeenergie, Warmwasserspeicher*.

Як бачимо, відтворення таких термінів не викликає труднощів у студента-перекладача. У наведеному варіанті перекладу 2.1. деякі терміни передаються шляхом генералізації (*Kollektortechnik* – *колектор*; *Energienmenge* – *енергія*), що не перешкоджає розумінню смислу і не викривлює зміст первинного повідомлення. Інші термінологічні одиниці повністю або частково калькуються (*Wärmetauscher* – *теплообмінник*; *Solarthermie* – *геліотермія*), а також перекладаються еквівалентом для даного дискурсу (*Absorber* – *абсорбер*).

Втім, названий фрагмент оригіналу містить декілька одиниць високого ступеня ентропії, які становили труднощі для інших виконавців перекладу. Прикладами можуть слугувати словосполучення *flüssiges Medium* та іменник *das Gehäuse*. Обидві лексеми належать до так званих міжсистемних лексичних одиниць-омонімів. Це означає, що в залежності від контексту вони можуть, з одного боку, входити до терміносистем різних галузей науки й техніки, а з іншого боку, можуть виступати як одиниці загальнонаціональної мови.

Так, за даними Великого німецько-українського словника В.Мюллера, абстрактний іменник *das Medium* охоплює два загальноновживаних та два галузевих значення у мові перекладу, жодне з яких не підходить за контекстом: 1) засіб; 2) засіб (ЗМІ); 3) фіз. середовище; 4) гр. середній стан [12, с. 427]. До прикладу, онлайн-

По-друге, лексема *die Vernetzung* є досить непередбачуваною для наведеного жанру тексту з огляду на його тематику. По-третє, полісемічність аналізованої одиниці припускає багато варіантів вираження смислу заголовка, який формує тему цілого абзацу. Таким чином, робимо висновок, що віддієслівний абстрактний іменник *die Vernetzung* становить одиницю високого ступеня інформаційної ентропії на лексичному рівні вихідного тексту.

Високий ступінь ентропії іменника підтверджується хибними або досить приблизними перекладацькими рішеннями інших виконавців: 1.2. *die Vernetzung* – *зв'язок*²; 1.3 *die Vernetzung* – *об'єднання в систему*^{*}. Очевидно, в даному випадку за умови відсутності одиниці у словнику слід було скористатись смисловим способом перекладу.

У авторизованому перекладі підручника знаходимо такий варіант відтворення лексеми: *die Vernetzung* – *взаємозв'язки в біоценозах* [24, с. 217]. Отже, можна констатувати, що офіційний перекладач використав саме смисловий спосіб передачі полісемічної одиниці (описовий переклад із трансформацією додавання), зважаючи на зміст наступного абзацу.

Наведемо приклади інших одиниць інформаційної ентропії на лексичному рівні, розміщених в тексті підручника Grundstufe Landwirt, та розглянемо особливості їх відтворення українською мовою [23, S. 138-139]:

2.1. **Геліотермія**: під час цього процесу відбувається нагрівання води сонячною енергією. <...> У **коллекторах** **абсорбер** розташований під склом, у **ізолюваному корпусі**. При використанні такої техніки енергія, що надходить, не відбивається, і нагріває поверхню абсорбера без значних втрат. В середині абсорбера тече **рідина**, яка за певної температури переносить **енергію** до **теплообмінного апарату**. **Теплообмінник** передає теплову енергію **рідині** у **резервуарі** для **зберігання**.

словник Multitran наводить 10 галузевих термінологічних відповідників іменника для російської мови [21].

Таким чином, лексема *das Medium* цілком задовольняє критеріям виокремлення одиниць інформаційної ентропії, будучи багатозначним і малоімовірнісним феноменом у тексті, присвяченому альтернативним джерелам енергії.

Що стосується одиниці *das Gehäuse*, зауважимо, що вона задовольняє лише одному з критеріїв, релевантних для одиниць високого рівня ентропії, а саме – багатозначності. Основним значенням іменника *das Gehäuse*, за даними тлумачного словника DUDEN, виступає *feste, schützende Umhüllung um etwas* (тверде захисне покриття, оболонка чогось) [22]. Згаданий словник В.Мюллера німецько-українського напрямку наводить два загальноновживаних та два фахових значення лексеми, причому перше значення включає чотири варіантних відповідники: 1) корпус, кожух, коробка, футляр; 2) черепашка (моллюска); 3) бот. серцевина; 4) спорт. розм. ворота [12, с. 268].

У онлайн-словнику Multitran кількість відповідників російською мовою для фахових значень лексеми *das Gehäuse* дорівнює 22 лексикографічним записам [21].

Зважаючи на основне значення лексеми *das Gehäuse* у німецькій мові, слід визнати, що вона є передбачуваною, тобто високоімовірнісною одиницею у науково-технічному тексті. Тим не менш результати перекладу свідчать про високий рівень ентропії обох проаналізованих лексем.

² Одиниця високого рівня інформаційної ентропії.

Наведемо варіанти відтворення розглянутого словосполучення як одиниці ентропії у студентських перекладах: *flüssiges Medium* – 2.2. *рідке середовище**³; 2.3. – *водне середовище**; 2.4. – *рідинне середовище**; 2.5. – *рідка речовина*; 2.6 – *рідкий носій*. Порівнюємо відтворення словосполучення високого рівня ентропії з авторизованим перекладом: *flüssiges Medium* – 2.0. *рідкий агент (носії)* [Фермер, с. 139]. На підставі аналізу множинних перекладів можна констатувати коректне відтворення словосполучення лише у варіантах 2.5 та 2.6.

Розглянемо відтворення іншої одиниці високого ступеня ентропії у перекладах, виконаних студентами: *das Gehäuse* – 2.2. – *камера**⁴; 2.3. – *корпус*; 2.4. – *капсула**; 2.5. – *корпус*; 2.6 – *ємність**. В авторизованому перекладі згадавши одиницю відтворено так: *das Gehäuse* – 2.0. *корпус* [Ферм, с. 139]. Як бачимо, три із п'яти наведених перекладацьких рішень є хибними, тобто якість перекладу одиниці залишається такою самою, як і в попередньому випадку: 2 вірних рішення (варіанти 2.3, 2.5) vs. три невірних рішення (варіанти 2.2, 2.4, 2.6).

Отже, робимо висновок про те, що одиниці інформаційної ентропії лексичного рівня становлять значні труднощі для перекладу саме завдяки їх полісемії та непередбачуваності. З нашого погляду, хибне відтворення таких одиниць обумовлюється двома причинами. По-перше, виконавці перекладу обирають семантичну інформацію (тобто загальнономове значення лексеми) для відтворення інваріанта перекладу, не враховуючи дискурсивну інформацію.

По-друге, перекладачі невірно обирають галузеве значення із списку наданих у словнику, орієнтуючись не на фахову компетенцію, а на мовну інтуїцію, що неприпустимо при перекладі спеціальних текстів.

Підсумовуючи викладене вище, можна зробити такі висновки.

1. Поняття інформаційної ентропії можна використати як інструмент порівняльно-перекладацького аналізу у синергетичній методології дослідження перекладу. В контексті синергетики перекладу спеціальних текстів ми розуміємо ентропію як міру невизначеності текстової інформації у перекладацькій мікросистемі (ВТ), що призводить до хибних перекладацьких рішень.

2. Під час перекладу фахових текстів на перший план висуваються семантичний та дискурсивний типи інформації. Явище інформаційної ентропії у вигляді дефіциту інформації першого або другого типу може виникати на рівні окремої лексеми, синтаксеми, надфразової єдності ВТ, що призводить до нерозуміння (ентропії) цілого тексту оригіналу.

3. Невизначеність тексту на лексичному рівні виникає, з одного боку, через багатозначність та непередбачуваність окремих лексем, уживаних у ВТ. З іншого боку, лексична ентропія пов'язана із когнітивними особливостями перекладача утримувати у свідомості водночас два значення лексичної одиниці ВТ: предметно-логічне і контекстуальне (дискурсивне). В процесі подальшого перекладу одне значення пригнічується іншим у залежності від рівня компетенції перекладача. Якщо переважає мовна компетенція, відбувається вибір на користь предметно-логічного значення і знакового способу перекладу. У випадку переваги фахової компетенції обирається дискурсивне значення та смисловий спосіб перекладу.

4. Інформаційна ентропія на локальному рівні призводить до викривлення смислу тексту на глобальному

рівні, тому її слід вважати проблемою перекладу спеціальних текстів, спрямованих на передачу дискурсивного типу інформації.

5. На матеріалі порівняльного аналізу спеціальних текстів та їх множинних перекладів було виокремлено одиниці інформаційної ентропії у ВТ. На лексичному рівні ними стали одиниці загальнонаціональної мови, які не належать до спеціальних підмов, зокрема абстрактні віддієслівні іменники; абстрактні складні іменники; абстрактні й ментальні дієслова; складні прикметники, прислівники, дієприкметники; стереотипні мовленеві формули. Всі названі одиниці лексичного рівня ВТ задовольняють критеріям багатозначності і непередбачуваності для науково-технічного тексту.

6. Мінімізація хибних перекладацьких рішень у трансляції спеціальних текстів повинна починатись з підвищення фахової компетенції перекладачів та їх вміння користуватись довідковими матеріалами, зокрема паралельними текстами і одномовними тлумачними словниками. Необхідно надавати перевагу дискурсивній інформації перед семантичною (поверхневими структурами), оскільки саме дискурсивна інформація формує інваріант перекладу спеціального тексту.

Перспективою подальших досліджень в межах спеціальної теорії перекладу вважаємо розгляд відтворення одиниць високого рівня ентропії у спеціальних текстах апелятивного типу.

Список використаних джерел

1. Андрієнко Т.П. Інформаційні характеристики тексту як фактор реалізації стратегії перекладу / Т.П. Андрієнко // Мовні і концептуальні картини світу. – 2014. – Вип. 48. – С. 25-36.
2. Гальперин И.Р. К проблеме необычных сочетаний слов / И.Р. Гальперин. // Проблемы общего и германского языкознания [посвящается доктору филологических наук, профессору Н.С. Чемоданову]. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1978. – С. 61-70.
3. Колмогоров А. Н. Три подхода к определению понятия "количество информации" / А.Н. Колмогоров // Проблемы передачи информации. – 1965. – Т. 1. – № 1. – С. 3-11.
4. Лотман Ю. Структура художественного текста / Юрий Лотман [Электронный ресурс]. – Режим доступа до джерела: http://www.gumer.info/bibliotek/Buks/Literat/Lotman/_01.php
5. Миньяр-Белоручев Р.К. Теория и методы перевода / Р.К. Миньяр-Белоручев. – М.: Моск. лицей, 1996. – 208 с.
6. Нелюбин Л.Л. Толковый переводоведческий словарь / Л.Л. Нелюбин. – 3-е изд., перераб. – М.: Флинта: Наука, 2003. – 320 с.
7. Степанов Ю.С. Язык и метод. К современной философии языка / Ю.С. Степанов. – М.: Языки русской культуры, 1998. – 784 с.
8. Шеннон К. Предсказание и энтропия печатного английского текста / К. Шеннон. Работы по теории информации и кибернетике / Пер. с англ. Под ред. Р. Л. Добрушина и О. Б. Лупанова. С предисл. А. Н. Колмогорова. – М.: Изд-во иностранной лит-ры, 1963. – с. 669-685.
9. Reiss, Katharina. Grundfragen der Übersetzungswissenschaft: Wiener Vorlesungen / Katharina Reiss, Mary Snell-Hornby; Mira Kadric (Hg.). – Wien: WUV-Univ.-Verl., 1995. – 132 S.
10. Довідкові та лексикографічні матеріали
11. Великий тлумачний словник української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ "Перун", 2005. – 1728 с.
12. Малая Советская энциклопедия / Под ред. Б.А. Введенского. – Т.4 (Илоты-котангенс). – М.: Гос. науч. изд-во "Большая советская энциклопедия", 1959. – 1306 с.
13. Мюллер В. Великий німецько-український словник. – Близько 170 000 слів та словосполучень. – К.: Чумацький шлях, 2005. – 792 с.
14. Новий німецько-український і українсько-німецький словник / Укл. В.Ф. Малишев, В.А. Кібенко. – Харків: "ДИВ", 2005. – 576 с.
15. Електронні словники
16. Перекладач з української на німецьку мову онлайн [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://translate.meta.ua>
17. Переклад з українського на німецький. Онлайн перекладач текстів [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://pereklad.online.ua>
18. Німецько-український словник Glosbe [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://uk.glosbe.com>
19. Україно-німецький онлайн-перекладач [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://ukrainian-german.translate.ua>
20. Перекладач з німецької на українську мову [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://www.m-translate.com.ua/perekladach>

³ Хибний варіант перекладу словосполучення високого ступеня інформаційної ентропії.

⁴ Хибний варіант перекладу лексичної одиниці високого ступеня інформаційної ентропії.

19. Яндекс.Перекладач – словник і онлайн-переклад з англійської та інших мов українською [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://translate.yandex.ua>

20. Німецько-український словник LINGEA Advanced версія 2.1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://dict.com>

21. Электронный словарь Мультитран [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://multitrans.ru>

22. Duden Online-Wörterbuch [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://duden.de>

Джерела ілюстративного матеріалу

23. Agrarwirtschaft – Grundstufe Landwirt. Lehr- und Arbeitsbuch für berufsbildende Schulen in 2 Bänden. – Bd. 1. – BLV Buchverlag GmbH & Co. KG, München, 2007. – 630 S.

24. Аграрна економіка – Фермер: базовий рівень. – Т.1. – Підручник і робоча книга для професійно-освітніх закладів у двох томах (авторизований переклад і ліцензоване видання підручника з аграрної економіки). – Київ: ПП "ІНТАС", 2013. – 615 с.

Надійшла до редколегії 25.09.16

М. Дорофеева, канд. філол. наук, доц.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

ИНФОРМАЦИОННАЯ ЭНТРОПИЯ В ПЕРЕВОДЕ СПЕЦИАЛЬНЫХ ТЕКСТОВ

Статья посвящена особенностям реализации категории информационной энтропии на лексическом уровне оригинала и перевода специальных текстов. Предпринимается попытка рассмотреть категории энтропии и информации в качестве единиц сравнительно-переводческого анализа текста. Исследуются причины возникновения информационной энтропии, единицы информационной энтропии, влияние энтропии на локальные и глобальные переводческие решения. Выполняется сравнительно-переводческий анализ специальных текстов информативного типа на немецком языке, их авторизованного перевода и множественных студенческих переводов на украинский язык. Предлагаются пути минимизации переводческих ошибок в контексте информационной энтропии оригинала.

Ключевые слова: информационная энтропия, энтропия исходного текста, информативный тип текста, семантическая информация, дискурсивная информация, единица информационной энтропии, лексический уровень, переводческое решение, компетенция переводчика.

M. Dorofeeva, PhD, associate professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

INFORMATIONAL ENTROPY IN THE TRANSLATION OF SPECIAL PERPOSE TEXTS

The article is devoted to the peculiarities of the realization of informational entropy at the lexical level of a source text and in target special purpose texts. An attempt is made to consider the categories of entropy and information as units of comparative translation analysis. The factors of informational entropy, informational entropy units, the effect of entropy on local and global translation solutions are looked upon as well. The German source texts of informative type, their authorized translation as well as multiple student translations into Ukrainian are analyzed. The ways to minimize translation mistakes in the context of informational entropy are proposed.

Key words: informational entropy, source text entropy, informative type of text, semantic information, discourse information, informational entropy unit, lexical level, translation solution, competence of translator.

УДК 811.161.2

А. Кам'янець, канд. філол. наук, доц.

Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів

АЛЮЗІЇ В ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ТЕКСТІ: ФУНКЦІЇ ТА ПЕРЕКЛАД

У статті досліджено функції трьох типів алюзій в українських публіцистичних текстах – алюзій до прецедентних текстів радянської епохи, алюзій до літературних творів і алюзій до популярних західних кінофільмів – і проаналізовано, чи збережені ці алюзії в англійському перекладі. Матеріалом дослідження слугують аналітичні статті з часопису "Український тиждень" та їхні переклади англійською мовою. Виявлено, що більшість алюзій породжують іронію, а також інші імпліцитні смисли, що перегукуються з головною ідеєю відповідної статті. При перекладі алюзій перекладачі найчастіше вдаються до "стратегії мінімальної зміни" – тобто просто перекладають цитату-алюзію дослівно. Внаслідок застосування такої стратегії деякі важливі імпліцитні смисли, створені алюзіями, в цільовому тексті втрачаються. З іншого боку, іноді перекладачі створюють у цільовому тексті нові – зазвичай літературні – алюзії, яких немає в тексті-джерелі.

Ключові слова: алюзія, імпліцитний смисл, іронія, переклад, публіцистичний текст.

Перекладові алюзії уже присвячено кілька вагомих праць і в західному, і в українському перекладознавстві. На Заході найґрунтовнішою працею з цієї тематики є монографія Р. Леппігальме [10]. В Україні переклад алюзій досліджено, зокрема, в дисертаціях О. Дзери, Л. Грек, О. Копильної, А. Кам'янець. Р. Леппігальме розглядає функції алюзій та їхній переклад з англійської мови на фінську в художніх і медійних текстах, а також з'ясовує – у тому числі за допомогою інтерв'ю та анкетування, – як фінські перекладачі трактують алюзії та наскільки доступні для цільової аудиторії алюзії у фінських перекладах англомовної прози. Українські перекладознавці досі досліджували функції та переклад алюзій переважно в художніх текстах. Більшість перекладознавчих досліджень, присвячених алюзіям, тією чи іншою мірою прескриптивні: їхні автори зазвичай пропонують конкретні перекладацькі стратегії, які варто застосовувати до алюзій. Ця ж розвідка здебільшого дескриптивна й має на меті з'ясувати, як саме в англійських перекладах українських публіцистичних статей відтворено алюзії різних типів і з різними функціями.

Дослідники трактують алюзію дещо по-різному. Найуніверсальнішим здається таке визначення: алюзія – це "побіжне відсилання, без явного називання, до літературного чи історичного персонажа, місця чи події, або ж до іншого літературного твору чи уривка" [8, с. 13]. Р. Леппігальме називає алюзії, поміж іншим, "короткими відрізками інших текстів, вписаними в новий текст, які взаємодіють із ним і забарвлюють його" [10, с. 3]. Найчастіше алюзія має форму цитати, однак не кожному цитату можна вважати алюзією; різниця між ними полягає у функції. Функція цитати – суто інформативна, тимчасом як алюзія неодмінно містить якесь зіставлення, про що сказано в наступному визначенні: "Алюзія – це фігура мови, що порівнює якісь аспекти чи властивості аналогічних сутностей в історії, міфології, релігійних текстах, літературі, популярній чи сучасній культурі" [9, с. 3].

Як свідчать попередні дослідження, алюзії можуть виконувати в текстах різні функції: підкреслювати ерудованість автора й додавати тексту вишуканості, підказувати інтерпретацію тексту на макро-рівні, характеризувати персонажів, створювати іронію тощо. В. Вілсс вважає, що загалом функція алюзії – зробити текст

привабливішим: між звичним смислом цитати-алюзії і її смислом у новому контексті "відбувається хімічна реакція" [14, с. 63]. З погляду прагматики алюзія пов'язана з таким поняттям як імплікатура [див. 13, с. 72]: алюзію можна розглядати як стимул чи сигнал, що його автор посилає адресатові, і завдання адресата – зрозуміти прихований смисл, тобто "заповнити прогалини в тексті" [10, с. 8]. Однак для цього адресат і автор мусять мати "спільне когнітивне середовище" [див. 13, с. 71], і якщо читачі належать до іншої культури, то цілком можливо, що вони не зрозуміють прихованого смислу. Попередні дослідження свідчать, що при перекладі алюзій перекладачі найчастіше вдаються до так званої "стратегії мінімальної зміни" [див. 10, с. 197] – тобто перекладають цитату-алюзію максимально дослівно, не намагаючись зрозуміти її функцію.

У контексті інтерпретації й перекладу алюзій важливе таке поняття як прецедентність текстів. Термін "прецедентний текст" запровадив у науковий обіг Ю. Караулов, який трактує прецедентність як "включеність до фонду обов'язкових знань у даній національній культурі і в силу цього – загальновідомість, знайомість кожному носієві даної мови" [3, с. 108-109]. Тобто, інакше кажучи, прецедентні тексти культури є частиною когнітивного середовища більшості представників конкретної культури. Як зазначає Ф. Бацевич, "прецедентні тексти можна назвати хрестоматійними в тому сенсі, що всі мовці знають їх... Прецедентні тексти формуються з фольклорних шедеврів, Святого Письма, світової та національної класики" [1, с. 151-152]. Важливою ознакою прецедентного тексту є його семіотичність, тобто актуалізація його змісту натяком, відсиланням, ознакою, цитатою. Прецедентні тексти культури змінюються від епохи до епохи. Більшість алюзій у текстах, призначених для масового читача, – це переважно алюзії до прецедентних текстів відповідної культури у відповідну епоху. При перекладі алюзій проблема зазвичай полягає в тому, що прецедентні тексти культури-джерела, до яких є алюзії в оригіналі, не є прецедентними текстами цільової культури – отже, якщо зберегти в цільовому тексті алюзії тексту-джерела, то їхні смисли можуть виявитися недосяжними для цільового читача.

Матеріалом для цього дослідження слугують статті з тижневика "Український тиждень" за 2013-2016 рр. та їхні переклади англійською мовою. "Український тиждень" – суспільно-політичний україномовний журнал, розрахований за змістом на інтелектуальну аудиторію ліберальних та демократичних поглядів. Деякі його матеріали щомісяця виходять друком англійською мовою. Журнал має також інтернет-версію українською та англійською мовами. Цільова аудиторія англomовного видання "The Ukrainian Week" – це англomовні іноземці, які цікавляться політичним життям України [детальніше див. 2].

У статті розглянуто переклад алюзій трьох типів, що найпоширеніші в текстах "Українського тижня": це алюзії до прецедентних текстів і крилатих висловів радянської епохи, алюзії до літературних творів, що не пов'язані з радянською епохою, а також алюзії до творів сучасної поп-культури, зокрема, голлівудських блокбастерів. Припускається, що перший тип алюзій перекладати найскладніше, другий – легше, а третій – найлегше.

Отже, перша група розглянутих алюзій – це алюзії до **прецедентних текстів і крилатих висловів радянської епохи**. Радянська епоха – один із минулих періодів в історії української культури, і прецедентні тексти тієї епохи вже не є загальновідомими для покоління українців, які виховалися після 1991 року, – це засвідчило, зокрема, опитування сучасних студентів. Можна припустити, що тексти радянської епохи здебільшого не

відомі й цільовій аудиторії англomовного видання "The Ukrainian Week". Саме тому перекладати алюзії до таких текстів, очевидно, складно.

Першим прикладом служить заголовок статті Ю. Макарова, опублікованої 5 грудня 2013 року, через тиждень після Вільнюського саміту Східного партнерства: *"Імперія-мати чекає. Україна об'єктивно не могла знову не потрапити в орбіту Росії"* [21]. У цій статті автор аналізує причини, чому В. Янукович не підписав угоду про асоціацію з ЄС, і пояснює, якою була в цьому роль Росії.

"Імперія-мати чекає" – це очевидна алюзія до відомого радянського плаката часів Другої світової війни "Родина-мать зовёт". Загалом образ "Батьківщини-матері" був одним із найпоширеніших у радянській пропаганді, а зазначений плакат належить до найпопулярніших прецедентних текстів у радянській, а тепер і російській культурі [7, с. 36]: існує чимало його іронічних і пародійних інтерпретацій. Отже, можна припустити, що покоління читачів, яке знає прецедентні тексти радянської епохи, розпізнає алюзію в заголовку статті Ю. Макарова. Імплікатура цієї алюзії – іронічний натяк на роль Росії в провалі угоди про асоціацію між Україною та ЄС, а також на незмінну радянську сутність Російської держави. Іронія виникає від зіставлення смислу заголовка статті із первинним смислом плаката "Родина-мать зовёт" і його пафосністю.

В англійському перекладі назву статті відтворено, практично, дослівно (за винятком того, що стерту метафору "потрапити в орбіту Росії" перекладено іншою стертою метафорою "find itself in Russia's grip"): *"The Mother-Empire Awaits. Why Ukraine could not help but find itself in Russia's grip"* [27]. Однак радянський плакат "Родина-мать зовёт", очевидно, не належить до прецедентних текстів західної культури, представникам якої адресований переклад статті. До того ж, в англійській фразі "The Mother-Empire Awaits" розпізнати алюзію об'єктивно складно, оскільки текст на згаданому плакаті перекладають англійською мовою як "The Motherland Calls" [12]. Отже, читач англійського перекладу, найімовірніше, не розпізнає в заголовку статті алюзії, а отже, й не відчужує іронії та натяку на радянську сутність сучасної Росії.

Наступний приклад узятो зі статті О. Олексієнка *"Релігійна палітра України"* [23], в якій описано конфесійну структуру українського суспільства: *"Як бачимо, тривала боротьба з опіумом для народу" в СРСР та малозрозумілі широкому загалу суперечності між різними православними церквами призвели до того, що більшість жителів тяжіють до максимально поверхового контакту із церквою у зв'язку з кількома датами життя – власного та своєї родини."*

"Опіум для народу" – це широковідома в СРСР метафора релігії, що походить із праці К. Маркса "До критики гегелівської філософії права": "Релігія – це зітхання пригнобленого створіння, серце безсердечного світу, подібно тому, як вона – дух бездушних порядків. Релігія є опіум народу. [5, с. 415, переклад мій. – А.К.]. Вважають, що сам К. Маркс запозичив цю метафору в Ч. Кінгслі. Пізніше вислів К. Маркса дослівно процитував В. Ленін: "Релігія є опіум народу. Релігія – вид духовної сивухи, в якій раби капіталу топлять свій людський образ, свої вимоги на скільки-небудь гідне людини життя" [4, с. 142, переклад мій. – А. К.]. Однак навряд чи ця метафора завдячує своєю популярністю в радянській культурі саме працям К. Маркса і В. Леніна, попри їх широку пропаганду в СРСР. Найімовірніше, вислів "Релігія – це опіум для народу" став крилатим завдяки відомому роману І. Ільфа і Є. Петрова "Дванадцять стільців", який, безперечно, належить до прецедентних

текстів радянської епохи. В одній зі сцен головний герой роману Остап Бендер нашішкливо запитує жадібного священика отця Федора: "Почём опиум для народа?"

Отже, у розглянутому уривкові зі статті О. Олексієнка вислів "опіум для народу" має легку іронічну конотацію і служить натяком на ставлення до релігії в СРСР. В англійському перекладі цей вислів відтворено дослівно: "*Thus, the long-drawn-out battle with the 'opium for the people' in the USSR and the conflicts among different Orthodox Churches... have led to most Ukrainians having very superficial contact with the Church.*" [29] Можна припустити, що вислів "opium for the people" у перекладі залишається достатньо зрозумілим цільовому читачеві як метафора релігії – зокрема через поширеність цієї метафори також і в західній культурі, – однак втрачає іронічну конотацію, якої він набув у радянській культурі завдяки роману І. Ільфа і Є. Петрова.

Наступну алюзію вжито в статті І. Лосева "*Страсті по Академії*" [20], в якій йдеться "*про головні хвороби НАНУ і шанси на одужання*". Однією з "хвороб" автор вважає незвично довге перебування на посаді чинного президента НАНУ, про що пише так: "*Хоча НАНУ не дала жодного Нобелівського лауреата, однак Книга рекордів Гіннеса їй світить саме завдяки адміністративному довголіттю очільника Бориса Євгеновича Патона. Тут ми вже точно 'попереді всієї планети'.*"

"Попереді всієї планети" – крилатий вислів радянської епохи, іронічний коментар щодо якихось сумнівних досягнень. Джерело цього вислову-цитати – пісня "Рассказ технолога Петухова", яку 1964 року написав журналіст, поет і бард Ю. Візбор, – зокрема такі її рядки:

Зато мы делаем ракеты,
И перекрыли Енисей,
А также в области балета
Мы впереди планеты всей!

Прикметно, що перший рядок цієї строфи теж став крилатим висловом – як іронічний коментар щодо виявів фальшивого, офіційного патріотизму [6].

Отже, висновок І. Лосева "тут ми вже точно 'попереді всієї планети'" звучить іронічно й означає, що "адміністративне довголіття" президента НАНУ – вельми сумнівне досягнення. Водночас, цитуючи радянського барда, автор проводить паралель зі схожими сумнівними досягненнями СРСР.

Англійський переклад розглянутого уривка звучить так: "*Although the NAS has not produced any Nobel laureates, it can be found in the Guinness Book of World Records thanks to the administrative longevity of its leader, Borys Paton. In this regard, the NAS is definitely 'a world leader'*" [26]. Бачимо, що в перекладі цитату-алюзію перифразовано, причому вислів "a world leader" в лапках інтерпретується радше не як цитата, а просто як "світовий лідер зі знаком мінус". Отже, в перекладі алюзію й натяк на радянські традиції повністю втрачено.

Другий тип алюзій, які є об'єктом цього дослідження, – алюзії до **літературних творів, що не пов'язані з радянською епохою**. До таких алюзій належить, зокрема, алюзія в статті Д. Крапивенка "*Дострокові вибори: пасьянс із джокером*" [18], опублікованій 16 січня 2016 року – у розпал так званої політичної кризи в Україні: "*Адже не забуваймо, що без голосів 'Народного фронту' нинішня коаліція не має шансів на існування в будь-яких формах, навіть якщо залучити до неї всіх 'і мертвих, і живих, і ненароджених', включаючи екстремістів з Опозиційного блоку.*"

Вислів "і мертвих, і живих, і ненароджених" – очевидна алюзія до поеми-послання Т. Шевченка "І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнє посланіє", що, поза сумнівом, належить до прецедентних текстів сучасної української

культури. У конкретному контексті ця алюзія звучить іронічно – іронія виникає від контрасту між пафосністю цього вислову в творі Т. Шевченка і його напівкомічним смислом як гіперболи в статті Д. Крапивенка.

В англійському перекладі алюзію до поеми Т. Шевченка відтворено дослівно: "*The reality is that, weak as the party's future may be, right now People's Front votes are the only thing keeping the current coalition alive. Otherwise, it has no chance of surviving, no matter how it tries to re-form itself, even if it includes 'the living and the dead and the unborn' such as former Party of the Regions deputies from the Opposition Bloc*" [24]. Малоімовірно, що читач перекладу розпізнає алюзію до Шевченкового послання, оскільки твори Т. Шевченка, очевидно, не належать до прецедентних текстів сучасної західної культури, хоч і перекладені англійською мовою. Зокрема, в перекладі В. Річ назву поеми-послання перекладено так: "*To my fellow-countrymen, in Ukraine and not in Ukraine, living, dead and as yet unborn my friendly epistle*" [30, с. 74]. Утім, англійськомовний читач може потрактувати слова "the living and the dead and the unborn" як алюзію до іншого тексту – широковідомого в західному світі висловлювання ірландського державного діяча Едмунда Берка: "*History is a pact between the dead, the living, and the yet unborn*" [11, с. 64], і в такому разі теж відчує іронію, оскільки смисл і тональність висловлювання Е. Берка теж різко контрастують із смислом і тональністю цитати в статті Д. Крапивенка.

Наступний приклад – заголовок статті А. Лазаревої "*Французька дипломатія: вбогість без блиску*" [19], що вийшла друком 12 грудня 2013 року, під час Євромайдану. У ній авторка критикує французьку владу за відсутність офіційної позиції щодо подій в Україні й натякає, що причиною цього може бути зацікавленість у зв'язках із Росією. Заголовок статті містить алюзію до відомого твору Оноре де Бальзака "*Splendeurs et misères des courtisanes*"; в українському перекладі – "Розкоші і злидні куртизанок" [15]. У цій книжці О. Бальзак створює неприязливий портрет сучасного йому Парижа, де все купується і продається: кар'єра й становище, дружба й кохання. В Україні широко відомий також російський переклад цього твору – "Блеск и нищета куртизанок" [16]; очевидно, саме на нього орієнтувалася А. Лазарева, сформулювавши назву статті саме так. Треба зазначити, що вислів "блиск і злидні" вживається в медіях так часто, що вже став "мертвою" алюзією [див. 10, с. 51] – іронічним фразеологізмом із загальним значенням "сильні й слабкі сторони чогось". Утім, у назві статті А. Лазаревої ця алюзія "оживає", – водночас зберігаючи іронічність, – оскільки створюється смислова паралель із твором О. Бальзака: у сучасному Парижі, як і в Парижі часів О. Бальзака, гроші переважають усе інше.

В англійському перекладі назва статті звучить так: "*French Diplomacy: Miseries Without Splendor*" [25]. Можна припустити, що в сенсі алюзивності й імпліцитних смислів такий переклад повністю симетричний оригіналові. Англійською мовою назву твору О. Бальзака перекладено як "The Splendors and Miseries of Courtesans", причому вислів "splendors and miseries" навіть іще більше поширений в медіа-дискурсі, ніж його український відповідник, – тож алюзія в перекладі залишається цілком упізнаваною.

Буває, що алюзія з'являється тільки в цільовому тексті, тимчасом як у тексті-джерелі у відповідному місці алюзії немає; причому найчастіше з'являється саме літературна алюзія. Прикладом може служити назва статті Р. Малко "*Мистецтво звоління*" [22] від 2 червня 2016 року, у якій йдеться про ситуацію з виборами на Донбасі, що є частиною мінських угод, і про позицію президента

П. Порошенка в цьому питанні. В англійському перекладі назва статті звучить так: *"Through the looking glass: The crazy world of Minsk"* [28]. В англійській назві є алюзія, якої немає в оригіналі, – це алюзія до відомого твору Льюїса Керролла *"Through the looking glass, and What Alice Found There"*, що належить до прецедентних текстів західної культури. Алюзія створює імпліцитний смисл, якого немає в українському заголовку: мінські угоди – це таке собі "задзеркалля", де звична логіка не працює.

Третій тип алюзій, що є об'єктом цього дослідження, – **алюзії до творів сучасної поп-культури, зокрема, західних кінофільмів**, що відомі в Україні. Попередньо можна припустити, що такі алюзії мали би найкраще зберігатися в англійському перекладі, оскільки відповідні кінофільми, очевидно, не менш відомі на Заході, ніж в Україні. Однак дослідження не підтвердило такого припущення.

Одну з таких алюзій ужито в статті *"Затяжний стрибок президента. Чому зовілає Янукович?"* [17], опублікованій 14 листопада 2013 року, напередодні Вільнюського саміту Східного партнерства: *"Українська влада так прагне показати, що вона крута та ще крутіша й ніхто її не нагне, що стає очевидним: це стурбоване іміджмейкерство свідчить про слабкість та агресивну закомплексованість незалежно від того, куди вона поверне – на Схід чи на Захід."*

Вислів "крута та ще крутіша" – це алюзія до відомого голлівудського фільму *"Dumb and Dumber"* (в українському перекладі – "Тупий і ще тупіший"). Ця алюзія слугує натяком на низький інтелектуальний рівень української влади, яка намагається компенсувати позірною "крутизою" власну слабкість та інтелектуальну неспроможність.

Переклад розглянутого уривка звучить так: *"The harder Ukrainian authorities struggle to show off and prove how strong they are, the more obvious their weakness and a sense of inferiority becomes regardless of where it turns – east or west."* [31] Бачимо, що в перекладі алюзію повністю втрачено – так само, як і натяк на інтелектуальну неспроможність Януковича та його оточення.

Наступну алюзію до популярного кінофільму виявлено у вже згаданій вище статті І. Лосєва *"Страсті по Академії"* [20]: *"Оскільки НАНУ за десятиліття свого буття нажила чималий шмат власності, на неї регулярно поглядали неситим оком і підкидали ідеї про переформування чи перепідпорядкування, заради пристойності камуфлюючи такий сильний у посткомуністичних державах "основний інстинкт" дербану глибокодумними запитаннями про те, чи потрібна бідній країні академічна наука."*

"Основний інстинкт" – це назва широковідомого і в Україні, і на Заході американсько-французького фільму (в оригіналі *"Basic Instinct"*), в якому основним інстинктом людини вважається сексуальний потяг. У розглянутому вище уривкові автор іронічно зауважує, що основний інстинкт чиновників у посткомуністичних державах – це "інстинкт дербану", водночас натякаючи за допомогою алюзії, що в нормальних людей такий інстинкт – це сексуальний потяг.

В англійському перекладі зазначений уривок звучить так: *"While the NAS amassed considerable property during its decades-long existence, it has often been the subject of envious scrutiny resulting in proposals for its rearranging or re-subordination. These attempts to exercise the grabbing instinct, a strong one in post-communist states, were camouflaged as concerns about the institution being redundant."* [26] У цільовому тексті "основний інстинкт" дербану відтворено просто як *"the grabbing instinct"* – тобто в цьому випадку, як і в попередньому, алюзію до

відомого західного кінофільму втрачено, – а тому здебільшого втрачено й іронію автора.

Отже, дослідження виявило, що алюзії в статтях "Українського тижня" здебільшого звучать іронічно і створюють імпліцитні смисли, що перегукуються з головною ідеєю відповідної статті. Іронія переважно виникає внаслідок зіставлення смислу цитати-алюзії в її первинному – часто серйозному чи й навіть пафосному – контексті з її "приземленим" смислом у новому контексті. Або ж навпаки: цитата-алюзія привносить свою іронічну чи жартівливу конотацію з первинного контексту в новий – серйозний – контекст.

Дослідження також засвідчило, що при перекладі алюзій у статтях "Українського тижня" перекладачі найчастіше вдаються до "стратегії мінімальної зміни" – тобто просто перекладають цитату-алюзію дослівно. (Такого самого висновку, як було зазначено вище, дійшла Р. Леппігальме [10, с. 197], яка досліджувала переклади англійської прози фінською мовою.) Результатом застосування такої стратегії є те, що деякі важливі імпліцитні смисли, створені алюзіями, – зокрема іронія, – в цільовому тексті втрачаються. Виняток становлять хіба що алюзії до літературних творів, які належать до прецедентних текстів і на Заході, і в Україні (напр. твір О. Бальзака *"Розкоші і злидні куртизанок"*). З іншого боку, іноді перекладачі створюють у цільовому тексті нові – зазвичай літературні – алюзії, яких немає в тексті-джерелі. Цікавим результатом дослідження виявилось те, що перекладачі "Українського тижня", – які, очевидно, є носіями англійської мови, а отже, й представниками західної культури, – не розпізнають в українських оригіналах і не відтворюють в англійських перекладах алюзій до популярних західних кінофільмів. Причиною цього явища може бути або те, що конкретні фільми менш "хрестоматійні" на Заході, ніж в Україні, або те, що носіям англійської мови складно розпізнати в українському тексті алюзії до українських назв цих фільмів. Подальші схожі дослідження можуть доповнити ці результати, особливо якщо охоплюватимуть ширший матеріал, додаткові типи алюзій (зокрема біблійні алюзії), а також інші мовні пари, що представляють інші культури.

Список використаних джерел

1. Бацевич Ф. Основи комунікативної лінгвістики: [підручник]. – К.: ВЦ Академія, 2004. – 344 с.
2. Кам'янець А. Переклад іронії в медійному тексті крізь призму теорії релевантності // Мовні і концептуальні картини світу. – 2014. – Вип. 48. – С. 197-208.
3. Караулов Ю. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М.: Наука, 1987. – 264 с.
4. Ленин В. Социализм и религия // Ленин В. Полн. собр. соч. – Т. 12. – С. 142-147.
5. Маркс К., Энгельс Ф. Полн. собр. соч.: в 39-ти т. – М.: Изд-во политической литературы, 1955-1974. – Т. 1. – 615 с.
6. Серов В. Энциклопедический словарь крылатых слов и выражений. – М.: Локид-Пресс, 2005. – 852 с.
7. Современный медиатекст: [учеб. пособие] / [отв. ред. Кузьмина Н.] – 3-е изд. – М.: ФЛИНТА, 2014. – 416 с.
8. Abrams M. A Glossary of Literary Terms. Holt-Saunders International Edition. – New York: Holt, Rinehart and Winston, 1984. – 448 p.
9. Lass A., Kiremidjian D., Goldstein R. The facts on File Dictionary of Classical, Biblical and Literary Allusions. – New York: Facts on File Publications, 1987. – 240 p.
10. Leppihalme R. Culture Bumps: An Empirical Approach to the Translation of Allusions. – Clevedon: Multilingual Matters Ltd, 1997. – 241 p.
11. Robertson C. The Wordsworth Dictionary of Quotations. – Hertfordshire: Wordsworth Editions Ltd., 1998. – 671p.
12. The World War Posters. – [Electronic resource]. – [Cited 24.06.2016]. – Mode of access: <http://dellseventh.tumblr.com/page/5>
13. Wilson D., D. Sperber. On verbal irony // Lingua. – 1992. – Volume 87. – P. 53-76.
14. Wilss W. Anspielungen: Zur Manifestation Von Kreativität und Routine in der Sprachverwendung. – Tübingen: Max Niemeyer, 1989. – 238 p.
- Джерела ілюстративного матеріалу
15. Бальзак О. Розкоші і злидні куртизанок / [Переклад з французької Старинкевич Є.]. – К.: Держлітвидав, 1941. – 457 с.

16. Бальзак О. Блеск и нищета куртизанок / [Перевод с французского Н. Яковлевой]. – М.: Эксмо-Пресс, 1999. – 656 с.
17. Затяжний стрибок президента. Чому зовіває Янукович? // Тиждень.ua. – [Електронний ресурс]. – [Цит. 24.06.2016]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Politics/93862>
18. Крапивенко Д. Дострокові вибори: пасьянс із джокером. // Тиждень.ua. – [Електронний ресурс]. – [Цит. 24.06.2016]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Politics/155917>
19. Лазарева А. Французька дипломатія: вбогість без блиску // Тиждень.ua. – [Електронний ресурс]. – [Цит. 10.03.2015]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Columns/50/96489>
20. Лосев І. Страсті по Академії // Тиждень.ua. – [Електронний ресурс]. – [Цит. 10.09.2014]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Society/129151>
21. Макаров Ю. Імперія-мати чекає. Україна об'єктивно не могла знову не потрапити в орбіту Росії // Тиждень.ua. – [Електронний ресурс]. – [Цит. 24.06.2016]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Politics/95106>
22. Малко Р. Мистецтво зовікання. // Тиждень.ua. – [Електронний ресурс]. – [Цит. 24.06.2016]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Politics/166540>
23. Олексієнко О. Релігійна палітра України. // Тиждень.ua. – [Електронний ресурс]. – [Цит. 24.06.2016]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Society/107903>
24. Krapivenko D. A Game of Snap with Joker. //The Ukrainian Week. – [Electronic resource]. – [Cited 24.06.2016]. – Mode of access: <http://ukrainianweek.com/Politics/157075>

25. Lazareva A. French Diplomacy: Miseries Without Splendor //The Ukrainian Week. – [Electronic resource]. – [Cited 11.05.2015]. – Mode of access: <http://ukrainianweek.com/Columns/50/96707>
26. Losiev I. Trouble at the Academy //The Ukrainian Week. – [Electronic resource]. – [Cited 11.05.2015]. – Mode of access: <http://ukrainianweek.com/Society/130514>
27. Makarov Yu. The Mother-Empire Awaits. Why Ukraine could not help but find itself in Russia's grip // The Ukrainian Week. – [Electronic resource]. – [Cited 24.06.2016]. – Mode of access: <http://ukrainianweek.com/Politics/96766>
28. Malko R. Through the looking glass: The crazy world of Minsk // The Ukrainian Week. – [Electronic resource]. – [Cited 24.06.2016]. – Mode of access: http://i.tyzhden.ua/content/photoalbum/2016/06_2016/20/uw/book6.pdf
29. Oleksienko O. Ukraine's Religious Diversity // The Ukrainian Week. – [Electronic resource]. – [Cited 24.06.2016]. – Mode of access: http://i.tyzhden.ua/content/photoalbum/2014/05_2014/13/book8.pdf
30. Shevchenko T. Song Out of Darkness: Selected Poems / [Translated by Vera Rich.]. – London: Mitre Press, 1961. – 128 p.
31. The President's Slow Freefall // The Ukrainian Week. – [Electronic resource]. – [Cited 24.06.2016]. – Mode of access: <http://ukrainianweek.com/Politics/94604>

Надійшла до редколегії 25.09.16

А. Кам'янець, канд. філол. наук, доц.

Львовский национальный университет имени Ивана Франко, Львов, Украина

АЛЛЮЗИИ В ПУБЛИЦИСТИЧЕСКОМ ТЕКСТЕ: ФУНКЦИИ И ПЕРЕВОД

В статье исследованы функции трёх типов аллюзий в украинских публицистических текстах – аллюзий к прецедентным текстам советской эпохи, аллюзий к литературным произведениям и аллюзий к популярным западным кинофильмам – и проанализировано, сохранены ли эти аллюзии в английском переводе. Материалом исследования служат аналитические статьи из журнала "Український тиждень" и их переводы на английский язык. Обнаружено, что большинство аллюзий порождают иронию, а также другие имплицитные смыслы, которые переключаются с главной идеей соответствующей статьи. При переводе аллюзий переводчики чаще всего прибегают к "стратегии минимального изменения" – то есть просто переводят цитату-аллюзию буквально. В результате применения такой стратегии некоторые важные имплицитные смыслы, созданные аллюзиями, в целевом тексте утрачиваются. С другой стороны, иногда переводчики создают в целевом тексте новые – преимущественно литературные – аллюзии, которых нет в исходном тексте.

Ключевые слова: аллюзия, имплицитный смысл, ирония, перевод, публицистический текст.

A. Kamyanyets, PhD, AP

Ivan Franko National University of L'viv, L'viv, Ukraine

ALLUSIONS IN MEDIA TEXTS: FUNCTIONS AND TRANSLATION

The article studies functions of three types of allusions in Ukrainian media texts – allusions to precedent texts of the Soviet epoch, allusions to works of literature, and allusions to popular Western movies, – and analyzes how those allusions are reproduced in the English translation. The material of the study consists of opinion articles published in Ukrainskyi Tyzhden (The Ukrainian Week) – a quality Ukrainian magazine having both Ukrainian and English versions. The findings suggest that most of the allusions generate irony as well as some other implicit meanings echoing the central point of the respective article. The predominant strategy applied to the allusions in the target texts studied is "the minimum change strategy" whereby translators translate the words of the allusions but ignore their functions. As a result, some important implicit meanings generated by the allusions are lost in the target texts. On the other hand, sometimes new allusions – mostly literary ones – emerge in the target texts; those allusions generate new meanings, that are absent from the source texts.

Key words: allusion, implicit meaning, irony, translation, media text.

УДК 81'255.4=112.2=161.2 : 81'276.5-053.67

Н. Лалаян, канд. філол. наук, доц.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

СТРАТЕГІЇ ВІДТВОРЕННЯ МОЛОДІЖНОГО СЛЕНГУ У ПЕРЕКЛАДІ РОМАНУ ЮЛІ ЦЕ "ОРЛИ ТА ЯНГОЛИ" УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Статтю присвячено дослідженню проблеми відтворення молодіжного сленгу в німецько-українському художньому перекладі. Розглядаються стратегії очування та одомашнення, якими керується перекладач, та основні прийоми, що застосовуються в процесі відтворення сленгових одиниць.

Ключові слова: молодіжний сленг, переклад, стратегія перекладу, очування, одомашнення, прийом перекладу.

Манера мовлення молоді завжди викликала зацікавленість громадськості, мас-медіа та науковців. На думку мовознавця К.-Г.Якоба, інтенсивне наукове дослідження молодіжного сленгу почалося в 60-х роках у галузі соціології [9, с. 340]. Об'єктом мовознавчих студій молодіжний сленг став лише з кінця 80-х років, свідченням чого є чисельні публікації, присвячені цьому феномену (Г.-К.Якоб, П.Шлобінські, К.-П.Мюллер-Турау, Г.Еманн та інші). Як зауважує німецький дослідник Ю.Бенеке, жодна інша соціальна група не викликає в наш час такої зацікавленості як молодь. Тому природ-

ним є той факт, що різні дисципліни зацікавлені в тому, щоб не лише зареєструвати цей біосоціальний феномен, але й ... з'ясувати суть цього явища [7, с. 1].

Об'єктом даної розвідки є молодіжний сленг як сукупність мовних засобів високої експресивності, що використовуються в спілкуванні молодими людьми. Предметом нашого дослідження є стратегії відтворення цих мовних одиниць при перекладі з німецької мови українською. Матеріалом дослідження слугував роман Юлі Це "Орли та янголи" та його переклад українською мовою, здійснений Віктором Рябчуном.

© Лалаян Н., 2016

Сленгова лексика була предметом дослідження таких вітчизняних та зарубіжних вчених як Т.Є. Захарченко, Л.Ставицька, О.Кондратюк, С.Соколовська, І. Арнольд, І.Гальперін, Р.Чапман, Г.Кіттрідж, К.Ібле, Е.Партрідж, Дж.Гріног, Г.Еманн, Г.Генне та інших. Безумовно, молодіжний сленг пропонує надзвичайно широкі можливості для всебічного аналізу, окрім того завдяки зростаючій популярності нових засобів інформації (зокрема Інтернету) постійно з'являються нові ніші, тому не дивно, що дослідження сучасної лінгвістики наразі не є всеохоплюючими. Так, зокрема, дослідженню сленгу як перекладознавчої проблеми присвячені лише поодинокі розвідки (праці І.Бик, О.Лапової, Т.Холстиної, Н.Абабілової). **Актуальність** дослідження вбачаємо у недостатньому вивченні питання відтворення молодіжної лексики у перекладі художніх творів.

Під **сленгом** розуміють нелітературну додаткову лексичну систему, яка представляє паралельну експресивно-оцінну, найчастіше стилістично знижену синонімію позначень загальновідомих понять і належить певній соціальній субкультурі [5, с. 560]. **Молодіжний сленг** визначаємо як соціолект, що складається із стилістично занижених, ненормативних, функціонально обмежених слів чи виразів, що мають емоційно-експресивне навантаження і використовуються молоддю у повсякденному спілкуванні. На думку німецького дослідника Г.Генне, до основних характеристик молодіжної мови належать: узгоджені форми привітання, звертання, позначення партнерів; зручні імена та вислови; веселі вирази та стереотипні фрази; метафорична, здебільшого гіперболізована манера мовлення; комбінації вигуків; репліки, що містять слова, які виражають захоплення та засудження; неологізми, слова з новим значенням; просодичні мовні ігри [8, с. 208-209].

Основна сфера використання сленгізмів – повсякденне розмовне мовлення окремих соціальних груп, в якому вони слугують засобом виявлення експресії, жартівливо-іронічного або зневажливо-зверхнього ставлення до певних явищ дійсності. Яскраве емоційно-експресивне забарвлення, жива образність цих лексичних одиниць зумовлюють їхнє використання не лише в розмовній, а й у художній мові. Сленг, особливо молодіжний, є найрухомішим прошарком лексики. Найбільші труднощі при перекладі сленгізмів пов'язані зі стрімкими змінами словникового складу та появою нових сленгових лексичних одиниць, які не знаходять своєчасного відображення у тлумачних та перекладних словниках. До того ж, значна кількість сленгізмів, що міститься в сучасних двомовних словниках, перекладена з нейтралізацією стилістичного забарвлення.

Термін "**стратегія**" вживається у перекладознавстві як потенційно свідомий план вирішення конкретної перекладацької проблеми, що виникає при перекладі тексту або його частини [10, с. 18; 11, с. 8].

У художньому перекладі дослідники розрізняють дві основні стратегії – очуження та одомашнення. Прибічниками перекладу-очуження, про який вперше заговорив у своїй праці "Про різні методи перекладу (Über die verschiedenen Methoden der Übersetzung)" Ф. Шляермахер, і який пізніше розвинули його послідовники в епоху Романтизму, були Ф.Ньюмен, Дж.Нотт, Л.Венутті, В.Морріс, Д.Розетті, В.Беньямін, Е.Паунд, П.Блекберн, А.Фет та інші. Витоки цієї стратегії сягають концепції дослівного перекладу. Вибір перекладача на користь стратегії очуження сприяє пізнанню інших культур та збагаченню своєї власної, допомагає зберегти та відтворити індивідуальний стиль автора та його інтенції. Дана стратегія перекладу, як стверджує О.Ребрій, "зберігає відчутний творчий потенціал, відкриваючи перед

перекладачем широкі можливості для прояву власної креативності, специфіка якої полягає в тому, аби майстерно зберегти моностилістичний устрій оригіналу, не поставивши при цьому під сумнів здатність реципієнта до його адекватної інтерпретації" [4, с. 86].

Протилежна перекладацька стратегія одомашнення представлена у французькій, російській та англо-американській традиціях, принаймні з часів Н.П. Д'Абланкура, Ж.-Ф.Дусі, Д.Денгема, Д.Драйдена, О.Тайлера, В.А.Жуковського, Б.Пастернака та Колардо [3, с. 100]. Головна мета цієї стратегії – створення прозорого перекладу, метою якого було б відповідати смакам та вподобанням більш широкого кола цільової аудиторії, дотримуватися норм мови перекладу, плавності та елегантності мови та підкрювати культурне чуже домінуючим цінностям цільової культури.

Конкретні прийоми та процедури перекладу задля реалізації стратегій можуть розглядатися як підпорядковані їм тактики. Зокрема, дослідники перекладів з англійської мови перською вказують, що стратегія одомашнення включає такі процедури як ідіоматичний переклад, синонімія, обмежена чи абсолютна універсалізація, описовий переклад, адаптація, еквіваленція, "нормалізація", експлікація, "спрощення", екзотизм та вилучення, у той час як стратегія очуження складається з шести процедур, а саме: позатекстова примітка, внутрішньотекстова примітка, орфографічна адаптація, повтор, калька та запозичення [1, с. 368].

На вибір стратегії перекладу крім суб'єктивних уподобань перекладача, його досвіду, смаку, інтуїції впливають багато об'єктивних чинників. За визначенням Л.Коломієць – це комунікативні чинники (характер аудиторії, просторова, часова та соціальна дистанція), характеристики самого тексту, вертикальний контекст, наявність раніше виконаних перекладів того ж тексту [2, с. 363].

Метою нашого дослідження є аналіз перекладацьких стратегій при відтворенні молодіжного сленгу. Переклад індивідуального мовлення персонажів художнього твору вимагає від перекладача особливого підходу, визначення стратегії перекладу, а надто – у такому складному, насиченому реаліями сучасного міського життя та молодіжними сленгізмами творі як "Орли та янголи".

Проведений доперекладацький аналіз засвідчив, що молодіжний сленг представлений у досліджуваному романі такими мовними одиницями: стилістично заниженими сленговими утвореннями; іншомовними запозиченнями; вульгаризмами та лайкою; обценною (ненормативною, нецензурною) лексикою.

При перекладі сленгових одиниць найдоречнішим є використання адекватних відповідників за наявності їх у мові перекладу. Якщо ж відповідники відсутні, перекладач вдається до контекстуальної заміни, пояснювального (описового) перекладу, транскрипції, транслітерації, калькування. Вибір засобів вираження в мові перекладу залежить безпосередньо від з'ясування значення сленгізмів у контексті, їхніх оцінних та експресивних конотацій, а також сфери вживання. Остаточний варіант перекладу повинен передавати не лише значеннєві відтінки сленгової лексики, але й її експресивно-стилістичну забарвленість, лише тоді можна говорити про відтворення ідіостилю автора.

Розглянемо, які стратегії застосовує В.Рябчун при перекладі молодіжного сленгу у романі "Орли та янголи".

При відтворенні **стилістично занижених сленгових утворень** перекладач реалізує стратегію одомашнення, підбираючи відповідники (еквіваленти та аналоги) у мові перекладу:

– *Ich habe mich verdrückt, sage ich, bis alles vorbei war* [13, с. 55]. – Хочу **вшуміся**, доки все заспокоїться

[12, с. 41]. Значення дієслова **verdrücken** – "sich unauffällig, heimlich davonmachen, entfernen" – відтворено у мові перекладу еквівалентом з тотожним конотативним навантаженням.

– **Quatsch, sagt sie** [13, с. 56]. – *Не верзи дурні* [12, с. 42]. Еквівалент у мові перекладу відтворює стилістичне забарвлення лексеми мови оригіналу.

– *Wir kauften eine Dogge, und auch wenn Jacques Chirac keine Killermaschine wurde, sondern ein verliebter Tölpel* [13, с. 110]. – *Ми купили дога. Жак Ширак не був машиною вбивства, а лише закоханим йолопом* [12, с. 86]. **Tölpel** – (pejorativ) "ein dummer, ungeschickter Mensch". **Йолоп** (зневажл., лайл.) – "дурень, бевз, недотепа". Переклад за допомогою аналога зберігає значення та стилістичне забарвлення лексеми оригіналу.

– *Kann uns doch scheißegal sein, sagte er, guck mal* [13, с. 141]. – *Пофіг, дивись* [12, с. 112]. Перекладач влучно підібрав еквівалент, який в українській мові відноситься до молодіжного жаргону та має те ж саме значення і стилістичне забарвлення, що й одиниця мови оригіналу.

Якщо ж адекватні відповідники у мові перекладу відсутні, перекладач застосовує ситуативні відповідники, знову ж наближаючи таким чином текст до читача:

– *Halts Maul, brülle ich* [13, с. 15]. – *Заткайся* [12, с. 10]. **Maul halten** – (gespr.) "nicht reden". **Затикатися** – (вульг.) "перестати говорити, замовкнути". Ступінь експресивності у перекладі дещо вища.

– *Ich kriege seit Wochen keinen mehr hoch* [13, с. 52]. – *Уже кілька тижнів мене ніхто не топтає* [12, с. 39]. **(K)einen hochkriegen** – (vulg.) "(k)eine Erektion bekommen können". **Топтати когось** – "здійснювати статевий акт з кимось". Сленгову одиницю в даному прикладі відтворено ситуативним відповідником, який також належить до молодіжного сленгу. Завдяки стратегії одомашнення перекладачеві вдалося відтворити стилістичні характеристики та конотацію одиниці.

Відтворюючи стилістично знижені сленгові утворення та прагнучи адекватності перекладу, перекладач вдається ще до одного прийому, а саме семантичного розвитку (модуляції) – лексико-семантичної заміни слова чи словосполучення вихідної мови одиницею мови перекладу, значення якої логічно впливає зі значення вихідної одиниці: *Die verwichsten Itaker, das ist doch nicht zu fassen* [13, с. 149]. – *Чмошні макаронники таке не оцінять* [12, с. 119]. **Itaker** – (derb) "Italiener", скорочення для italienischer Kamerad, що вживається на позначення італійців та містить зневажливе ставлення до них. На основі логіко-семантичних відношень перекладач переформулює висловлювання та відтворює **Itaker** як **макаронники** (Італія → макарони).

Іншу стратегію В.Рябчун обирає для перекладу лексеми **Hirnwichser** у наступному прикладі: *Seht den ... den Hirnwichser!* [13, с. 292]. – *... мозкочист!* [12, с. 235]. Цей сленгізм відтворено у перекладі за допомогою прийому калькування: **Hirn** – "мозок"; **wichsen** – "чистити".

Молодіжний сленг зазнає значного впливу англійської мови. Велику кількість сленгових запозичень саме з англійської мови зумовлено впливом американської та британської культури на інші країни через розповсюдженість музичної, телевізійної та кінопродукції, а також у зв'язку з тим, що англійська є мовою Інтернету, в якому сучасна молодь проводить багато часу. При перекладі **іншомовних запозичень** перекладач керується обома стратегіями. Так, застосовуючи стратегію очуження, В.Рябчун відтворює **іншомовну лексику** за допомогою транскодування: *Sciencefictionroman* – *роман саєнс фікшен*;

Technoparties – *технопати* або ж запозичує англіцизми без перекладу: *Fuck you* – *Fuck you*. Використання стратегії очуження при перекладі стимулює когнітивний пошук реципієнта, вимагаючи від нього додаткових когнітивних зусиль, проте, на нашу думку, багато англомовних транскрибованих сленгових одиниць укоренилися в українській мові, і їхнє розуміння не викликає жодних труднощів у реципієнтів: *крейзі, юзер, памі* тощо.

В інших випадках перекладач надає перевагу стратегії одомашнення та знаходить для англіцизмів ситуативні відповідники чи еквіваленти, що призводить до втрати ознак іншомовності: *Joint* – *косяк*; *clean* – *чистий*; *Show* – *картина*, *Party* – *вечірка*, *ein cooler Typ* – *крутилик* тощо.

Цікавим прийомом перекладу молодіжного сленгу **іншомовного походження** є лексико-семантична заміна. Результат перекладу базується на логічному розвитку лексичної одиниці мови оригіналу: *Ein bisschen sieht es aus wie ein Spielzeugaquarium für japanische Kinder, es hat auch ein Display, auf dem man LCD-Fische herumschwimmen und von einer Katzensimulation umbringen lassen könnte* [13, с. 210]. – *Це трохи скидалось на іграшковий акваріум для японських дітей або на дисплей із заставкою, де плавають вгашені рибки, здатні знищити котячі інстинкти* [12, с. 169]. **LCD** (Lysergsäurediethylamid) – "диетиламід лізергінової кислоти", що є "еталонним" галюциногеном. Застосування прийому лексичної модуляції передбачає відхід від буквального відповідника, переосмислення й переформулювання висловлення першотвору з метою якомога повного розкриття смислу оригіналу.

Розглянемо стратегії перекладу **вульгаризмів**, вжитих у романі "Орли та янголи", та прийоми, що лежать в їхній основі. При відтворенні вульгарної молодіжної лексики перекладач керується обома стратегіями. Низка вульгаризмів перекладені українською мовою за допомогою калькування: *Das sieht nach Ziege aus. Oder einfach nach Vollidiot* [13, с. 72]. – *Його лице виглядало, ніби писок кози або повного ідіота* [12, с. 55]. *Drei Wochen in diesem Dreckloch* [13, с. 337]. – *Три тижні у цій засраній дірі* [12, с. 270].

Перекладаючи інші вульгаризми, перекладач відшукує відповідники в українській мові:

– *Acht Wochen, und jetzt halt die Fresse und lass mich reden, sagte ich* [13, с. 21]. – *Всім тижнів, а тепер стули пельку і дай мені сказати* [12, с. 14]. І німецький іменник **Fresse**, і його український еквівалент **пелька** мають однакоє стилістичне забарвлення та є вульгаризмами.

– *Das Geile ist, sagt Clara, dass sie zwar nachts fahren, aber sich nicht wirklich verstecken* [13, с. 181]. – *Лайно в тому, що вони, хоч і пересуваються вночі, але добре не маскуються* [12, с. 145]. Субстантивованний прикметник **geil**, що належить у німецькій мові до молодіжного сленгу та має значення "super, toll", відтворено іменником **лайно** – "гній, нечистоти", що вживається в українській мові як лайливе слово та містить негативне навантаження.

Зустрічаються також випадки лексико-семантичної заміни компонентів: *Wie blöd bist du denn* [13, с. 405] – *Ну ти і йолоп!* [12, с. 324]. *Na gut, sage ich, es geht mir beschissen* [13, с. 406]. – *Мене підіспали* [12, с. 325].

Серед **обсценної лексики** мови оригіналу досить часто вживається іменник **Scheiße**. При відтворенні цієї одиниці перекладач відшукує різні відповідники у мові перекладу: *Scheiße, flüstere ich, Scheiße* [13, с. 51]. – *Hi фіга собі, ні фіга собі, – бурмочу стиха* [12, с. 39]. *Funktioniert der Scheiß auch mal oder was*

[13, с. 114]. – *Запрацює ця зараза чи ні* [12, с. 90]. *Scheiße, sagt sie, das muss doch irgendwo* [13, с. 275]. – *Холера, та мусить же воно десь бути, – промовила вона* [12, с. 222]. *Scheiße, sagte ich* [13, с. 118]. – *Падлюка, – уточнив я* [12, с. 93].

Як засвідчують проаналізовані приклади, деякі українські відповідники мають значно вищий рівень стилістичного забарвлення, що призводить до нівелювання естетичної функції оригіналу: *Einen Scheißdreck zeige ich dir* [13, с. 34]. – *Сраку собачу я тобі покажу* [12, с. 29]. *Pass mal auf, Klugscheißerin, zische ich* [13, с. 56]. – *Дивись, срана розумаю* [12, с. 42]. *Das geht dich einen Scheißdreck an, sage ich* [13, с. 23]. – *Це тебе, падло, не обходить* [12, с. 27]. *Du willst, dass ich irgendeinen Scheiß auf deine Bänder quatsche* [13, с. 107]. – *Хочеш, щоби я гнав гівно на твої пліки?* [12, с. 83]. *Lass den Scheiß, sage ich. Ross* [13, с. 417]. – *Росе, не гівнюю* [12, с. 333].

Іншою нецензурною лексичною одиницею є іменник **Arsch**, який перекладач відтворив еквівалентами з рівновартісним стилістичним забарвленням: *Ich weiß doch, dass er das Zeug dazu hat, die alle zu verarschen* [13, с. 344]. – *Я ж знаю, що в нього задосить марафету, аби всіх запхнути в сраку* [12, с. 276]. *Hör zu, Arschloch* [13, с. 155]. – *Слухай, ти, срако* [12, с. 124]. *Musik geht mir am Arsch vorbei* [13, с. 80]. – *Музика мені до сраку* [12, с. 61]. *Ich dachte, du liebst sie, du Arschloch* [13, с. 406]. – *Гадаю, ти кохаєш її, засранцю* [12, с. 325].

Зауважимо, що німецькі **Scheiße** і **Arsch** та їхні українські еквіваленти є в обох мовах центральними та найуживанішими лайливими словами, що історично вживалися і вживаються у багатьох контекстах.

Отже, при перекладі молодіжного сленгу, вжитого у романі Юлі Це "Орли та янголи", перекладач надає перевагу стратегії одомашнення. Яскравим проявом його перекладацької майстерності є вдалий підбір українських відповідників з тотожним значенням та стилістичним забарвленням, завдяки чому переклад читається легко. Проте у низці прикладів сленгізми відтворено відповідниками з порушенням принципу експресивної відповідності та оцінної конотації, що суперечить вимогам до адекватного перекладу. Використання при перекладі

молодіжного сленгу прийомів калькування та транскрипції, як проявів стратегії очуження, на нашу думку, сприяє відтворенню авторського задуму та не призводить до втрати їхнього розуміння, оскільки дані сленгізми є відомими більшості українських читачів.

Перспективу дослідження вбачаємо у подальшому аналізі стратегій та прийомів перекладу сленгових одиниць на матеріалі творів інших німецьких авторів та їхніх перекладів українською мовою.

Список використаних джерел

1. Андрієнко Т. Стратегії перекладу власних назв у художньому тексті (на матеріалі оригіналу та перекладів роману В.Набокова "Лоліта" // Наукові записки. – Випуск 95 (1). – Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2011. – С. 367-371.
2. Коломієць Л. В. Концептуально-методологічні засади сучасного українського поетичного перекладу (на матеріалі перекладів з англійської, ірландської та американської поезії): Монографія / Лада Володимирівна Коломієць. – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2004. – 522 с.
3. Подмінюгін В., Якимчук А. Дихотомія перекладацьких стратегій очуження та одомашнення в історії європейського перекладу / Валерій Подмінюгін, Аліна Якимчук / Наукові записки. – Серія: Філологічні науки. 36. наук. праць. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2010. – Вип. 89 (1). – С. 98-102.
4. Ребрій О.В. Сучасні концепції творчості у перекладі: [монографія] / О.В.Ребрій. – Х.: ХНУ імені Каразіна, 2012. – 376 с.
5. Селіванова О. Лінгвістична енциклопедія / О.О. Селіванова. – П.: Довкілля-К., 2011. – 844 с.
6. Ставицька Л. Короткий словник жаргонної лексики української мови. К: Критика, 2003. – 336 с.
7. Beneke J. Die jugendspezifische Sprachvarietät – ein Phänomen unserer Gegenwartssprache. In: Linguistische Studien ZSWA/ A. Berlin. H.140. – 1986. – S.1-82.
8. Henne H. Jugend und ihre Sprache. Darstellung, Materialien, Kritik. Walter de Gruyter Verlag. Berlin, New York, 1986. – 399 S.
9. Jacob K.-H. Jugendkultur und Jugendsprache // In: Deutsche Sprache, 18. – 1988. – S. 320-350.
10. Krings H. P. Translation Problems and Translation. Strategies of Advanced German Learners of French /H. R. Krings // Interlingual and Intercultural Communication. – Tübingen: Gunter Narr, 1986. – P. 263-275.
11. Loescher W. Translation Performance, Translation Process and Translation Strategies / W. Loescher. – Tübingen: Gunter Narr, 1991. – 156 p.
12. Це Ю. Орли та янголи. Пер. з німецької В.Рябчуна. – К.: Нора-Друк, 2008. – 360 с.
13. Zeh Ju. Adler und Engel. – Verlag in der Verlagsgruppe Random House GmbH, München; Schöffling und Co Verlagsbuchhandlung GmbH, Frankfurt am Main, 2001. – 445 S.

Надійшла до редколегії 29.07.16

Н. Лалаян, канд. філол. наук, доц.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

СТРАТЕГИИ ВОСПРОИЗВЕДЕНИЯ МОЛОДЕЖНОГО СЛЕНГА В ПЕРЕВОДЕ РОМАНА ЮЛИ ЦЕЕ "ОРЛЫ И АНГЕЛЫ" НА УКРАИНСКИЙ ЯЗЫК

Статья посвящена исследованию проблемы перевода молодежного сленга в немецко-украинском художественном переводе. Рассматриваются стратегии отчуждения и одомашнивания, которыми пользуется переводчик, а также основные приёмы, которые используются в процессе воспроизведения сленговых единиц.

Ключевые слова: молодежный сленг, перевод, стратегия перевода, отчуждение, одомашнивание, прием перевода.

N. Lalaian, cand. of Philol., associate prof.

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

STRATEGIES OF TEEN SLANG RENDERING IN THE TRANSLATION OF THE NOVEL OF Y. TSE "EAGLES AND ANGELS"

The article covers the research of the problem of teen slang rendering in German-Ukrainian literary translation. The strategies of foreignization and domestication followed by the translator and the main methods used in the process of translation of such units are identified.

Key words: teen slang, translation, translation strategies, foreignization, domestication, translation method.

УДК 81'255.4:81'373:27-23

О. Левко, канд. філол. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНА ЛЕКСИКА В УКРАЇНСЬКИХ ТА АНГЛІЙСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ БІБЛІЇ

*У статті розглянуто способи передачі семантики ключових понять новозавітної етики українською та англійською мовами, проведено зіставний аналіз лексем-відповідників грецьких слів *σωφροσύνη* та *ταπεινωφροσύνη* / *ταπεινωσις* в шести українських та семи англійських перекладах Святого Письма. В українських біблійних перекладах засвідчено широку варіативність мовних засобів, що використовуються для перекладу морально-етичних понять, у той час як в англійських перекладах спостерігається певна усталеність слів, якими передається семантика *σωφροσύνη* та *ταπεινωφροσύνη* / *ταπεινωσις*.*

Ключові слова: переклад Біблії, семантика, морально-етична лексика, *σωφροσύνη*, *ταπεινωφροσύνη*.

Формування морально-етичної поняттєвої сфери та її репрезентація у багатьох європейських мовах великою мірою залежали від поширення християнського світогляду серед народів Європи та перекладів Святого Письма національними мовами. Переклади Біблії св. Кирилом та Мефодієм старослов'янською мовою, Біблія Короля Якова та Біблія Мартіна Лютера стали епохальними явищами у становленні аксіологічної концептосфери східнослов'янських, англійської та німецької мов відповідно. На формування морально-етичної лексики сучасної російської мови значною мірою вплинув синодальний переклад Біблії, здійснений у сер. XIX ст. Слова на позначення морально-етичних понять у російській мові за походженням є церковнослов'янськими, які завдячують своєму входженню в лексичну систему російської мови редакціям Біблії церковнослов'янською мовою, що були видані у кін. XV–XVIII ст. Це, зокрема, Генадіївська Біблія 1499 р., Острозька Біблія 1586 р. та Єлизаветинська Біблія 1768 р. Згадані редакції Біблії, особливо остання, яка знаходилася у Богослужбовому вжитку РПЦ з II пол. XVIII ст. по нинішній час, вплинули значною мірою на процес становлення російської абстрактної лексики, яка позначає важливі з точки зору новозавітної етики поняття.

Поширення російської мови у церковній сфері до поч. XX ст. та відсутність біблійних перекладів українською мовою досить тривалий час зіграли негативну роль у справі розроблення україномовного теологічного словника. У II пол. XIX ст. перекладом Біблії українською народною мовою займалися П. Куліш, І. Пулюй та І. Нечуй-Левицький. В результаті їх праці вийшов перший україномовний переклад Біблії у 1903 р. У цей час перекладав Євангеліє українською літературною мовою Пилип Морачевський, працю якого незважаючи на численні перешкоди було видано 1906 р. У XX–XXI ст. українською мовою побачили світ повні переклади Біблії І. Огієнка (1962 р.), І. Хоменка (1963 р.), Р. Турконяка (2000 р.), патріарха Філарета (2004 р.) та О. Гижі (2013 р.). В усіх згаданих перекладах містяться численні розбіжності у перекладі лексики, що позначає морально-етичні поняття. Тому дослідження, які мають на меті прискорити процес становлення україномовного богословського тезаурусу, зараз є вельми важливими як з точки зору лінгвістики та перекладознавства, так і українського богослов'я.

Актуальність даної статті зумовлюється потребою встановлення шляхів передачі семантики новозавітної морально-етичної лексики сучасними мовами з мінімізацією втрат, а також необхідністю розроблення україномовної богословської термінології у сфері морального богослов'я. **Мета дослідження** – зіставити варіанти перекладів грецьких лексем морально-етичної тематики у різних перекладах Нового Завіту українською та англійською мовами, а також встановити найбільш точні семантичні відповідники оригіналу. **Об'єкт досліджен-**

ня – морально-етична лексика Нового Завіту в оригінальному тексті та перекладах, а **предмет дослідження** – засоби відтворення семантики грецьких слів, що позначають морально-етичні поняття, в біблійних перекладах українською та англійською мовами. **Матеріали дослідження** – грецький текст Нового Завіту за критичним виданням Nestle-Alland [25], україномовні переклади Біблії, зокрема, переклад П. Куліша [14], І. Огієнка [2], І. Хоменка [13], Р. Турконяка [3], О. Гижі [4], переклад Євангелія П. Морачевського [8], а також англомовні переклади Біблії, зокрема, King James Bible [21], English Standard Version [19], New American Standard Bible [22], International Standard Version [20], New International Version [23], New Living Translation [24], American Standard Version [18].

У сучасному мовознавстві існує невелика кількість праць, присвячених дослідженню аксіологічної біблійної лексики, принципів її перекладу національними мовами, її впливу на формування національних мовних картин світу. Серед робіт, виконаних у межах лінгвокогнітивного напрямку, варто відзначити працю Яковенко Є. Б., у якій досліджуються аксіологічні концепти в Біблії короля Якова та Біблії Мартіна Лютера у зіставному аспекті, а також їх вплив на становлення аксіологічної концептосфери англійської та німецької мов [17]. Проблеми відтворення семантики біблійного тексту в мовах перекладів присвячені роботи Бікмана Д. і Келлоу Д. [5], Карпова В. І. [10], Горбачевського А. А. [6], Арапович Б. [1], Іванової Л. Ю. [9], Форостенко А. В. [16], Ваард де Й. та Ніди Е. А. [26]. В цих роботах окреслюються загальні проблеми перекладу Біблії, висвітлюється буквалізм давніх біблійних перекладів у порівнянні з тенденціями смислових перекладів сучасними мовами, встановлюються принципи передачі семантики біблійної лексики з мінімальними втратами у новітніх перекладах національними мовами. Слід також констатувати невелику кількість робіт, у яких досліджувалися б особливості мови українських перекладів Біблії та шляхи відтворення семантики біблійної лексики засобами української мови. Тут обов'язково варто згадати праці Федорук О. [15], Німчук В. [12], Мороз Т. В. [11] та Дзери О. [7]. Як засвідчує огляд наукової літератури, конкретні питання адекватного перекладу певних груп біблійної лексики, зокрема, морально-етичної лексики, залишаються все ще поза увагою дослідників, що зумовлює нагальність таких досліджень.

Внаслідок зіставного аналізу англійських та українських перекладів новозавітних місць, у яких зустрічається абстрактна лексика на позначення моральних цінностей, зокрема, душевних чеснот та пороків, впадає в очі, з одного боку, численна розбіжність між відповідниками в перекладах однією мовою, а з іншого – актуалізація різних відтінків семантики вихідного слова у перекладах різними мовами. Ілюстрацією цієї тези може бути відтворення *σωφροσύνη* в мовах біблійних перек-

ладів, одного з важливих понять новозавітної та ранньохристиянської етики. Семантика *σωφροσύνη* зазнала еволюції ще у давньогрецькій мові, зокрема, в класичний період воно означало "розсудливість", "здоровий глузд" і позначало чесноту ментального простору. Внутрішня форма цього слова містить корінь *φρο-*, що походить від *φρίν*, значення котрого еволюціонувало від "грудної перетинки" до "розуму". У грецькій мові Нового Завіту поряд зі значенням "розсудливість" у семантиці *σωφροσύνη* з'являється значення "невинність", "душевна цнота", "тілесна чистота". У старослов'янській мові *σωφροσύνη* було перекладене словом *целомудрие* з калькуванням внутрішньої форми оригінального слова (першому кореню *σω-*, що походить від *σᾶος* "здоровий", "цілісний", відповідає старослов'янське *цело-*, а другому *-φρο-* – старослов'янське *-мудр-*). Відтак слово *целомудрие* номінально зберігає зв'язок з розумом, хоча вживається здебільшого на позначення цнотливості як чесноти, що позначає невинний стан душі й тіла.

Варто зауважити, що у церковнослов'янських перекладах Нового Завіту, зокрема, в Острозькій та Єлизаветинській Бібліях в усіх випадках вживання *σωφροσύνη* перекладене словом *целомудрие* без розрізнення контекстуальних значень вихідного слова, натомість у російському Синодальному перекладі Біблії засвідчене розрізнення між значеннями "здоровий глузд" та "цнотливість", що відтворюється словами *здравый смысл* и *целомудрие* відповідно.

В українських перекладах Нового Завіту спостерігаємо розмаїття лексем, якими відтворюється грецьке *σωφροσύνη*. Контекстуальне значення грецького *σωφροσύνη* "моральна чистота" актуалізується в українських відповідниках *цнотливість*, *цнота*, *невинність*. Неусталеність українського відповідника грецького *σωφροσύνη* у значенні моральної чесноти можна проілюструвати на прикладі перекладу вірша 1 Тим 2:15 у таблиці 1.

Таблиця 1

Джерело	Вірш 1 Тим 2:15
Nestle-Alland Greek New Testament (27-th edition)	Σωθήσεται δὲ διὰ τῆς τεκνογονίας, ἐὰν μείνωσιν ἐν πίστει καὶ ἀγάπῃ καὶ ἀγιασμῷ μετὰ σωφροσύνης .
Переклад Івана Огієнка	Та спасеться вона дітородженням, якщо пробуватиме в вірі й любові, та в посвяті з розвагою
Переклад Івана Хоменка	Однак, вона спасеться, народжувавши дітей, якщо перебуватиме у вірі, любові та святості зо скромністю
Переклад Олександра Гижі	А втім, врятується через народження дітей, якщо житиме у вірі та любові і в святості з цнотливістю
Переклад Рафаїла Турконяка	Але спасеться вона народженням дітей, – якщо непишно перебуватиме у вірі, любові та святості зі скромністю
Переклад Пантелеймона Куліша, Івана Пулюя та Івана Нечуй-Левицького	Спасеться ж ради родження дітей, коли пробувати ме в вірі та любові і в свъятості з чистотою

Як бачимо, за винятком перекладу І. Огієнка у решті вживаються слова, які відтворюють значення "моральна чистота", "цнота" грецького *σωφροσύνη*, проте не є стовідсотковими відповідниками один між одним, зокрема, семантика слова *скромність* лежить в іншій площині, аніж цнотливість. Натомість слововживання у перекладі І. Огієнка засвідчує відтворення базового значення грецького *σωφροσύνη* "розсудливість", "контроль над бажаннями".

Можна було б гадати, що така розбіжність у перекладах зумовлена лише неусталеністю української богословської термінології, проте в сучасних англійських новозавітних перекладах ситуація деякою мірою схожа: *σωφροσύνη* та його словотвірний ряд відтворюються різними мовними засобами. Це, напевно, можна було б аргументувати неусталеністю англійської богословської мови. Дещо осібно стоять слововживання у Біблії короля Якова, у якій в аспекті вербалізації морально-етичних понять вживаються слова, які є латинізмами або ж ети-

мологічно пов'язані з відповідними словами у Вульгаті. Наприклад, у Вульгаті усі випадки вживання грецького *σωφροσύνη* у книгах Нового Завіту передаються словом *sobrietas*, що означає "тверезість", "поміркованість", а в King James Bible – синонімічними засобами *soberness* "тверезість" (Дії 26:25) та *sobriety* "тверезість", "розсудливість" (1 Тим. 2:9; 1 Тим. 2:15). Як бачимо, при перекладі *σωφροσύνη* у Вульгаті та King James Bible вживаються слова, які збігаються у семантиці з вихідним словом у його основній семі "розсудливість", "здоровий глузд". Натомість у сучасних перекладах вірша 1 Тим. 2:15 спостерігається вживання слів, які актуалізують або сему вихідного слова "розсудливість", "поміркованість", наприклад, *self-control* "контроль над собою", "самовладання", *self-restraint* "стриманість", "розважність", *good judgment* "здоровий глузд"; або сему "моральна чистота", "невинність", наприклад, *propriety* "скромність", "пристойність", що проілюстровано у таблиці 2.

Таблиця 2

Джерело	Вірш 1 Тим 2:15
Nestle-Alland Greek New Testament (27-th edition)	Σωθήσεται δὲ διὰ τῆς τεκνογονίας, ἐὰν μείνωσιν ἐν πίστει καὶ ἀγάπῃ καὶ ἀγιασμῷ μετὰ σωφροσύνης .
King James Bible	Not with standing she shall be saved in childbearing, if they continue in faith and charity and holiness with sobriety
English Standard Version	Yet she will be saved through childbearing—if they continue in faith and love and holiness, with self-control
New American Standard Bible	But women will be preserved through the bearing of children if they continue in faith and love and sanctity with self-restraint
International Standard Version	Even though she will be saved through the birth of the Child, if they continue in faith, love, and holiness, along with good judgment
New International Version	But women will be saved through childbearing—if they continue in faith, love and holiness with propriety
New Living Translation	But women will be saved through childbearing, assuming they continue to live in faith, love, holiness, and modesty
American Standard Version	But she shall be saved through her child-bearing, if they continue in faith and love and sanctification with sobriety

У випадку вживання у новозавітному тексті слова *σωφροσύνη* з контекстуальним значенням "здоровий глузд", "розсудливість", зокрема, у синтагмі *ἀληθείας καὶ σωφροσύνης ῥήματα* (Дії 26:25) спостерігаємо певну однорідність у різних перекладах англійською та українською мовами. Відтак, у перекладах у І. Хоменка та П. Куліша розглядуване словосполучення передане як "слова правди й розуму", у І. Огієнка – "слова правди та щирого розуму", О. Гижі – "слова істини і здорового розуму", а у Р. Турконяка – описово як "правдиві й розумні слова". Незважаючи на деяку розбіжність, усі розглянуті переклади відтворюють семантику *σωφροσύνη* майже однаково. Теж саме можна спостерігати в англійських перекладах, у яких *σωφροσύνη* у вірші Дії 26:25 відтворюється винятково зі значенням "здоровий глузд", "поміркованість", а не "моральна цнота" або "чистота", причому більшість перекладів передає фразу *ἀληθείας καὶ σωφροσύνης ῥήματα* синкретично, зокрема, як *words of sober truth* (New American Standard Bible), *rational words* (English Standard Version) або навіть описово як *I'm reporting what is absolutely true* (International Standard Version), *What I am saying is true and reasonable* (New International Version). Натомість, як уже зазначалося, церковнослов'янські переклади Біблії, як і Вульгата, а також більшою мірою King James Bible усі випадки вживання *σωφροσύνη* у Новому Завіті передають одноманітно без урахування контекстуальних відтінків у значенні вихідного слова. Проте у сучасних смислових перекладах національними мовами спостерігається відхід від буквализму, властивого для давніх перекладів Святого Письма.

Одним з головних понять новозавітної етики, окрім *σωφροσύνη*, є *ταπεινωφροσύνη* "смирена думка про се-

бе" або його синонім *ταπεινωσις* "смирнення". Слово *ταπεινωφροσύνη* за структурою схоже до *σωφροσύνη*, а відтак у церковнослов'янських перекладах, які мають тенденцію дуже точно передавати форму оригінального біблійного тексту, перекладається як *смиреномудрие*. Синодальний російськомовний переклад Біблії теж послідовно передає *ταπεινωφροσύνη* словом *смиреномудрие*, користуючись надбанням церковнослов'янської мови. Натомість українська мова не запозичила слов'янізм для відтворення *ταπεινωφροσύνη*, а передає його семантику власними мовними засобами, зокрема, лексемами *покірність*, *смирність*, які лише частково відтворюють значення оригінального слова. У випадку засвоєння новозавітного слова *ταπεινωσις* в українській мові вживається слов'янізм *смирнення*, проте у розглядуваних нами перекладах перекладачі мабуть свідомо його більшою мірою уникають, а відтак перекладають *ταπεινωσις* також словами *покірність*, *покоря*, *смирність*. Внаслідок цього нівелюється різниця між семантикою слів *ταπεινωφροσύνη* та *ταπεινωσις* в українських перекладах на відміну від церковнослов'янських та російських, у яких *ταπεινωφροσύνη* послідовно передається як *смиреномудрие*, а *ταπεινωσις* – як *смирение*. Крім того, в різних українських перекладах знову ж таки, як і у випадку зі словом *σωφροσύνη*, спостерігаємо розбіжність у використанні мовних засобів для перекладу *ταπεινωφροσύνη* чи *ταπεινωσις* в межах одного і того ж біблійного вірша.

Наприклад, вірш Кол. 3:12 в кожному з розглядуваних українських перекладів містить різні мовні засоби для відтворення *ταπεινωφροσύνη*, що проілюстровано у таблиці 3.

Таблиця 3

Джерело	Вірш Кол. 3:12
Nestle-Alland Greek New Testament (27-th edition)	Ἐνδύσασθε οὖν, ὡς ἐκλεκτοὶ τοῦ Θεοῦ ἅγιοι καὶ ἡγαπημένοι, σπλάγχνα οἰκτιρμοῦ, χρηστότητα, ταπεινωφροσύνην , πραΐτητα, μακροθυμίαν
Переклад Івана Огієнка	Отож, одягніться, як Божі вибранці, святі та улюблені, у щире милосердя, доброчинність, покору , лагідність, довготерпіння
Переклад Івана Хоменка	Вдягніться, отже, як вибрані Божі, святі й любі, у серце спочутливе, доброту, смирненість , лагідність, довготерпелівість
Переклад Олександра Гижі	Отож, одягніться, як вибрані Божі, святі і улюблені, в милосердя, доброчинство, сумирну мудрість , лагідність, довготерпіння
Переклад Рафаїла Турконяка	Отож, одягніться, як оті святі й улюблені Божі вибранці, – у щире милосердя, доброту, покірність , лагідність, довготерплячість
Переклад Пантелеймона Куліша, Івана Пулюя та Івана Нечуй-Левицького	Одягніть ся ж оце, яко вибрані Божі, сьвяті і любі, в милость милосердя, добрість, смирність , тихість і довготерпінне

Переклади І. Огієнка та Р. Турконяка засвідчують вживання більш частотних лексем-відповідників грецькому *ταπεινωφροσύνη*, а саме *покоря* та *покірність*, натомість переклади П. Куліша та І. Хоменка – слов'янізм *смирність* та *смирненість* відповідно. Лише у перекладі О. Гижі засвідчена спроба відтворити внутрішню форму лексеми *ταπεινωφροσύνη* завдяки використанню словосполучення *сумирна мудрість*.

У латинській Вульгаті теж немає різниці у передачі слів *ταπεινωφροσύνη* і *ταπεινωσις*. Вони обидва відтворюються за допомогою слова *humilitas* "низький стан", "смирненість", яке є більш точним відповідником грецького *ταπεινωσις* (*humilitas* походить від *humilis* "низький", "нікчемний", "убогий", "пригнічений", а *ταπεινωσις* – від

ταπεινός "низький", "покірний", "жалюгідний", "принижений"). Обидві лексеми (*ταπεινωσις* та *humilitas*) утворені завдяки концептуальній метафорі "вниз" і позначають приниження (у християнському контексті – добровільне самоприниження, применшення своєї вартості). Українські відповідники *покоря* та *покірність* теж асоціюються з рухом донизу, зокрема, *покірність* зовнішньо може проявлятися у похиленні голови донизу.

Під впливом латинського *humilitas* у багатьох сучасних англійських перекладах вживається *humility* "покірність", "підлеглість", "смирненість" для передачі *ταπεινωφροσύνη* та *ταπεινωσις*, що проілюстровано у таблиці 4 на прикладі віршів Кол. 3:12 та Еф. 4:2.

Таблиця 4

Джерело	Вірш Кол. 3:12	Вірш Еф. 4:2
Nestle-Alland Greek New Testament (27-th edition)	Ἐνδύσασθε οὖν, ὡς ἐκλεκτοὶ τοῦ Θεοῦ ἅγιοι καὶ ἡγαπημένοι, σπλάγχνα οἰκτιρμοῦ, χρηστότητα, ταπεινωφροσύνην , πραΐτητα, μακροθυμίαν	Μετὰ πάσης ταπεινωφροσύνης καὶ πραΐτητος, μετὰ μακροθυμίας, ἀνεχόμενοι ἀλλήλων ἐν ἀγάπῃ
King James Bible	Put on therefore, as the elect of God, holy and beloved, bowels of mercies, kindness, humbleness of mind , meekness, longsuffering	With all lowliness and meekness, with longsuffering, forbearing one another in love

Закінчення табл. 4

Джерело	Вірш Кол. 3:12	Вірш Еф. 4:2
English Standard Version	<i>Put on then, as God's chosen ones, holy and beloved, compassionate hearts, kindness, humility, meekness, and patience</i>	<i>With all humility and gentleness, with patience, bearing with one another in love</i>
New American Standard Bible	<i>So, as those who have been chosen of God, holy and beloved, put on a heart of compassion, kindness, humility, gentleness and patience</i>	<i>With all humility and gentleness, with patience, showing tolerance for one another in love</i>
International Standard Version	<i>Therefore, as God's chosen ones, holy and loved, clothe yourselves with compassion, kindness, humility, meekness, and patience</i>	<i>Demonstrating all expressions of humility, gentleness, and patience, accepting one another in love</i>
New International Version	<i>Therefore, as God's chosen people, holy and dearly loved, clothe yourselves with compassion, kindness, humility, gentleness and patience</i>	<i>Be completely humble and gentle; be patient, bearing with one another in love</i>
New Living Translation	<i>Since God chose you to be the holy people he loves, you must clothe yourselves with tenderhearted mercy, kindness, humility, gentleness, and patience</i>	<i>Always be humble and gentle. Be patient with each other, making allowance for each other's faults because of your love</i>
American Standard Version	<i>Put on therefore, as God's elect, holy and beloved, a heart of compassion, kindness, lowliness, meekness, longsuffering</i>	<i>With all lowliness and meekness, with longsuffering, forbearing one another in love</i>

King James Bible засвідчує вживання різних синонімічних засобів для передачі *ταπεινωφροσύνη*, зокрема, *humility* (Кол. 2:18; Кол. 2:23; 1 Пет. 5:5), *humility of mind* (Дії 20:19), *lowliness of mind* (Флп. 2:3), *humbleness of mind* (Кол. 3:12), *lowliness* (Еф. 4:2). Натомість у *American Standard Version* замість *humility* послідовно вживається слово *lowliness* як відповідник *ταπεινωφροσύνη*.

Слово *ταπεινωσις* має декілька контекстуальних значень у Новому Завіті, зокрема, "смирнення", "смирнений стан душі" (Лк. 1:48) та "припинення" (Дії 8:33). У випадку позначення морально-етичної чесноти *ταπεινωσις* у більшості сучасних англійських перекладів передається як *humility* або *humble estate*, але у значенні "припинення" – як *humiliation*. Розглянуті нами українські переклади засвідчують вживання двох лексем у першому значенні, зокрема, *попора* та *смирнення*, а у другому зна-

ченні – всі, за винятком перекладу О. Гижі, використовують лексему *припинення*.

Таку ж варіативність мовних засобів можна спостерігати у випадку відтворення прикметника *ταπεινός* "смирнений". Англійські переклади частково йдуть слідом за слововживанням Вульгати, зокрема, використовують прикметник *humble* "незначний", "покірний", "припинений", похідний від латинського *humilis*, а частково передають семантику *ταπεινός* прикметником *low* "низький", "пригнічений", "нікчемний", який фактично є смисловим відповідником *humble*. В українських перекладах слід констатувати розмаїття мовних засобів, які відповідають грецькому *ταπεινός*, зокрема, словосполучення *ταπεινός τῇ καρδίᾳ* "смирнений серцем" (Мт. 11:29) у п'яти з шести перекладів перекладене по-різному, що свідчить про складність відтворення семантики оригінального слова.

Таблиця 5

Джерело	Вірш Мт. 11:29
Nestle-Alland Greek New Testament (27-th edition)	<i>Ἀρατὲ τὸν ζυγὸν μου ἑφ' ὑμᾶς καὶ ῥάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πραῖς εἰμι καὶ ταπεινός τῇ καρδίᾳ, καὶ εὐρήσατε ἀνάπαυσιν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν</i>
Переклад Івана Огієнка	<i>Візьміть на себе ярмо Моє, і навчіться від Мене, бо Я тихий і серцем покірливий, і знайдете спокій душам своїм</i>
Переклад Івана Хоменка	<i>Візьміть ярмо моє на себе й навчіться від мене, бо я лагідний і сумирний серцем, тож знайдете полегшу душам вашим</i>
Переклад Олександра Гижі	<i>Візьміть ярмо Моє на себе і навчіться від Мене, бо Я покірний і сумирний серцем; і знайдете спокій душам вашим</i>
Переклад Рафаїла Турконяка	<i>Візьміть моє ярмо на себе і навчіться від Мене, бо Я лагідний і покірний серцем, і знайдете спокій своїм душам</i>
Переклад Пантелеймона Куліша, Івана Пулюя та Івана Нечуй-Левицького	<i>Візьміть ярмо моє на себе, й навчіть ся від мене: бо я тихий і смирний серцем; то й знайдете відпочинок душам вашим</i>
Переклад Пилипа Морачевського	<i>Візьміть ярмо Моє на себе й навчіться від Мене, бо Я тихий і смирнений серцем, і знайдете спокій душам вашим</i>

Варто також звернути увагу на неусталеність перекладу слова *πραῖς* "спокійний", "тихий", "лагідний", "смирнений", яке семантично близьке до слова *ταπεινός* "смирнений". У наведеній вище таблиці вживається чотири варіанти українських відповідників грецького *πραῖς*, причому один з них ("покірний") вживається також як відповідник *ταπεινός* в інших перекладах. Натомість англійські переклади віршу Мт. 11:29 засвідчують вживання лише двох слів-відповідників до *ταπεινός*, зокрема, *lowly* "скромний" та *humble* "смирнений", "покірний" та двох – до *πραῖς*, зокрема, *gentle* "тихий", "спокійний", "смирнений" та *meek* "сумирний", "покірний", "м'який", "смирнений".

Отже, в результаті дослідження було встановлено, що давні переклади Святого Письма відзначаються буквальною відтворенням морально-етичної лексико-

шляхом калькування або передачі внутрішньої форми повними семантичними еквівалентами, зокрема, лексема *σωφροσύνη*, незважаючи на свою полісемантичність, у церковнослов'янських перекладах послідовно передається лексемою *целомудрие*, а в латинській Вульгаті – *sobrietas* (так само *ταπεινωσις* у церковнослов'янських – як *смирение*, а у Вульгаті – *humilitas*). Натомість у сучасних англійських та українських перекладах спостерігається тенденція до смислової передачі контекстуальних значень слів *σωφροσύνη*, *ταπεινωφροσύνη* і *ταπεινωσις*. Іншим чинником варіативності мовних засобів, якими перекладаються зазначені лексеми, є складність підбору найбільш точних відповідників. Тому в перекладах можна бачити використання різних слів, які актуалізують ту чи іншу сему вихідного багатозначного слова, проте розмаїття засобів все ж таки обмежується

певним синонімічним рядом у мові перекладу. Зіставний аналіз англословних та україномовних перекладів Біблії виявив, що в перших спостерігається більша усталеність відповідників грецьких слів, що позначають морально-етичні поняття, натомість другі, попри свою нечисленність у порівнянні з англійськими, засвідчують широку варіативність вибору мовних засобів для відтворення семантики *σωφροσύνη*, *ταπεινωφροσύνη* і *ταπεινότης*. Також в українських перекладах нівелюється різниця між словами *ταπεινωφροσύνη* і *ταπεινότης* у випадку позначення морально-етичної чесноти, натомість більшість англійських перекладів передають їх, як правило, різними засобами (наприклад, *humility of mind* і *humble estate*). Використання часткових семантичних відповідників до *σωφροσύνη* (скромність, чистота, цнотливість, розвага) та *ταπεινωφροσύνη* / *ταπεινότης* (смирність, смиренність, сумирна мудрість, покора, покірність) свідчить про неусталеність української богословської термінології та знаходження її на шляху становлення.

Список використаних джерел

1. Арапович Б. Новые переводы Библии на языки народов России и ближнего зарубежья // Известия РАН. Серия литературы и языка. – 1995. – Т. 54. – № 2. – С. 65–68.
2. Біблія або Книги Святого Письма Старого і Нового Заповіту / Пер. І. Огієнка [Електронне джерело]. – Режим доступу: <http://bible-book.org/ua>.
3. Біблія. Книги Святого Письма Старого та Нового Завіту / Пер. Р. Туркоча. – К.: Українське Біблійне Товариство, 2013.
4. Біблія. Новітній переклад українською літературною мовою / Пер. О. Гижі [Електронне джерело]. – Режим доступу: <http://www.ukrbible.com>.
5. Бикман Д., Келлоу Д. Не искажая слова Божьего. Принципы перевода и семантического анализа Библии / Пер. с англ. – Санкт-Петербург: Ноах, 1994. – 449 с.
6. Горбачевский А. А. О соотношении между понятиями "буквальный" и "адекватный" перевод // Перевод Библии. Лингвистические, историко-культурные и богословские аспекты. – М.: Институт перевода Библии, 1996. – С. 135–144.
7. Дзера О. Історія українських перекладів Святого Письма // Іноземна філологія. – 2014. – Вип. 127. – Ч. 2. – С. 214–222.
8. Євангеліє / Пер. П. Морачевського [Електронне джерело]. – Режим доступу: <http://www.parafia.org.ua/biblioteka/unikalni-rukopisy/jevanhelije-morachevskoho>.

9. Иванова Л. Ю. Проблема дезархаизации текста (на примере переводов Библии на французский язык) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.05. – М., 1996. – 16 с.

10. Карпов В. И. Буквализм древних переводов Библии и проблема адекватной передачи семантики исходного текста // Вестник Воронежского государственного университета. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2003. – № 2. – С. 45–49.

11. Мороз Т. В. Спільні риси українського перекладу Біблії 1903 року та мови творів Івана Франка : лексика високого стилю // Дослідження з лексикології і граматики української мови. – 2012. – Вип. 12. – С. 95–103.

12. Німчук В. Українські переклади Святого Письма // Das Ukrainische als Kirchensprache (Українська мова в церквах). – Slavische Sprachgeschichte / Herausgegeben von Michael Moser. – Band 1. – Wien, 2005. – С. 15–64.

13. Святе Письмо / Пер. І. Хоменка [Електронне джерело]. – Режим доступу: <http://bibliya.in.ua/index.php/site/index>.

14. Святе Письмо Старого і Нового Завіту : мовою русько-українською / Пер. П. О. Куліш. – К.: Українське Біблійне товариство, 2003. – 860, 256 с.

15. Федорук О. Кулішів переклад Святого Письма // Сучасна українська богословська термінологія : від історичної традиції до нових концепцій : Матеріали Всеукр. наук. конф. (Львів, 13–15 трав. 1998 р.). – Львів : Вид-во Львів. богословської академії, 1998. – С. 57–70.

16. Форостенко А. В. Типология современных переводов Библии на английский язык : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. – М.: МГУ, 2003. – 21 с.

17. Яковенко Е. Б. Homo biblicus : языковой образ человека в английских и немецких переводах Библии (опыт концептуального моделирования). – М.: Издательство "Эйдос", 2007. – 288 с.

18. American Standard Version [Electronic resource]. – Режим доступу: <http://biblehub.com/asv>.

19. English Standard Version [Electronic resource]. – Режим доступу: <http://biblehub.com/esv>.

20. International Standard Version [Electronic resource]. – Режим доступу: <http://biblehub.com/isv>.

21. King James Bible [Electronic resource]. – Режим доступу: <http://biblehub.com/kjv>.

22. New American Standard Bible [Electronic resource]. – Режим доступу: <http://biblehub.com/nasb>.

23. New International Version [Electronic resource]. – Режим доступу: <http://biblehub.com/niv>.

24. New Living Translation [Electronic resource]. – Режим доступу: <http://biblehub.com/nlt>.

25. Novum Testamentum Graece et Latine / ed. Eb. Nestle, Er. Nestle, B. Alland, K. Alland, J. Karavidopoulos, C. Martini, B. Metzger. – 27-th. rev. ed. – Stuttgart : Deutsche Bibelgesellschaft, 2002. – 812 p.

26. Waard, de J., Nida E. A. From One Language to Another. Functional Equivalence in Bible Translating. – Nashville; Camden; New York; Thomas Nelson Publishers, 1986. – 224 p.

Надійшла до редколегії 29.07.16

А. Левко, канд. филол. наук, доц.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

МОРАЛЬНО-ЭТИЧЕСКАЯ ЛЕКСИКА В УКРАИНСКИХ И АНГЛИЙСКИХ ПЕРЕВОДАХ БИБЛИИ

В статье рассмотрены способы передачи семантики ключевых понятий новозаветной этики на украинском и английском языках, проведен сопоставительный анализ лексем-соответствий греческих слов *σωφροσύνη* и *ταπεινωφροσύνη* / *ταπεινότης* в шести украинских и семи английских переводах Священного Писания. В украинских библейских переводах засвидетельствована широкая вариативность языковых средств, которые используются для перевода морально-этических понятий, в то время как в английских переводах наблюдается определенная устойчивость слов, с помощью которых передается семантика *σωφροσύνη* и *ταπεινωφροσύνη* / *ταπεινότης*.

Ключевые слова: перевод Библии, семантика, морально-этическая лексика, *σωφροσύνη*, *ταπεινωφροσύνη*.

O. Levko, PhD, associate prof.

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

ETHICAL VOCABULARY IN UKRAINIAN AND ENGLISH BIBLE TRANSLATIONS

The article examines the ways whereby the semantics of key concepts of New Testament ethics are rendered in Ukrainian and English, as well as presents a comparative analysis of words that are equivalent to the Greek *σωφροσύνη* and *ταπεινωφροσύνη* / *ταπεινότης* in six Ukrainian and seven English translations of the Holy Scripture. Ukrainian Bible translations exhibit a broad variability of linguistic means used for translation of moral and ethical concepts, whereas the words rendering the semantics of *σωφροσύνη* and *ταπεινωφροσύνη* / *ταπεινότης* in English translations are relatively stable.

Key words: Bible translation, semantics, moral and ethical vocabulary, *σωφροσύνη*, *ταπεινωφροσύνη*.

УДК 81'255.4'22:791.2] Е.Гемінгвей

Т. Некряч, канд. філол. наук, проф.
Київський національний лінгвістичний університет, Київ,
Р. Довганчина, канд. філол. наук
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ПОЛІВІЗУАЛЬНІСТЬ ТЕКСТУ VS МОНОВІЗУАЛЬНІСТЬ ЕКРАНІЗАЦІЇ: ПРОЗА ГЕМІНГВЕЯ В ІНТЕРСЕМІОТИЧНОМУ ПЕРЕКЛАДІ

В статті представлено інтерсеміотичний аналіз прийомів візуалізації у прозі Гемінгвея та голівудських екранізаціях його творів. Глибокий підтекст Гемінгвея забезпечує полівізуальність літературної основи, яка протиставляється моновізуальності екранізації. Особлива увага приділяється кінематографічному жанру "нуар", техніки якого допомогли знайти "стилістичний камертон" до оповідання Гемінгвея "Вбивці". Виокремлюються основні лексичні групи мовного спектру Гемінгвея, які забезпечують "кінематографічний ефект", інтерпретовані в жанрі "нуар".

Ключові слова: інтерсеміотичний переклад, візуалізація, екранізація, кінематографічність, мовний спектр, кіножанр "нуар", полівізуальність, моновізуальність, стилістичний камертон.

Не можна сказати те саме у кіно,
що сказано у книжці,
так само, як не можна виразити фарбами те,
що можна зробити у гіпсі
Вільям Фолкнер

Невід'ємною рисою творів художньої літератури вважається візуалізація художніх образів, яка стимулює уяву читача. Для посилення ефекту візуалізації, письменники вдаються до різноманітних засобів мистецтва: живопису, музики, танцю та навіть засобів кінематографа. Серед знаних майстрів, які тяжіли у своїх творах до візуальної образності, особливо виокремлюється постать Ернеста Гемінгвея, який у своїх творах прямо наголошував на спорідненості його стилю із технікою кіно. Коли читаєш Гемінгвея та пригадуєш його твори після прочитання, виникає чітка візуалізація – враження, що усе, про що йдеться, у найменших деталях – бачиш. Письменник з небуденною майстерністю міг "вмикати" усі відчуття, від тактильних до зорових, і саме зорові враження – найяскравіші. Сам Гемінгвей відзначав цю спорідненість своєї прози з мистецтвом кіно:

"Then everything commenced to run faster and faster as when they speed up a cinematograph film" [7, с.387] – *"Потім усе перед ним побігло швидше й швидше, як ото в кіно, коли прискорюють рух плівки"* [4, с.118, пер.В.Митрофанова].

Сучасні науковці невтомно намагаються розгадати секрети кінематографічності творів Гемінгвея, а також зрозуміти, чому більшості режисерам так і не вдалося успішно екранізувати його твори (див. F.M.Laurence [9]; D.Letort [10]; G.D.Phillips [13]). Серед найґрунтовніших дослідників кіноекранізацій творів Гемінгвея слід зазначити американського вченого Дж.Д.Філліпса, який плідно працює над творчістю найвеличніших американських та британських режисерів (Чарлі Чапліна, Говарда Гокса, Альфреда Хічкока, Стенлі Кубріка, Френсіса Коппола, Девіда Ліна, Джозефа Лоузі), є членом журі на міжнародних кінофестивалях у Каннах, Берліні та Чикаго, а також входить до редакційної колегії журналу "Literature/Film Quarterly". Цей журнал уже більше тридцяти років пропонує критичний огляд кіноадаптацій літературних творів, піднімає питання інтертектуальності та теорії адаптації [11]. Нові розвідки, присвячені питанням візуалізації, призвели до спроб теоретизації такого аспекту інтерсеміотичного перекладу як екранізація літературних творів. Американець Дж.Блустоун започаткував цей напрям ще на початку 60-х років XX століття у своїй книзі "Novels into Film" [5]. Сьогодні його ідеї отримують подальший розвиток, зокрема у таких працях як "Cambridge Companion to Literature on Screen" [6], L.Hutcheon "Theory of Adaptation" [8], B.McFarlane "Novel to Film: An Introduction to the Theory of Adaptation" [12], "Screening Text : Critical Perspective on Film Adaptation" [14]. В цій статті ми розглянемо художні прийоми Гемінгвея, які

створюють візуальність і кінематографічність у його творах, а також простежимо, чи ці домінуючі риси його прози зберігаються в інтерсеміотичному перекладі, а саме в екранізаціях його творів.

В багатьох дослідженнях підкреслюється *кінематографічне* сприйняття дійсності Гемінгвеєм, що обумовлено як особливостями авторського світосприйняття, його багатим професійним досвідом у журналістиці, так і поетикою модерністської літератури XX сторіччя. Кінематографічність прози як одна із характерних рис ідіостилу Гемінгвея пов'язана із "сенсорним" характером світосприйняття, а також із бажанням скеровувати відчуття читача та динамізувати зображені події.

Підхід до кінематографічності як елементу ідіостилу був намічений відомим французьким теоретиком кіномистецтва і літературознавцем А.Базеном в праці "Що таке кіно?": "Доба американського роману – це епоха конкретного бачення світу, безперечно збагаченого взаємостосунками людини і технічної цивілізації" [10, с.132]. Якщо говорити про *кінематограф* як *бачення світу*, то можливо говорити про кінематографічність художнього тексту як про *бачення світу письменником*.

Проза Гемінгвея традиційно вважається кінематографічною завдяки таким її властивостям, як точність, документалізм, зримість, достовірність, зображення явищ "крупним планом", здатність викликати у читача почуття реальності зображуваного. Кінематографічність художнього тексту Гемінгвея заснована на скрупульозному відборі слів, які здатні опосередковано передавати чітко окреслені і однозначні аудіовізуальні образи. Отже, в процесі інтерсеміотичної інтерпретації його творів необхідно найретельнішим чином проаналізувати ту частину *мовного спектра* письменника, яка створює кінематографічність його прози. Аналіз оповідань Гемінгвея дозволяє стверджувати, що для створення "кінематографічного ефекту" в художньому тексті особливе значення мають такі лексичні групи з мовного спектра Гемінгвея:

- конкретно-предметна лексика;
- колірна палітра;
- лексика, що має сенсорний характер;
- лексичні засоби репрезентації дії;
- вербалізовані жести;
- - звуконаслідувальна лексика.

Парадоксально, що при такому, сказати б, "кінематографічному" світовідображенні завдяки слову Гемінгвея, передати цю кінематографічність не змогла практично жодна екранізація його творів, а їх було не менше сорока. В 1952 вийшла екранізація книги "Сніги Кіліманджаро", в 1957 році – "І сходить сонце", в 1958-м – "Старий і

море" з неперевершеним Спенсером Трейсі. Але коли наприкінці 1960-х на екранах України з'явився фільм "Сніги Кіліманджаро", він був для багатьох прихильників Гемінґвея не просто розчаруванням, а майже образою: настирлива яскравість технікolorу і заявлені голівудські штампи, рекламна красивість африканських сцен сприймалися як "ляпас" письменнику, адже це протирічало всій його естетичній програмі. Кінострічка перетворювала жорсткий і гіркий суд письменника над собою, як творчою і людською особистістю, на слинявий жіночий роман. Відома історія, як запрошений на перегляд фільму "Прощавай, зброе", Гемінґвей незворушно додивився фільм до кінця і після останнього кадру, де в небо злітають птахи, символізуючи надію і неминучий "хеппінд", він підвівся, промовив лише одну фразу: "А, ось і пташечки..." і рішуче покинув глядачеву залу.

Попри значну кількість екранізацій творів Гемінґвея і навіть кінематографічні нагороди, які вони подекуди діставали, сам письменник досить скептично ставився до режисерських спроб. Д.Леторт зазначає, що твори Гемінґвея почали привертати увагу Голівуду ще коли вийшов його роман "І сходять сонце" в 1926 році, який одразу набув широкої популярності [10, с.54]. А коли в 1929 році Гемінґвей підтвердив свою репутацію успішного письменника новим романом "Прощавай, зброе", то йому запропонували продати авторське право на екранізацію його творів. Але вже від самого початку, Гемінґвей розчарувався в цій співпраці, можливо, тому що справжньої співпраці і не відбулося. Адже, щойно автор отримував гонорар, режисери не вважали за необхідне консультуватися з ним стосовно змін у сюжеті. Гемінґвею не подобалося, що після укладання контракту режисери та продюсери вважали себе повноправними володарями його романів. Більшість екранізацій не мають нічого спільного зі стилістикою і тональністю Гемінґвея. Американський дослідник Френк Лоренс констатує, що перше розчарування спіткало Гемінґвея в 1932 році, коли вийшов фільм "Прощавай, зброе", режисера Френка Борзаге на замовлення студії Paramount. Гемінґвей сказав, що Голівуд створює картини, яких вимагає глядач, а глядач не відзначається гарним смаком [9, с.41]. У романі "Прощавай, зброе" Гемінґвей пише про те, як безжально війна, зокрема Перша світова, руйнує людські цінності, ідеали та переконання. У фільмі війна виступає тільки фоном, на тлі якого змальовується банальна любовна історія лейтенанта Фредеріка Генрі та медсестри Кетрін Барклі. Глибокий драматизм Гемінґвея перетворюється на "мелодраматичну квашу". Дж.Д.Філліпс зауважує, що жоден фільм не в змозі відтворити приховані прошки того глибинного смислу, яким пронизані твори Гемінґвея [13, с.22]. Дослідник вважає, що справжній внутрішній смисл, ота невловима геніальна якість, яка була у Гемінґвея, його індивідуальний стиль, ніколи повністю не піддавалися перекладові, а надто інтерсеміотичному, тобто зі зміною знакової системи.

Гемінґвей це прекрасно усвідомлював, втім продовжував співпрацю з Голівудом. Він відверто зізнавався, що це всього лише свого роду "економічна угода". Дж.Д.Філліпс каже, що сам письменник описував цю співпрацю як насильницькі та агресивні перемовини, які замірялися на його авторську гідність: "Ти кидаєш їм книгу, вони кидають тобі гроші, потім ти швидко сідаєш в авто і несешся стрімголов якомога далі звідти" [13, с.22]. Подібну зневіру, як стверджує Д.Леторт, відчували багато письменників-сучасників Гемінґвея, як от Реймонд Чендлер, Джеймс Кейн та Вільям Фолкнер [10, с.55]. Вони вважали, що відчутно знецінювалися оригінальність та неповторність їхнього літературного мистецтва у кінематографі, хоча подеколи самі писали

кіносценарії. Втім, режисери, які прагнуть касового успіху, намагаються догодити глядачам, які прагнуть яскравих видовищ та щасливої розв'язки. Наміри ж літераторів, навіть, якщо вони виступають сценаристами, в такому разі, нівелюються.

Однак інколи перемовини між майстрами слова та майстрами кіно давали плідні результати. Прикладом цього може стати поява жанру "нуар" – напряму у кінематографі (насамперед, американському) 1940-х – початку 1950-х років, який найліпше передав атмосферу песимізму, зневіри, цинізму, характерну для західного суспільства після Другої світової війни. У сюжетному плані "нуар" відштовхувався від американської школи "крутого детектива" (hard-boiled fiction), засновником якого в літературі вважається Дешилл Гемметт. За твердженням Д.Леторта, стиль Гемінґвея має чимало спільних рис із цим жанром детективу, а саме: лаконічний наратив, уривчасті діалоги, знедолені персонажі [10, с. 56]. Симптоматично, що тільки одне його оповідання було зняте у жанрі "нуар", який майже ідеально пасував в плані художньої техніки до стилістики Гемінґвея. Йдеться про фільм Роберта Сьодмака за сценарієм Ентоні Вейлера та Джона Гастона "The Killers" ("Вбивці"). Режисер поєднав риси високоемоційного німецького кінематографічного експресіонізму і успішні вигадливі техніки Голівуду. Саме в цьому фільмі дебютували голівудські актори – Берт Ланкастер і Ава Гарднер, які згодом здобули всесвітню славу. І хоча невеличке оповідання переросло у повнометражний фільм, уся напруга, нерозв'язаність, незбагненність та навіть сама Гемінґвеєва лаконічність проявилася у всій силі та дієвості. Зазвичай відзначають такі елементи жанру "нуар":

- висока контрастність кадру;
- переважання вертикальних і косих ліній;
- використання дзеркал для ефекту ірреальності;
- "розчинення" персонажів у середовищі, у загальній похмурій атмосфері;
- перекручені ракурси типові для німецького експресіонізму;
- "suspense" vs "action";
- середовище існування: велике місто-лабіринт і його кримінальні околиці (бари, мотелі, підпільні розважальні заклади);
- вода як символ фатальності: нудливий дощ, вологі мерехтливі вулиці, доки, причали – повторювані деталі у фільмі "нуар";
- ускладнена, заплутана фабула (що створює враження розгубленості у часі, дезорієнтації);
- неблаганність фатуму [1].

Прихована одержимість смертю або динамізм жорстокої смерті знаходили в "нуарі" свої вражаючі візуальні рішення, як от, наприклад, у "Вбивцях", де спалахи пістолетних вистрілів підсланих кілерів, розривають темряву кімнати, а обвисла рука жертви свідчить про те, що справу зроблено.

Надзвичайна роль у "нуарі" відводилася фатуму, який руйнує плани героїв і діє значно швидше за поліцію. Моральний детермінізм, який призводить до розплати, включається одразу, щойно головний персонаж оступається у житті. Часто причиною є чари femme fatale – фатальної жінки. Те, що такі кроки можуть призвести до неминучої трагедії, головні герої усвідомлюють не одразу, а коли усвідомлюють – зазвичай уже занадто пізно і нічого не можна вдіяти. Звідси і покірна пригніченість героя Берта Ланкастера, який не втікає від кілерів, а пасивно очікує загибелі. Моральне бачення життя – основа філософії "нуара". І хоча життя розкривається в усій своїй аморальності, за кожен невірний крок на героїв чатує неминуча розплата.

Безнадійність, відчуження, клаустрофобія, фаталізм – ключові слова для "нуара". На це все працює чорно-біла, майже графічна стилістика фільмів, яка створює, так званий, "noir-look". Улюблена техніка "нуара" – напівосвітлене обличчя головного героя, яке створює ефект зіткнення світла і темряви, що можна трактувати як візуальне втілення вічних моральних ділем. "Нуар" любить нічні вулиці, гру тіней на стінах напівосвітлених кімнат і, так само, як і німецький експресіонізм, надає перевагу горизонтальним лініям перед вертикальними.

"Нуар" демонстрував умовність соціального буття, мав особливу інтонацію, тон, манеру, стиль. Техніка освітлення "low-key" дозволяла показувати фігури акторів одночасно сильними променями зверху, що створювало чорні тіні, а м'яке, розсіяне світло спереду дозволяло ще більше акцентувати тіні, заповнити їх, зробити контрастними і виразними. Ця техніка зіштовхувала світло і темряву, затемняла обличчя, приміщення, міські ландшафти і створювала ефект таємничості, невідомості й небезпеки. Варіювання верхнього світла (воно може бути під кутом 45 градусів або розміщуватися за спиною акторів, так само як і усунення переднього світла (що створює ділянку темряви), збагачувало можливості освітлення. Саме так метафорично вирішено першу сцену в екранізації "Вбивць": завдяки нічній зйомці і спеціальному освітленню кілери виглядають як дві лиховісні, фатальні постаті, які раптово виринають з п'їтьми.

"Нуар" не любить подавати обличчя надзвичайно крупним планом, але якщо вдається до цієї техніки, то прорухає все з математичною точністю. Так, у "Вбивцях" крупним планом постає обличчя головної героїні (Ава Гарднер) тільки одного разу. А саме, коли ця femme fatale зустрічається в ресторані із страховим агентом, який розслідує вбивство, і нацьковує на нього вбивць. Крупний план дозволяє заглянути в очі жінці-вбивці і показує, що зло – тотальне, якщо воно займає весь екран і приховується в таких прекрасних очах.

Улюблена техніка "нуара" – глибокий фокус і зйомка ширококутним об'єктивом при інтенсивному освітленні. Це дозволяє розтягнути кадр, створити багатофункціональні композиції, уникається монтаж діалогу двох персонажів, так званою "вісімкою", коли погляди людей спрямовані назустріч один одному. Таким чином постійно підкреслюється, що герой знаходиться сам на сам із небезпечкою, дивиться у очі смерті і ніби відчужений від усього світу.

Вплив екзистенціалізму на "нуар" надав цьому жанру "чорного бачення", що перегукувалося з американською культурою післявоєнного періоду, де не було місця вічним цінностям і моральним абсолютам. Творам Гемінґвея притаманне подібне світовідчуття, де переважає відчуження і самотність, але одночасно і наполегливий опір абсурдності й жорстокості буття. У "Вбивцях" герой демонструє ще більшу вразливість і безглузду впертість, коли, всупереч попередженням товаришів, не намагається сховатися від убивць і покірно очікує смерті. Герої Гемінґвея, як і герої фільмів у жанрі "нуар", демонстрували граничну відокремленість від будь-якого соціального порядку. Їхня сила в самотності і мінімальних емоційних проявах. На ефект відчуження в "нуарі" працюють і мізансцени, коли персонажі то входять в тінь, то виходять з неї, що нагадує про неминучу небезпеку. Для більшості персонажів немає безпечного прихистку, єдине, що у них є тимчасово – це маленька кімнатка, як у Оле Андерсона (у оповіданні він її тільки винаймає), чи маленький спартанський офіс (детективне або страхове агентство). Воно безпечне тільки доти, доки туди не вривається поліція – або вбивці. Головна умова "нуара", яка, до речі, зберігається і у сучасних модифікаціях, – це звернення до минулого.

Небагатослівність Гемінґвеєвої прози наближає її до стилістики німого кіно, де відсутність звуку компенсувалася вражаючими візуальними образами. Безперечно, що різнобарвність та розважальність Голівуду ніяк не могла передати світовідчуття "втраченого покоління", просякнуте глибокою зневірою, песимізмом та відчуженістю від суспільства. Основним завданням екранізацій, які спрямовані на збереження і відтворення стилістики автора художніх творів, має стати пошук **"стилістичного камертону"** твору. Знайти "стилістичний камертон" до оповідання Гемінґвея "Вбивці" допомогли кінематографічні техніки жанру "нуар" у екранізації 1946 року. Втім, наступна екранізація 1964 року взагалі не мала нічого спільного ні з оповіданням, ні взагалі з естетикою Гемінґвея. Єдиною аллюзією на оповідання залишився кадр на початку фільму, коли жертва вбивць не намагається втекти від розплати, а покірно чекає на страту. Проте головними героями стрічки стали самі вбивці, подальша доля яких зображується у всій повноті вражаючих детективних історій у кіножанрі "action", які не тільки намагаються знайти гроші, які сховав колишній автогонщик, а ще й затято переймаються питанням, чому ж жертва не намагалася втекти від них. Врешті-решт, вони розплутують його історію, знаходять його спільників, кохану і навіть замовника вбивства. В обох екранізаціях глядачеві подається історія, яку побачив сценарист після прочитання твору Гемінґвея. І, звичайно, нічого не можна вдіяти з тим, що глибокий **підтекст** Гемінґвея, який дозволяє мати безліч прочитань, у кінострічці обертається лише на одну сюжетну лінію, тай ту далеку від літературного першотвору. **Полівізуальність** літературного тексту завжди буде неминуче протиставлятися **моновізуальності** екранізації. Втім, якщо режисери стверджують, що їхня стрічка знята принаймні за мотивами твору письменника, то неприпустимо ігнорувати творчу особистість автора першотвору в інтерсміотичній інтерпретації.

Навіть якщо сюжет твору дозволяє певне мововізуальне прочитання, це ще не гарантує успіху у кіноінтерпретації. Наприклад, в екранізації повісті-притчі Гемінґвея "Старий і море" 1958 року (США, режисер Джон Старджес) брав участь сам Гемінґвей. Він настільки прагнув достовірності, що навіть особисто виходив у море, щоб спіймати справжню рибину, замість використовувати муляж. Однак ніщо не врятувало кіноверсію від поверхневості та тривіальності – символи, притчевість, глибинні смисли не знайшли відповідного відтворення. Письменник зазнав гіркого розчарування. Він писав: "Я намагався дати справжнього старого і справжнього хлопчика, справжнє море і справжню рибу і справжніх акул. І якщо мені це вдалося досить добре і правдиво, вони, звичайно, можуть бути тлумачені по-різному" [3, с.3].

Саме ця множинність і глибина тлумачень і створює філософську символіку творів Гемінґвея. Він майстерно володів словесною палітрою. Техніка кінематографа, при всьому її багатстві, вимагає від режисера конгеніальності з автором, а це завжди проблема.

Список використаних джерел

1. Артюх А. Нуар: Голос из прошлого. Об истории и теории жанра. // Искусство кино, 2005. – № 5 – <http://kinoart.ru/archive/2007/05/n5-article18>
2. Базен А. Что такое кино: [пер. с фр.] / А. Базен. – М.: Искусство, 1972. – 383 с.
3. Кашкин И.А. Старик и море (рецензия на фильм). // Советская культура. – 16.03.1961. – С.3.
4. Хемингуей Е. Твори в чотирьох томах. – Київ: "Дніпро", 1979. – Т.1: Романи та цикли оповідань. – 717 с.
5. Bluestone G. Novels into Film. – USA: University of California Press, 1961. – 229 p.
6. Cambridge Companion to Literature on Screen. – Cambridge: Cambridge University Press, 2007. – 290 p.

7. Hemingway E. The Essential Hemingway. – London : Arrow Books, 1993 – 522 p.
8. Hutcheon L. Theory of Adaptation. – New York : Routledge, 2006. – 304 p.
9. Laurence F.M. Hemingway and the Movies. – New York : Da Capo Press, 1982. – 329 p.
10. Letord D. The Writing of a Film Noir: Ernest Hemingway and the Killers // Screening Text : Critical Perspective on Film Adaptation // Ed. by Wells-Lassagne Sh. and Hudelet A. – North California : McFarland and Company, Inc., 2013. – P.53-66
11. Literature/Film Quarterly. – Salisbury University. Retrieved 2011-06-20. – <http://www.salisbury.edu>
12. McFarlane B. Novel to Film: An Introduction to the Theory of Adaptation. – Oxford : Oxford University Press, 1996. – 296 p.
13. Phillips G.D. Hemingway and Film. – New York : F.Ungar Pub. Co., 1980. – 129 p.
14. Screening Text : Critical Perspective on Film Adaptation // Ed. by Wells-Lassagne Sh. and Hudelet A. – North California : McFarland and Company, Inc., 2013. – 256 p.

Надійшла до редколегії 29.07.16

Т. Некряч, канд. філол. наук, проф.
 Киевский национальный лингвистический университет, Киев, Украина,
 Р. Довганчина, канд. філол. наук
 Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

ПОЛИВИЗУАЛЬНОСТЬ ТЕКСТА VS МОНОВИЗУАЛЬНОСТЬ ЭКРАНИЗАЦИИ: ПРОЗА ХЕМИНГУЭЯ В ИНТЕРСЕМИОТИЧЕСКОМ ПЕРЕВОДЕ

Статья представляет интерсемиотический анализ приемов визуализации в прозе Хемингуэя и голливудских экранизациях его произведений. Глубокий подтекст Хемингуэя создает поливизуальность текста, которая противопоставляется моновизуальности экранизации. Особое внимание уделяется кинематографическому жанру "нуар", техники которого помогли найти "стилистический камертон" к рассказу Хемингуэя "Убийцы". Выделяются основные лексические группы языкового спектра Хемингуэя, которые обеспечивают "кинематографический эффект", интерпретированные в жанре "нуар".

Ключевые слова: интерсемиотический перевод, визуализация, экранизация, кинематографичность, языковой спектр, киножанр "нуар", поливизуальность, моновизуальность, стилистический камертон.

T. Nekryach, PhD, Prof.
 Kyiv National Linguistic University, Kyiv, Ukraine,
 R. Dovganchyna, PhD
 Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

POLIVISUALITY OF TEXT VS MONOVISUALITY OF FILM: HEMINGWAY'S PROSE IN INTERSEMOIIC TRANSLATION

The article presents an intersemiotic analysis of visualization strategies in Hemingway's prose and Hollywood adaptations of his works. Hemingway's deep subtext contributes to the polivisuality of fiction which is opposed to the monovisuality of screening. The techniques of the cinematographic genre "noir", which helped to find the "stylistic camerton" to Hemingway's short story "The Killers", are under discussion. The main lexical groups of Hemingway's language spectrum providing "cinematographic effect" are pointed out, alongside with the genre elements of "noir".

Key words: intersemiotic translation, visualization, screening, cinematographic technique, language spectrum, film genre "noir", polivisuality, monovisuality, stylistic camerton.

УДК 81.255.27

С. Фокін, канд. філол. наук, доц.
 Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

МАКРОКОНТЕКСТУАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ МОВЛЕННЯ ПЕРСОНАЖ В ОРИГІНАЛІ І ПЕРЕКЛАДІ (НА МАТЕРІАЛІ ДІАЛОГІВ ДОН КІХОТА І САНЧО ПАНСИ)

Статтю присвячено аналізу тих мовленнєвих характеристик персонажа у вихідному й цільовому текстах, що набувають функціональної значущості завдяки регулярній реалізації в контексті всього художнього тексту, зокрема, це так звані мовні аномалії та регулярно повторювані компоненти твору (ключові слова, рефрен). Зазначені характеристики несуть суттєву інформацію для сприйняття образу й, відтак, заслуговують на увагу перекладача, адже розкривають характер, соціальний статус, емоційний стан персонажа. На практиці макроконтестуальні характеристики не обов'язково відтворюються на тому самому рівні в перекладі. Аналіз першого тому роману "Дон Кіхот" та його перекладу в виконанні Миколи Лукаша показав, що в оригіналі наявні маркери мовлення персонажів, які в перекладі не зберігаються; натомість з'являються інші, які в цілому відповідають збереженню цілісного образу і які можна розглядати як компенсації.

Ключові слова: мовлення персонажу, мовні аномалії, макроконтест, категорія повтору, маркер, компенсація.

Художній текст характеризується справді невичерпною глибиною, і аналіз "під лупою" може відкривати досліднику щоразу нові смисли. Величезна кількість так званих "рівнів" або "вимірів", які необхідно враховувати перекладачеві (графічний, фонетичний, лексичний, граматичний, інтертекстуальний, змістовий, лінгвокультурний, прагматичний, композиційний, ритміко-мелодичний, ефекти від взаємодії всіх цих рівнів) становлять для читача й перекладача неосяжну сутність і показують ірраціональність будь-якого художнього твору. З-поміж різних проблем особливий інтерес становлять ті смисли, які виникають завдяки системній взаємодії кількох або багатьох компонентів. Очевидно, що в цьому зв'язку досліднику може відкритися більше глибини смислів, ніж перекладачеві і читачеві, але навіть і дослідник цю глибину усвідомлює не повною мірою. Перекладач, безсумнівно, не в змозі врахувати усю невичерпну гаму різноманітних смислів, що гіпотетично можуть

виникати завдяки зв'язку різних частин. І хоча над окремими чи навіть багатьма деталями перекладачі працюють свідомо, не можна не визнати, що значну частину характеристик першотвору вони враховують інтуїтивно, покладаючись на досвід, хист, власне відчуття. При цьому перекладач здатен віднайти й цілком вдалі рішення, а на окремі суттєві деталі й не звернути увагу. Наприклад, окремі перекладачі Е. По з математичною точністю рахували кількість асонансів в оригіналі й перекладі [1, с. 11-12]. Однак, на нашу думку, не можна закидати тим перекладачам, що подібні підрахунки не вели. На наш погляд, мета подібних досліджень – не критика перекладу, а розкриття механізмів процесу перекладу, виявлення методів прийняття творчих рішень, виявлення стратегій перекладача, вивчення його індивідуальної манери, а також тих масштабних текстових одиниць, які відповідають тим чи іншим шарам смислу, а також аналіз їхнього потенціалу виступати одиницями

перекладу. Узагальнення нагромаджених даних щодо закономірностей власне процесу перекладу проллє світло і на загальні закономірності мислення.

Однією з таких характеристик, яка може бути детально досліджена перекладознавцем, однак далеко не завжди врахована перекладачем, – це мовно-стилістичні характеристики персонажів, що мають регулярний характер, тобто, реалізуються на рівні всього тексту. Якщо персонажі належать до завідомо різних прошарків суспільства, як усім відомі Дон Кіхот і Санчо Панса, вочевидь, і автор, і перекладач намагатимуться відобразити їхній соціальний статус у тих чи інших характеристиках. У цьому напрямку активно працюють сучасні перекладознавці. На основі аналізу перекладів драматичних творів Т.О. Шліхар доходить висновку про необхідність експлікацій прагматичного потенціалу реплік персонажів, його ідіолектних характеристик (зокрема, вигуків) задля донесення до адресата цілісного образу персонажа [12, с. 16-18]. Н.І. Лепухова підкреслює необхідність збереження віршованої форми у перекладі реплік казкових персонажів [7, с. 15]. О.В. Ребрій зауважує про зростання конотативної забарвленості реплік персонажів у цільовому тексті [9, с.23-24], а в іншому окремому дослідженні вчений розглядає проблему відтворення мовних аномалій у мовленні персонажа, а також деяких повторів, зокрема, фонетичних, при відтворенні яких перекладач дещо перебільшує виразність, що, однак, виправдовується творчим характером художнього перекладу [8, с. 210]. Роль повторів для сприйняття мови персонажа й відтворення в перекладі підкреслює Л.В. Коковіна [6, с. 217]. А.Г. Гудманян й І.В. Струк зазначають, що при перекладі творів М. Твена неправильність мовлення персонажів, яка в оригіналі виражена на графічному рівні й відповідає рисам афроамериканського діалекту, підлягає відтворенню, зокрема, шляхом використання просторіччя [4, с.55]. М.І. Караневич розглядає проблему мовлення персонажів у перекладі під прагматичним кутом зору. Її дослідження показує, що ті характеристики мовлення персонажів (діалектизми, індивідуальні дефекти мовлення, римівки, ономатопеї, алітерації та гра слів), які вказують на його соціальний статус, міжособистісні стосунки, компенсуються в перекладі мовними засобами з рівноцінним прагматичним ефектом; наприклад, граматичні помилки, що є складовими образу персонажа, в перекладі можуть бути відтворені порушенням граматичної норми [5, с.14-17].

Як бачимо, попри напрацьований багатий матеріал, який підкреслює актуальність напрямку, вчені окремо не розглядають проблематику мікроконтекстуальних та макроконтекстуальних характеристик мовлення персонажу як перекладознавчу проблему. Відтак, мета дослідження – розглянути ті стилістичні особливості реплік персонажів, які мають системний характер у тексті і підкреслюють розбіжність характерів та соціальних характеристик обох героїв в оригінальному та перекладному творі. Матеріалом дослідження обрано діалоги Дон Кіхота і Санчо Панси з першого тому роману М. де Сервантеса Сааведри "Премудрий Гідалго Дон Кіхот з Ла-Манчі", повністю перекладений Миколою Лукашем.

На перший погляд, різний соціальний статус, характер та спосіб мислення героїв мають неминуче позначитися на правильності їхнього мовлення. У зв'язку з цим В.С. Виноградов слушно зауважує, що Санчо Панса, неписьменні селяни й ремісники безбожно перекирчують складні слова, почуті з уст учених, або етимологізують їх на свій смак чи вимовляють замість них інші, співзвучні слова. Так народжуються каламбури, що вимагають від перекладача творчої винахідливості [2, с. 210]. Так само й під час читання українського перекладу М. Лукаша та А. Перепаді впадає в око незграбність, безграмотність і

водночас комічність мовлення Санчо буквально з перших реплік (тобто, з 7 розділу першого тому):

– *То себто виходить, – сказав Санчо Панса. – коли я якимось чудом став би, як ви кажете, королем, то Хуана Гутьєррес, моя стара, буде вже королицею, а дітки мої королєнцями?*

– *А хто ж у цьому може сумніватись? – одрік Дон Кіхот.*

– *Та хоч би й я, – сказав Санчо Панса. – Коли б навіть Пан Біг із неба королівські корони дощем сів, то й тоді на голову Марії Гутьєррес ані жодна, мабуть, не прийшла б. Ні, пане, не вийде з неї королиці, хіба од сили грапиня, та й то ще невгадно.*

– *Уповай на Бога, Санчо, – втішав його Дон Кіхот, – він пошле їй те, що годиться, а сам теж не приїднїюся: бути тобі губернатором, а щоб нижче, то й не думай.*

– *А й не думаю, добродію, – відповів Санчо Панса. – Ви ж у мене пан важнючий, то й дасте мені щось таке гарне, щоб воно й до шмиги було, й до снаги.* [11, с. 49-50].

З прикладу видно, що репліки джури рясніють і перекирченими, неіснуючими словами, і просторіччям. Розглянемо той самий фрагмент в оригіналі:

– *De esa manera -respondió Sancho Panza-, si yo fuese rey por algún milagro de los que vuestra merced dice, por lo menos, Juana Gutiérrez, mi oíslo, vendría a ser reina, y mis hijos infantiles.*

– *Pues, ¿quién lo duda? – respondió don Quijote.*

– *Yo lo dudo -replicó Sancho Panza-; porque tengo para mí que, aunque lloviese Dios reinos sobre la tierra, ninguno asentaría bien sobre la cabeza de Mari Gutiérrez. Sepa, señor, que no vale dos maravedís para reina; condesa le caerá mejor, y aun Dios y ayuda.*

– *Encomiéndalo tú a Dios, Sancho -respondió don Quijote-, que Él dará lo que más le convenga, pero no apoques tu ánimo tanto, que te vengas a contentar con menos que con ser adelantado.*

– *No lo haré, señor mío -respondió Sancho-; y más teniendo tan principal amo en vuestra merced, que me sabrá dar todo aquello que me esté bien y yo pueda llevar.* [13, с. 74].

Можна переконалися, що за винятком іменника "oíslo", що є розмовним рідковживаним синонімом на позначення рідної людини, насамперед дружини, мовлення Санчо Панси цілком грамотне. Тобто, на мікрорівні конотативна еквівалентність емоційно забарвленої лексики цього речення не витримується. Однак, виходячи з того, як діє механізм втрат і компенсацій, можна цілком припустити, що таке забарвлення в перекладі може бути компенсацією певних неминучих втрат. Тому для обґрунтування висновків розглянемо детальніше репліки Дон Кіхота та Санчо Панси, насамперед аналізуючи такі характеристики, які мають дозволити виявити своєрідність кожного з них. У дослідженнях мовлення персонажів перекладознавці в першу чергу звертають увагу на різного роду мовні аномалії, рідше – на повтори. І при прочитанні оригіналу й перекладу роману зазначені риси справді виявляються значущими. Проаналізуємо їх детальніше.

1. Відхилення від норми мови. Хоча для аналізу взято лише перший том твору, вже цей обсяг показує значну кількість гідних уваги рис, кожна з яких може заслуговувати на окреме дослідження. Як відомо, в іспанській мові XVI-XVII століть співіснували різні орфографічні, орфоепічні та граматичні норми [14, с. 368]. Якщо одні сприймалися як нейтральні або навіть вульгарні, інші радше асоціювалися з культизмами. Такими, наприклад, є варіювання ненаголошеного "e/i":

"recebir"/"recibir", "escribir/escibir". У романі вульгаризовану форму "recebir" та похідні вживає автор, різні персонажі, у тому числі й сам Дон Кіхот та Санчо. Нормативна форма "recibir" з похідними зустрічається 37 разів протягом першого тому, в той час як вульгаризована, "recebir", – 52 рази. Визнаємо, що не можна встановити явних переваг тієї чи іншої форми, закріпленої за тим чи іншим персонажем або, принаймні, за групою персонажів певного соціального прошарку. Аналогічно дуже нечітка картина вживання різними персонажами таких пар: "agora/ahora", "ferido/herido" (та похідних), "darle/darle" та подібних. Неправильну форму відмінювання дієслова "traer, traer" вживають один раз Дон Кіхот, один раз – Санчо Панса, один раз – сам автор, в той час як з нормативною основою "traer" у першому тому дієслово трапляється 7 разів. Уживання форми "escribir" на перший погляд видається більш диференційованим: вона вживається двічі у репліках Санчо, один раз – у словах автора, один раз – у мовленні священика, по одному разу у корчмаря і козопаса. Можна сказати, що це справді створює певний контраст між різними соціальними групами, хоча священик теж мав би говорити високим стилем, грамотною мовою. Вочевидь, якби автор роману ставив собі за мету підкреслити соціолінгвістичні розбіжності між персонажами різних прошарків суспільства за рахунок подібного дотримання/порушення мовної норми, у нього для цього було б більше ніж достатньо найрізноманітніших засобів. Однак, як видно, ці відхилення від норми, якими рясніла тогочасна іспанська мова, не використовувалися для створення контрасту мовлення героїв. Це означає, що їхній соціальний статус втілювався в інших рисах, приміром, у викривленні слів, переважно книжних, значення яких Санчо не розуміє:

– *Calla -dijo don Quijote-. Y ¿dónde has visto tú, o leído jamás, que caballero andante haya sido puesto ante la justicia, por más homicidios que hubiese cometido?*

– *Yo no sé nada de omecillos -respondió Sancho-, ni en mi vida le caté a ninguno; sólo sé que la Santa Hermandad tiene que ver con los que pelean en el campo, y en esotro no me entremeto* [13, с. 91].

До відтворення гри слів, в якій іменник "homicidio" і співзвучне з ним слово "omecillo" Микола Лукаш підходить творчо. Запропоноване розв'язання проблеми, на наш погляд, напрочуд вдале, оскільки, окрім ефекту гри слів, функція якого полягає у змалюванні невігластва персонажа й створення гумористичного ефекту, також відтворено значну частину семантичного компонента:

– *Ти бачив коли, чи де читав щоб мандрованого рицаря за смертовбивство до права тягли?*

– *За смердовбивство я не знаю, – відповів Санчо, – сам на чуже життя не важив ізроду, знаю тільки що Свята Германдада за тими сочить, що на битому шляху біжку заводять, а я в таке мішатись не хочу.* (ПОЧАТОК РОЗДІЛУ X) [11, с. 82-83].

Однак подібні непорозуміння на сторінках першого тому трапляються справді рідко. І неосвіченість вірного супутника Дон Кіхота виявляється радше на когнітивному рівні, ніж на мовному. Те, що одна й та сама функція в оригіналі й перекладі релізується на різних рівнях, не дивно. Схожу закономірність помічає й Ю. Грищенко: у перекладі "Пігмаліона", де фонетичні помилки періодично відтворюються лексичними [3, с. 33]. Якщо хтось і виступає символом безграмотності завдяки систематичним порушенням норми мови – так це селянин Педро з розділу V, який протягом однієї оповіді про Гріссостома щонайменше тричі вдається до перекручення слів. На його тлі Санчо говорить доволі-таки пристойно. І все ж аналіз засвідчує, що перекладач суттєво збага-

чує репліки Санчо мовними аномаліями, зокрема, неіснуючими словами: забарвленість перекладу зростає подібно до того, що помічає в уже згаданих дослідженнях О.В. Ребрій [9, с. 23-24; 8, с. 210]; отже, можливо, йдеться про закономірність процесу перекладацької творчості. Ця тенденція, зокрема, виявляється у викривленні слова в мовленні Санчо: "королиця" і "принцизна", що характеризують виключно мовлення Санчо Панси наскрізно протягом усієї першої частини роману, зокрема, "принцизна" – в розділах 29 (4 рази), 30 (2 рази), 35 (1 раз), 37 (3 рази), 46 (1 раз), лунає це слово 11 разів і в другому тому; "королиця" – 7(3 рази), 37 (1 раз), 46 (3 рази). Наприклад:

Я ось що хотів сказати, мені достеменно відомо, що оця-то пані, яка стріить із себе королицю Обізянського царства, така сама королиця, як мої покійні мамуня, бо якби вона була королицею чи там принциною, то вже ж би не ялозилась по кутках із одним тут, не терплась би та не м'ялась. [11, с. 418].

Як бачимо, іменник "королиця" в перекладі потроюється внаслідок додавання, тому можна сміливо припустити, що цей прийом перекладач використав свідомо для посилення колориту того образу, який мав в уяві. В оригіналі відповідників для "королиці" у співвідносному фрагменті ми знаходимо лише один:

(...) *por cierto y por averiguado que esta señora que se dice ser reina del gran reino Micomición no lo es más que mi madre; porque, a ser lo que ella dice, no se anduviera hociendo con alguno de los que están en la rueda, a vuelta de cabeza y a cada traspuesta.* [13, с. 488].

Воно й не дивно, адже ця "королиця" у Лукаша виступає еквівалентом не одного слова оригіналу, а цілого образу персонажа. Поза тим, окрім мовних аномалій, важливим засобом увиразнення персонажа через його мовлення стають повтори, як уже показано на прикладі вживання Миколою Лукашем іменників "принцизна" й "королиця". Окрім цього, і оригінал, і переклад містять інші закономірні повтори, що теж характеризують Дон Кіхота і Санчо Пансу. Тому розглянемо їх детальніше.

2. Повторювані елементи мовлення. Як показано в попередньому пункті, деякі "мовні аномалії" в перекладі повторюються протягом усього тексту. Крім того, оригінал і переклад характеризуються низкою додаткових функціонально значущих повторів. Хоча кожна окрема лексема, словосполучення чи репліка не досліджувалася на предмет повтору в романі, усе ж, у першому наближенні, виокремлюючи ті з них, які кидаються в очі під час читання, можна виділити найсуттєвіші. Виявляється, що, деякі наскрізні повтори характеризують оригінал, а деякі – переклад. Зупинимось на деяких з них окремо:

Одним з ключових епітетів в устах Дон Кіхота виступає прикметник "valeroso", який наскрізно повторюється в першому тому 52 рази. Приміром:

– *Aquí, aquí, valerosos caballeros; aquí es menester mostrar la fuerza de vuestros valerosos brazos, que los cortesanos llevan lo mejor del torneo.* [13, с. 69].

– *Сюди, сюди, хоробре лицарство! Час і пора вам явити міць потужних правиць ваших, бо вже двораки в турнірі гору почали брати!* [11, с. 65].

Прикметник "valeroso", як показує аналіз, виявляється найчастішим при іменнику "caballero" зі значенням "доблесний, зацний". Рідше вживається синонім "valiente", зовсім рідко – "honrado", "noble", відтак, його роль у творенні образу лицаря (у перекладі М. Лукаша – "рицаря") важлива. І хоча перекладач не підібрав регулярного відповідника для епітета "valeroso", він натовість більш системно, ніж автор, розрізняє конотативні значення іменника "brazo": коли це рука лицаря, героя,

а надто самого Дон Кіхота, – це у Лукаша "правиця"; в інших випадках – просто "рука". Не можна таке рішення не виправдати: Дон Кіхот був, звісно, праворукою людиною. До того ж, у самому оригіналі сполучення "el valor de su fuerte brazo", "este mi fuerte brazo" зустрічаються по два рази відповідно, тобто, вони теж є повтореними, а препозиція епітетів робить тон оповіді урочистим, пишномовним або навіть бундючним, що утрирує пародійний характер твору і посилює комічний ефект куртуазного лицарського дискурсу. А для нас головне підкреслити, що прикметник "valeroso" характеризує мовлення Дон Кіхота (20 вживань), і практично не зустрічається в мовленні Санчо. Зброноссець їх вживає лише тричі, і то, коли підігрує своєму панові або передражняє його. Таким чином, в оригіналі епітет "valeroso", "este mi fuerte brazo" стають маркерами мовлення Дон Кіхота та лицарського дискурсу взагалі, в той час як у перекладі цю роль на себе бере іменник "правиця".

Отже, певною мірою повтор оригіналу накладається на повтор перекладу, один повтор у перекладі втрачається, а інший з'являється. Більше того, "brazo" теж зустрічається з визначником "valeroso", відтак, можна стверджувати, що в цьому сполученні перетинаються дві системи маркерів: повтори оригіналу й повтори перекладу, і такий збіг не випадковий, адже обидва вони характеризують один і той самий образ мандрованого лицаря. І хоча системна еквівалентність на рівні епітетів не витримується, у цілому при відтворенні образу втрачена конотація компенсується додаванням нового нюансу в перекладі. Загалом же аналіз дозволяє виявити дедалі більше функціонально значущих повторюваних компонентів як у першотворі, так і в перекладі, тому повтори заслуговують на окрему спеціальну розвідку.

Таким чином, аналіз оригіналу й перекладу показав, що контраст між мовленням двох персонажів досягається завдяки використанню так званих мовних аномалій, а також наскрізного повтору певних компонентів, насамперед лексичних, які набувають функцій маркерів персонажа. У перекладі колорит і забарвлення зростає в порівнянні з оригіналом, що виявляється у значно частіших випадках безграмотності мовлення, в той час як в оригіналі мовлення Санчо є доволі грамотним, а його помилки пов'язані з перекрученням незнайомих йому слів. Окремі повторені лексичні одиниці в оригіналі виступають маркерами персонажів, що досягається завдяки наскрізному повтору протягом тексту. Зазначені маркери стають функціонально значущими лише в макроконтексті й

створюють свій ефект завдяки системності використання. На мікрорівні не спостерігається регулярної еквівалентності між маркерами оригіналу й перекладу: одні втрачаються, натомість інші з'являються в перекладі, що виступає своєрідною компенсацією втрат; різні повтори в першотворі й цільовому тексті можуть сприяти відтворенню тієї самої характеристики художнього образу.

Список використаних джерел

1. Боровинський І.М. Відтворення образної своєрідності поезій англійських та американських романтиків в українських перекладах : автореф. дис. ... канд. філологічних наук : 10.02.16 / І.М. Боровинський. – К.: КНУТШ, 2011. – 19 с.
2. Виноградов В.С. Введение в переводоведение: общие и лексические вопросы / В.С. Виноградов. – М.: ИОСО РАО, 2001. – 223 с.
3. Грищенко Ю. Відтворення фонетичних відхилень у мовленні персонажів п'єси Б. Шоу "Пігмаліон" в українських перекладах: проблеми сценічності діалогу / Ю. Грищенко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Іноземна філологія. – К., 2015. – Вип 1(48). – С. 31-33.
4. Гудманян А.Г. Відтворення фонографічних аномалій діалектного мовлення в перекладі (на матеріалі творів Марка Твена та їх перекладів українською і російською мовами) / А.Г. Гудманян, І.В. Струк // Одеський лінгвістичний вісник. – Одеса, 2014. – Вип. 4. – С. 52-55.
5. Караневич М.І. Прагматично зумовлені трансформації в англо-українському художньому перекладі: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16 / М.І. Караневич. – К.: КНУТШ, 2014. – 19 с.
6. Коковина Л.В. Модальні засоби характеристики персонажів в поемі Н.В. Гоголя "Мертвые души" і її англійських перекладах / Л.В. Коковина // Вестник Волгоградского государственного университета. № 1 : Серия 2: Языкознание. – Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2012. – С. 215-219.
7. Лепухова Н.І. Відтворення особливостей німецької літературної романтичної казки в україномовних перекладах (лінгвопрагматичний і лінгвокультурологічний аспекти) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16 / Н.І. Лепухова. – К.: КНУТШ, 2015. – 18 с.
8. Ребрій О.В. Творчий аспект передачі мови персонажів фантастичного твору в англо-українському перекладі / О.В. Ребрій // Наукові записки. Сер. : Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград : ТОВ "Імекс-ЛТД", 2010. – Вип. 89(1). – С. 108-113.
9. Ребрій О.В. Теорія перекладацької творчості у мовному, текстовому та діяльнісному вимірах : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.16 / О.В. Ребрій. – К.: КНУТШ, 2014. – 36 с.
10. Семеніхіна О. Словесні образи як засоби типізації персонажів (на матеріалі твору Ч. Діккенса "Девід Копперфілд" та його українського перекладу) / О. Семеніхіна // Мовні і концептуальні картини світу: 36. наук. праць. – К., 2006. – Вип. 17. – С. 346-352.
11. Сервантес Сааведра М. Премудрий ідальго Дон Кіхот з Ламанчі (Частина II) / пер. М. Лукаша і А. Перепаді. – Харків: Фоліо, 2008. – 478 с.
12. Шліхар Т.О. Відтворення домінуючих мовленнєвих актів в українських перекладах англомовної драми : автореф. ... канд. філол. наук : 10.02.16 / Т.О. Шліхар. – К.: КНУТШ, 2009. – 20 с.
13. Cervantes Saavedra M. Don Quijote de La Mancha / M. Cervantes Saavedra. – Madrid: Alfaguara, 2004. – 1251 p.
14. Lapesa R. Historia de la lengua española / R. Lapesa. – M.: Gredos, 1981. – 690 p.

Надійшла до редколегії 29.07.16

S. Fokin, PhD, AP

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

MACROCONTEXTUAL FEATURES OF CHARACTER'S SPEECH IN THE ORIGINAL AND TRANSLATION

(based on dialogues between Don Quixot and Sancho Panza)

The article is focused on speech characteristics of a certain character in the original and translated text, which are functionally relevant due to their regular presence in the context of the whole fiction text. In particular, they are so called "linguistic anomalies" and regularly repeated components (refrains, key words). Those characteristics may provide essential information for the perception of the image; thereby, they should be taken into consideration by the translator, as they may unveil personality traits, social status, emotional state of a character. In practice, the macrocontextual markers in translation are not necessarily expressed at the same level as they are in the original. The analysis of the first volume of "Don Quixote" and its translation by Mykola Lukash has shown that the original contains markers of character's speech, which are not maintained in the translation; by contrast, there appear new markers, which in the whole contribute to conserve the integral image, thus, they can be qualified as compensations.

Key words: character's speech, linguistic anomalies, macrocontext, category of repetition, marker, compensation.

С Фокин, канд. філол. наук, доц.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

МАКРОКОНТЕКСТУАЛЬНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ РЕЧИ ПЕРСОНАЖА В ОРИГИНАЛЕ И ПЕРЕВОДЕ

(на материале диалогов Дон Кихота и Санчо Пансы)

В статье проводится анализ речевых характеристик персонажа в исходном и целевом текстах, приобретающих функциональную значимость благодаря регулярной реализации в контексте всего художественного текста; прежде всего, это так называемые "языковые аномалии" и регулярно повторяющиеся компоненты (ключевые слова, рефрен). Данные характеристики несут существенную для восприятия образа информацию, следовательно, заслуживают внимания переводчика, так как раскрывают характер, социальный статус, эмоциональное состояние персонажа. На практике макроконтекстуальные характеристики не обязательно воспроизводятся на том же уровне в переводе. Анализ первого тома романа "Дон Кихот" и его перевода, выполненного Миколой Лукашом, показал, что в оригинале присутствуют маркеры речи персонажей, не сохраняющиеся в переводе; в то же время, в целевом тексте добавляются другие маркеры, в целом соответствующие сохранению целостного образа, которые можно рассматривать как компенсации.

Ключевые слова: речь персонажа, языковые аномалии, макроконтекст, категория повтора, маркер, компенсация.

РОМАНСЬКЕ І ГЕРМАНСЬКЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 811.111'42

В. Єфименко, канд. філол. наук
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, КиївСПІВВІДНОШЕННЯ ВІЗУАЛЬНИХ І ВЕРБАЛЬНИХ ЕЛЕМЕНТІВ
У КАЗКОВОМУ НАРАТИВІ

Статтю присвячено аналізу взаємовідношень між текстом та ілюстраціями як двома різними семіотичними модусами в рамках мультимодальних студій. Виявлено логіко-семантичні відношення уточнення, розширення та продовження. Для уточнення характерна конкретизація та екземпліфікація, при цьому зображення може носити більш загальний характер, ніж текст, і навпаки. Відношення розширення включають різні обставини (часу, місця, способу, причини), крім того, як зображення може розширювати текст, так і текст зображення. Відношення продовження, які передбачають надання нової інформації, можуть включати елементи контрасту при наявності розбіжностей між змістом тексту та ілюстрації. На прикладі казкового нарративу було проаналізовано інтермодальну когезію на рівні процесів, учасників та обставин вербального та візуального фрагментів.

Ключові слова: текст, ілюстрація, інтермодальна когезія, казковий нарратив.

Однією з тенденцій останніх років є розвиток мультимодальних досліджень, спрямованих на вивчення різних семіотичних систем, за допомогою яких утворюється значення. Взаємовідношення між текстом та ілюстраціями, які є двома різними семіотичними модусами, є одним з напрямків мультимодальних студій. Якщо традиційно аналізом текстів та ілюстрацій займалися різні групи дисциплін, які мали власне бачення проблеми і використовували різні підходи й методи дослідження, то в рамках мультимодального підходу текст та зображення розглядаються як комбінація взаємопов'язаних модусів. Проблемами взаємодії між вербальними та візуальними елементами займалися такі дослідники, як Р. Барт, М. Ніколаєва та К. Скотт, Р. Мартінек і А. Селвей, Г. Кресс і Т. ван Леувен, Т. Ройс, Дж. Бейтмен та інші.

Метою цієї роботи є аналіз співвідношень між вербальними та візуальними фрагментами художніх творів. Предметом дослідження є сучасні казки на основі класичного сюжету.

В основі функціональної граматики М.А.К. Хелідея [3] лежить ідея, що кожна семіотична система функціонує на трьох рівнях. По-перше, вона представляє реальність, тобто позначає предмети, ситуації, дії тощо (ідеаційна метафункція). По-друге, кожна семіотична система встановлює певний соціальний контакт і взаємодію з реципієнтом (інтерперсональна метафункція). І, нарешті, вона створює текстову структуру з когерентними компонентами (текстуальна метафункція). Візуальна граMATика Г. Кресса і Т. ван Леувена [4] проводить паралелі між текстом та зображеннями, розглядаючи останні на трьох вищезазначених рівнях. Так, на ідеаційному рівні глядачі визначають, який фрагмент світу зображений на ілюстрації, чи передає вона дію, процес або є просто "концептуальною репрезентацією". На інтерперсональному рівні зображення можуть пропонувати глядачеві інформацію або вимагати від нього певної дії. Різною є дистанція між глядачем і зображенням (від фокусу на деталях до узагальненої картини), а також ступінь реалістичності (від фотографії до плану або схеми). На текстуальному рівні глядач отримує інформацію щодо цінності певних елементів зображення відповідно до їхнього розташування (в центрі або по краях). Розташування певних об'єктів поруч може свідчити про їх семантичну спорідненість. Семантично значущі елементи зображення виділяються за допомогою таких візуальних засобів, як колір, світло, форма, розмір тощо.

Р. Барт [2] розглядає відношення між текстом та зображенням як рівноправні (для позначення яких вживає термін 'relay'), та нерівноправні, які, в свою чергу, поділяє на такі, що підсилюють ('anchorage'), наприклад,

текст посилює зображення, та такі, що послабляють (зображення послабляє текст). Б. Спілленер [10, с. 92] розвиває думку Р. Барта стосовно можливих відношень між текстом та зображеннями. Текст та ілюстрація є різними семіотичними модусами, кожен з яких може відігравати важливу роль у визначенні значення, яке передається іншим модусом. Дослідник також виділяє випадки, коли одна семіотична система (текст або зображення) набуває функцій іншої системи. Наприклад, текст може передавати динамізм за допомогою різноманітних засобів типографського оформлення або в буквальному розумінні набувати певної форми для акцентування уваги на значенні, яке він передає. Динамізм ілюстрацій досягається за рахунок так званих візуальних векторів, тобто експліцитних або імпліцитних ліній, утворених візуальними формами в зображенні (наприклад, напрямку руху кінцівок персонажів, їх погляду і т.д.).

Книжки-картинки займають окрему жанрову нішу через значну роль, яку в них відіграє візуальний нарратив. Відомі дослідники дитячих книжок М. Ніколаєва та К. Скотт зазначають, що "унікальний характер книжок-картинок як художньої форми базується на комбінації двох рівнів комунікації, візуальної та вербальної" [8, с.1]. Вони виокремлюють наступні види книжок-картинок: симетрична (в якій текст та зображення є еквівалентними наративами), комплементарна/взаємодоповнююча (слова заповнюють пробіли інформації, що міститься в зображенні, і навпаки), з функцією розширення або підсилення (візуальний нарратив підтримує вербальний, а вербальний нарратив залежить від візуального), багатопланова (два взаємозалежних наратива), силептична (що містить два або більше незалежних наративи) [8, с.12].

Особливістю книг-картинок є подвійна природа оповіді, взаємозалежність тексту та зображення, на відміну від ілюстрованих книг, в яких текст розповідає історію, а на якомусь етапі з'являється ілюстрація, що надає візуальне вираження подіям або місцю дії історії на цьому етапі, тобто текст має яскраво виражену домінуючу функцію. В ілюстрованих книгах не кожен епізод потребує ілюстрацій, тому візуальний нарратив, зазвичай, містить безліч пробілів, які заповнюються текстом.

Д. Агосто [1] у своєму аналізі книжок-картинок зупиняється на двох основних категоріях: додавання та протиріччя. До першої групи оповідних стратегій дослідник відносить іронію, гумор, натяк (коли переважно візуальні наративи пропонують ключ до інтерпретації текстів, які містять певні пробіли), фантастичну репрезентацію (у випадку реалістичного текстового компонента та вигаданого візуального компонента) і трансфор-

мацію (якщо комбінація тексту та ілюстрації суттєво трансформує їх значення). До другої групи, разом з гумором та іронією (які, як зазначалося вище, можуть належати і до першої групи), відноситься також розкриття, коли читачу стає відомою інформація, яка невідома герою. Д. Агосто також зазначає, що ці категорії не є взаємовиключними, тобто автором можуть реалізовуватися одночасно декілька стратегій.

Вербальні уривки творів та ілюстрації можна більш детально аналізувати на рівні типографського оформлення (тексти) та елементів композиції та дизайну (ілюстрації). Трапляються випадки, коли текстові уривки розміщуються всередині ілюстрацій, як правило, в частинах з однорідним кольором і відсутніми зображеннями. При цьому відбувається не інтеграція тексту в зображення, а скоріше його "накладання" на ілюстрацію. Яскравим прикладом розміщення тексту в ілюстрації є казка А. Ікклеф і А. Гот'є "Моя Червона шапочка" [18], в якій наводяться уривки з різних казок про Червону шапочку. Зокрема, цитати з класичної казки Ш. Перро розміщуються на сторінках книги-колиски, в якій спить героїня, тримаючи в руках іграшкового вовка. Таким чином, текстовий фрагмент символічно передає казку, яку мати розповідає доньці, що засинає й уві сні уявляє себе Червоною шапочкою. Книгу-колиску можна розглядати як візуальний символізм.

У казці Б. Енсор "Попелюшка" на фоні силуетів голів Попелюшки й принца розміщені текстові фрагменти, які передають думки головних героїв:

Thank goodness she doesn't know that my mother made me take dance classes!

Thank goodness he doesn't know I got a total makeover from my fairy godmother! [15, с.62 – 63].

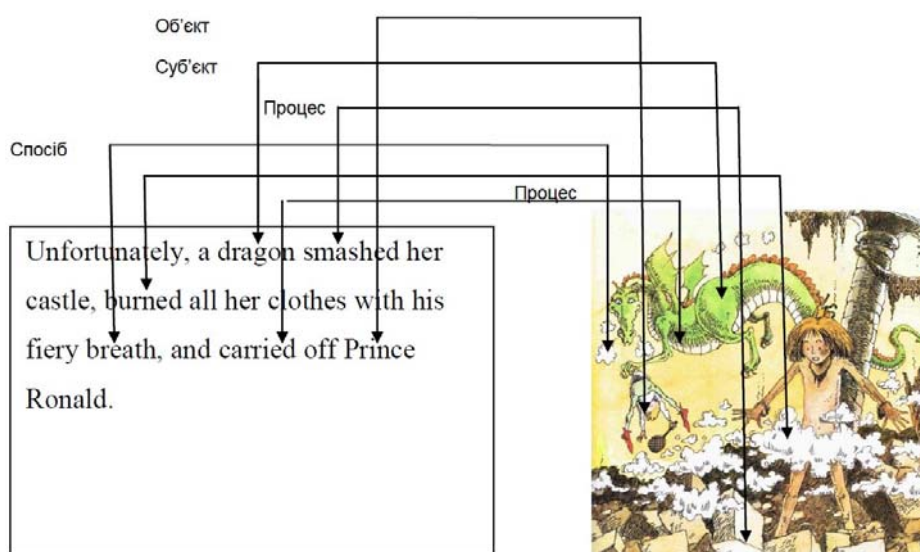
Завдяки розміщенню тексту всередині двох суміжних ілюстрацій досягається ефект паралелізму (відображення думок, які одночасно виникають у свідомості різних людей). Крім того, презентація інформації, невідомої персонажам, проте відомої читачам, дозволяє припустити, що в цьому прикладі застосовується оповідна стратегія протиріччя [1].

К. Шрівер пропонує власну класифікацію відношень між елементами документу, які належать до різних семіотичних модусів, які включають, серед інших, текст і зображення: відношення, що характеризуються надлишковістю (однакова інформація виражена в двох модальностях), комплементарності (інформація, що міститься в одній з модальностей, доповнює іншу, при цьому обидві модальності мають рівну вагу), додатковості (коли одна з модальностей має яскраво виражений домінуючий характер, а інша надає допоміжну інформацію), зіставленням (основна ідея формується в результаті несподіваного синтезу або напруги між модальностями), нарешті, підготовкою ґрунту (коли одна модальність надає контекст для іншої, прогнозує зміст і теми, які будуть представлені пізніше) [9, с. 412 – 428].

Для аналізу відношень між текстом та ілюстраціями широко використовується поняття когезія. Як відомо, вперше цей термін з'явився в роботі М.А.К. Хелідея та Р. Хасан "Когезія в англійській мові". Вчені виділяють наступні види когезії: референтність, субституція, еліipsis, синтаксична когезія, лексична когезія. Той факт, що когезивні зв'язки утворюються залежно від інтерпретації, а не наявності певних типів граматичних елементів, робить їх придатними для аналізу відношень між елементами, які виходять за рамки лінгвістичних (наприклад, ілюстрацій). Так, випадки когезивної референтності включають не лише зв'язок між будь-яким іменником та відповідним займенником у тексті, а й з їхнім зображенням на ілюстрації.

Т. Ройс розвиває ідеї М.А.К. Хелідея і вводить поняття інтермодальної когезії. Відповідно до моделі інтермодальної комплементарності Т. Ройса [7], завдання дослідника полягає в ідентифікації візуальних процесів і їх візуальних учасників у візуальному наративі та пошуку відповідностей серед вербальних процесів і учасників у текстовому наративі. Подібні когезивні зв'язки між текстом та ілюстрацією утворюють інтермодальну когезію.

Розглянемо приклад з казки "Принцеса в паперовому пакеті" Р. Манша [19]:

Аналіз текстового уривка та відповідної ілюстрації дозволяє виявити зв'язок між вербальними та візуальними процесами, учасниками (суб'єктом та об'єктом) та обставинами (способом дії). Так, вербально вираженим

суб'єкту (*dragon*), об'єкту (*Prince Ronald*), способу дії (*with his fiery breath*) відповідають зображення на ілюстрації. Стосовно процесів, то для двох з них (*smashed*, *burned*) на ілюстрації представлені результати, а для

третього (*carried off*) – відповідне зображення. Крім того, простежується когезивна референтність між займенниками *her* (*castle, clothes*) та зображенням принцеси, а також займенника *his* (*breath*) і зображенням дракона. Усі ці зв'язки між вербальними та візуальними елементами створюють інтермодальну комплементарність, тому що комбінація тексту та ілюстрації створює "більше" значення, ніж несе кожен з цих компонентів, якщо його розглядати окремо.

Р. Мартінек і А. Селвей [6] докладно аналізують відношення між текстом та зображенням. З точки зору статусу дослідники виділяють рівні та нерівні відношення. Рівні відношення, в свою чергу, поділяються на незалежні та комплементарні (коли для утворення значення необхідний як текст, так і зображення), а нерівні – на такі, де зображення підпорядковується тексту, та навпаки, де текст є залежним від зображення. При рівних відношеннях увесь текст відноситься до всього зображення, при підпорядкуванні зображення тексту зображення відноситься до частини тексту, а підпорядкування тексту реалізується переважно через дейксис. Логіко-семантичні відношення Р. Мартінек і А. Селвей поділяють на дві великі групи: деталізація та проєкція. Деталізація складається з уточнення (*elaboration*), продовження (*extension*) та розширення (*enhancement*). Ці поняття були запропоновані М.А.К. Хелідеєм [3, с.460] для позначення відношень між частинами речення, але вони також придатні для опису відношень між текстом та зображенням. При уточненні пропонується інше формулювання, додаткова інформація, при цьому текст та зображення можуть містити інформацію як одного, так і різних рівнів узагальнення (наприклад, зображення може носити більш загальний характер, ніж текст, і навпаки). Дослідники, слідом за М.А.К. Хелідеєм, називають такі відношення, відповідно, експозицією та екземпліфікацією (наведенням прикладів). Екземпліфікація часто супроводжується лексичною когезією, особливо коли йдеться про вживання гіпонімів та меронімів. Відношення розширення пропонують уточнюючу інформацію, пов'язану з часом, місцем, способом, причиною, метою та іншими обставинними чинниками. Нарешті, відношення продовження передбачають надання нової інформації та пропонують альтернативні варіанти розвитку сюжету [6, с.358].

Т. ван Леувен виокремлює наступні відношення між візуальними та вербальними елементами:

1. уточнення, яке включає конкретизацію (зображення уточнює текст (ілюстрація), текст уточнює зображення (анкоринг (Р. Барт) та пояснення (текст переправляє зображення чи навпаки);
2. продовження: схожість (зміст тексту схожий зі змістом зображення), контраст (зміст тексту контрастує зі змістом зображення), доповнення (зміст тексту додає інформацію до зображення, і навпаки) [5, с. 230].

Окрім відношень між текстом та зображенням, пов'язаних зі змістом (до яких належать уточнення та продовження), Г. Стокл виділяє ще два типи відношень: просторово-синтаксичні та риторико-логічні. У першому випадку виокремлюються послідовні відношення (зображення-текст, текст-зображення або їх чергування) та одночасні, коли текст і зображення розглядаються як єдине ціле. Стосовно риторико-логічних відношень, дослідник зупиняється на координації (семантичні відношення між текстом і зображенням базуються на схожості, контрасті, просторово-часовій суміжності), ієрархічному зв'язку (один модуль керує іншим) та випадкових, алюзивних зв'язках [11, с.214 – 219].

Зупинимось докладніше на відношеннях уточнення, розширення та продовження. Відношення *уточнення*

виникають, коли одні й ті самі учасники, процеси та обставини зображені на ілюстрації та згадані в тексті. У свою чергу, ми виокремлюємо такі види уточнення, як експозиція, конкретизація та екземпліфікація. Випадки експозиції, коли весь текстовий фрагмент відповідає візуальному, більш характерні для книжок-картинок з невеликим обсягом тексту на сторінці. При *конкретизації* відбувається пояснення певних деталей тексту чи зображення, як, наприклад, у наступних фрагментах:

Crowds of people stood in the rain and watched Snow White's coffin pass by [16, с.27].

We tied her coffin between two horses and rode with the hunters to the castle [14, с.28].

У першому прикладі на ілюстрації зображено труну всередині чорного катафалка, причому увесь малюнок виконано в темних тонах, за винятком Білосніжки, яка лежить в труні в рожевій сукні. У другому прикладі теж описується похоронна процесія, яка перевозить мертву Білосніжку, але конкретизуються вже інші деталі: труну везуть двоє коней, а гноми і мисливці йдуть лісовою стежкою пішки.

Прикладами *екземпліфікації* є наступні текстові фрагменти та ілюстрації, які їх супроводжують:

The Big Bad Girl was just about as BIG and BAD as a girl can be, and all the woodland animals were afraid of her [12, с. 4].

She shouted rude things at any little animal who passed by [12, с. 6].

Якщо в тексті йдеться про всіх лісових тварин, то ілюстрація до першого фрагмента конкретизує це загальне поняття, зображуючи білку, їжака, борсука, декількох зайців і навіть пташок, які з жахом розбігаються від дівчини. У другому прикладі вербальний елемент уточнюється не лише ілюстрацією, на якій зображено сімейство зайців, а й іншим вербальним фрагментом, який міститься у мовній бульбашці, яка є частиною ілюстрації:

Come on, Big Ears. Hop to it! [12, с. 7]

Як свідчать ці приклади, гіпонімічні відношення є досить поширеними при екземпліфікації. У наступному прикладі уточнюється фраза *'this one'*:

"Please, my dear," he begged, "wear this one for me." [12, с. 16]

Лише на малюнку стає зрозуміло, що йдеться про капелюшок у формі пальми. Подібні випадки дейксису, для декодування яких необхідні посилання на зображення, Р. Мартінек і А. Селвей відносять до нерівного статусу, коли текст підпорядковується зображенню [6, с.351].

Часто при уточненні конкретизуються деталі зовнішності або одягу героїв. Так, у казці "Білосніжка в Нью-Йорку" Ф. Френч [16] після повідомлення про повторне одруження батька дівчини розміщено велику ілюстрацію, на якій перед читачами з'являється мачуха у весільному вбранні, із зеленими очима і родимкою під правим оком. Інша ілюстрація до казки Т. Унгерера "Червона шапочка" [21, с. 262] зображує вовка в розкішному одязі, капелюсі з пером та орденом у вигляді хреста на грудях. Очевидно, з огляду на такий вигляд Червона шапочка звертається до вовка *'Your Excellency', 'noble Prince'*, а сам вовк просить називати себе *'Duke'*.

Відношення *розширення* включають різні обставини (часу, місця, способу, причини тощо), крім того, як зображення може розширювати текст, так і текст зображення. Так, у наступному прикладі спостерігаємо розширення місця дії зображення за допомогою тексту:

Once upon a time in New York there was a poor little rich girl called Snow White [16, с.4].

Завдяки текстовому фрагменту читач розуміє, що на малюнку зображено саме Нью-Йорк, а не будь-яке інше

місто. Навпаки, зображення розширює текст у ще одному прикладі з казки Ф. Френч:

Snow White wandered the streets all night, tired and hungry. In the early morning she heard music coming from an open door. She went inside [16, с.9].

На ілюстрації, яка супроводжує текст, міститься назва 'Blue Diamond Club' і зображено сімох музикантів. Таким чином, ілюстрація конкретизує місце, куди потрапила героїня. У наступному прикладі розширення відбувається без згадки назви місця в тексті або на зображенні:

Of course, he could not bring himself to cut off that precious snubby nose, so he quickly modeled a false one out of some pink Plasticine which he always carried in his pocket [13, с.27].

На ілюстрації батько Білосніжки зображений у кафе, де він створює з пластиліну ніс, який начебто належав його доньці та який він збирається передати мачусі як доказ смерті дівчини (пародія на серце Білосніжки, яке наказала їй принести мачуха з класичної казки). Ілюстрація демонструє місце дії, про яке не згадується в тексті. Окрім просторових, текст може розширювати й часові рамки зображення:

But the Big Bad Girl had no choice. She pulled the ghastly nightcap right down to her eyes and climbed into the bed, just as Little Red Riding Wolf came running up the stairs, skippety-skip [12, с.47].

На ілюстрації до цього текстового фрагменту дівчинка лежить в ліжку, навіть не встигнувши заховати під ковдру одну ногу у взутті, але з тексту ми дізнаємося, що вона опинилася в ліжку саме в той момент, коли вовк піднявся східцями до кімнати. Темпоральне розширення в цьому прикладі відноситься до однакового часу в текстовому та візуальному фрагментах. Можливі також випадки різного часу для позначення подій, які відбулися раніше або пізніше.

У наступному прикладі вербальний та візуальний фрагменти пов'язані відношеннями способу дії:

And the red riding hat was useful ... when they had an especially heavy load [12, с. 63].

Із тексту незрозуміло, яка саме користь була від червоного капелюшка, на відміну від ілюстрації, на якій зображено, як вовчик тягне капелюха, наповненого хмизом. У наступному прикладі вже не зображення розширює текст, а текст розширює зображення:

And so, Snow White's father led his beautiful daughter far into the wild and dangerous city. With tears streaming down his face, he bought her an all-day bus pass and kissed his sweet daughter goodbye [13, с. 26].

На ілюстрації зображено автобус, який відвозить Білосніжку, та її батька, який понуро крокує геть. Зображення розширюється завдяки використанню дієприкметникового звороту, що позначає спосіб дії. Відношення розширення, яке включає причину, можна простежити між наступним текстовим фрагментом з казки "Білосніжка в Нью-Йорку" Ф. Френч та ілюстрацією, що її супроводжує:

All the papers said that Snow White's stepmother was the classiest dame in New York. But no one knew that she was the Queen of the Underworld [16, с. 6].

На ілюстрації мачуха зображена з пістолетом у руці, з якого вона вистрілює в невидиму читачу мішень, що доводить її належність до злочинного світу. У наступному прикладі поєднуються відношення розширення та продовження:

Then, the Mean Queen would scream with laughter and march around the house croaking her ancient songs ... [13, с. 15].

На ілюстрації видно, що мачуха грає на мітлі, а її слухачами є миші. Розширення, яке відноситься до

способу дії, додає твору гумористичного ефекту. Зображення мишей є прикладом продовження, адже в текстовому фрагменті відсутні будь-які згадки про публіку. Крім того, динамізм дії передається за допомогою декількох (а саме чотирьох) зображень мачухи в різних позах, що створює ефект постійного перебування в русі.

Відношення *продовження* характерно для двох наступних комбінацій вербальних та візуальних фрагментів:

Little Wolfie was the sweetest, fluffiest, politest little cub you could ever hope to meet. He would run along the path, skippety-skip, carrying a basket of freshly baked goodies for Old Granny Wolf, singing all the time ... [12, с. 10].

Snow White and the reporter fell in love. They had a big society wedding, and the next day cruised off on a glorious honeymoon together [16, с. 30].

У першому випадку слухачами вовчика стають лісові звірі, а саме олені, зайці, борсук, білка й навіть равлик, про яких зовсім не йдеться в тексті. Відносно другого фрагменту, то на одній частині ілюстрації зображено весілля Білосніжки, а на другій – поліцейська машина, біля якої стоїть мачуха в оточенні двох чоловіків. Таким чином, історія отримує продовження, й читач дізнається про арешт мачухи, хоча в текстовому фрагменті ця інформація відсутня. Якщо в обох з вищенаведених прикладів візуальний фрагмент розширює вербальний, то в наступному прикладі відбувається протилежне:

But Old Granny Wolf was out chopping wood in the forest [12, с. 43]

На ілюстрації зображено кімнату, в якій нікого немає, а текстовий фрагмент виконує функцію продовження, пояснюючи, де саме в цей момент знаходиться бабуса. Відношення продовження можуть включати елементи контрасту при наявності розбіжностей між змістом тексту та ілюстрації:

As the days passed, Snow White made friends with King Henry, gathered eggs and mushrooms and even tidied the house [14, с.22].

На ілюстрації, що супроводжує цей текстовий фрагмент, зображено подвір'я, по якому ходять кури, качка, свиня (король Генрі), а Білосніжка дістає з криниці відро води, тобто не зображено жодного з процесів, про які йдеться в тексті.

Як вже зазначалося, текст та ілюстрація, які є статичними медіумами, можуть передавати динамізм, причому часто це відбувається за допомогою візуальних векторів:

The Big Bad Girl leapt out of bed, down the stairs, out of the door, into the forest and along the path as fast as her big bad legs would carry her [12, с. 56].

На ілюстрації, яка супроводжує цей текстовий фрагмент, дівчинка щодуху мчить, залишаючи клуби пилу під ногами та краплі поту в повітрі, усе це утворює візуальний вектор її руху. У цьому випадку візуальний компонент відіграє функцію підсилення. У наступному прикладі з казки Дж. Шески "Little Red Running Shorts" також передається рух, але за допомогою інших засобів:

Wait. You can't do this. Your story is supposed to be three pages long. What do I do when we turn the page? [20, с. 22].

На ілюстрації внизу сторінки зображено, як вовк з дівчинкою ідуть від Джека-оповідача, залишаючи за собою сліди. Слідом за нею іде порожня сторінка, а на наступній, яку займає ілюстрація, фігури Червоної шапочки та вовка начебто вирізані (замість них залишилися лише білі контури), що символізує, що їх історія закінчилася, так і не розпочавшись. Це приклад нетрадиційного постмодерністського твору, в якому оповідач втрачає контроль за персонажами, і на перший план висувається процес створення книги та її матеріальний характер.

Подекуди виникають певні зв'язки не лише між текстом та ілюстраціями, а й між самими ілюстраціями. Наприклад, вони можуть контрастувати одна з одною. Так, на одній з двох суміжних ілюстрацій у казці Ф. Френч [16, с.8-9] зображена мила Білосніжка в оточенні усміхнених прихильників з букетами квітів, а на іншій – зла мачуха, оточена охоронцями із зловісними виразами обличчя. Особливий контраст створюється завдяки виразу обличчя героїнь та їх оточення, яке, за задумом художника, обрамлює портрети Білосніжки та мачухи. Взагалі, рама дзеркала має велике символічне значення в сучасних казках. Зображення на рамі слугують своєрідним коментарем до тексту, який вони супроводжують. Наприклад, у казці "Білосніжка" П. Хейнса [17] спочатку фігурує величезне дзеркало, масивна рама якого містить зображення черепів, тролей та дияволоподібних істот. У нижній частині рами рогата істота з жіночими грудьми нагадує фігуру на розп'ятті. Одна з фігур на рамі нагадує мачуху, яка зображена біля дзеркала. У подальшому з дзеркалом відбуваються дві трансформації. Спочатку зазнає змін рама дзеркала: дияволоподібні істоти починають зникати, а на обличчях тих, які залишилися, помітна паніка, начебто вони передчувають подібну долю. Нарешті, на останній ілюстрації в цьому творі дзеркало обрамляє текст, у ньому віддзеркалюється небо, місяць, але також з'явилося сонце, що сходить. Замість злих облич ми бачимо більш нейтральні, череп вгорі перетворився на гарне жіноче обличчя, а її злегка нахилена голова надає рамці форму сердечка, що символізує одруження Білосніжки та принца. Основний меседж останньої ілюстрації наступний: дзеркало змінилося і, цілком ймовірно, зможе виконувати певні позитивні функції для нової власниці – Білосніжки. Проте, залишаються певні застереження: не усі "темні сили" зникли з його рами (декілька непевних обрисів ховаються в тіні в її нижній частині), крім того, через те, що на ілюстрації дзеркало обрізане, не зрозуміло, чи зникла дияволоподібна розп'ята фігура.

Таким чином, у рамках мультимодальних студій існують різні підходи до аналізу співвідношень між візуальними та вербальними фрагментами. Як текст, так і ілюстрація можуть розглядатися на ідеаційному, інтерперсональному та текстуальному рівнях. Когезивні зв'язки, які виникають між вербальними та візуальними елементами, утворюють інтермодальну когезію на рівні процесів, учасників та обставин. Серед найбільш поширених відношень між текстом та ілюстрацією, характерних для казкового нарративу, – відношення уточнення,

розширення та продовження, причому як зображення може модифікувати текст, так і навпаки, текст може уточнювати, розширювати та продовжувати зображення. Подальше дослідження співвідношень між візуальними та вербальними фрагментами може включати порівняльний аналіз можливих відношень у книжках-картинках, коміксах та ілюстрованих книжках.

Список використаних джерел

1. Agosto D.E. One and inseparable: interdependent storytelling in picture storybooks / D.E. Agosto // *Children's Literature in Education*, № 30 (4). – 1999. – Pp. 267 – 280.
2. Barth R. Image, Music, Text / R. Barth. – Waukegan: Fontana Press, 1977. – 220 p.
3. Halliday's Introduction to Functional Grammar / M.A.K. Halliday, C. Matthiessen. – New York: Routledge, 2014. – 786 p.
4. Kress G., van Leeuwen T. Reading Images: the grammar of visual design / G. Kress, T. van Leeuwen. – London: Routledge, 1996. – 312 p.
5. Leeuwen T. van Introducing Social Semiotics / T. van Leeuwen. – London: Routledge, 2005. – 320 p.
6. Martinec R., Salway A. A system for image-text relations in new (and old) media / R. Martinec, A. Salway. – *Visual communication*. – № 4 (3). – 2005. – Pp. 337 – 371.
7. New Directions in the Analysis of Multimodal Discourse / T.D. Royce, W.L. Bowcher (eds.). – Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates, 2007. – 414 p.
8. Nikolajeva M., Scott C. How Picturebooks Work / M. Nikolajeva, C. Scott. – New York: Routledge, 2006. – 312 p.
9. Schriver K. Dynamics in Document Design: Creating Text for Readers / K. Schriver. – Hoboken: Wiley, 1997. – 592 p.
10. Spillner B. Stilanalyse semiotisch komplexer Texte / B. Spillner // *Kodikas / Code. Ars Semeiotica*, № 4/5 (1). – 1982. – Pp. 91 – 106.
11. Stöckl H. The language-image-text – Theoretical and analytical inroads into semiotic complexity / H. Stöckl // *Arbeiten aus Anglistik und Amerikanistik*. – № 34. – 2009. – Pp. 203 – 226.
12. Anholt L. Little Red Riding Wolf / L. Anholt. – London: Orchard Books, 2002. – 64 p.
13. Anholt L. Snow White and the Seven Aliens / L. Anholt. – London: Orchard Books, 2002. – 64 p.
14. Delessert E. The Seven Dwarfs / E. Delessert. – Mankato: Creative Editions, 2001. – 32 p.
15. Ensor B. Cinderella (as if you didn't already know the story) / B. Ensor. – New York: Yearling Book, 2011. – 113 p.
16. French F. Snow White in New York / F. French. – Oxford: Oxford University Press, 1989. – 32 p.
17. Heins P. Snow White / P. Heins. – New York: Little, Brown Books for Young Readers, 1979. – 48 p.
18. Ikhlef A., Gauthier A. Mon Chaperon Rouge / A. Ikhlef, A. Gauthier. – Paris: Éditions du Seuil, 1998. – 40 p.
19. Munsch R. The Paper Bag Princess / R. Munsch. – New York: Annick Press Ltd., 2005. – 32 p.
20. Scieszka J. The Stinky Cheese Man and Other Fairy Stupid Tales / J. Scieszka. – New York: Viking, 1992. – 56 p.
21. Ungerer T. Little Red Riding Hood / J. Zipes (ed.) // *The Trials and Tribulations of Little Red Riding Hood*. – New York: Routledge, 1993. – Pp. 261 – 264.

Надійшла до редколегії 29.07.16

В. Ефименко, канд. філол. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

СООТНОШЕНИЕ ВИЗУАЛЬНЫХ И ВЕРБАЛЬНЫХ ЭЛЕМЕНТОВ В СКАЗОЧНОМ НАРРАТИВЕ

Статья посвящена анализу взаимоотношений между текстом и иллюстрациями как двумя различными семиотическими модулями в рамках мультимодальных студий. Выявлены логико-семантические отношения уточнения, расширения и продолжения. Для уточнения характерна конкретизация и экзemplификация, при этом изображение может носить более общий характер, чем текст, и наоборот. Отношения расширения включают различные обстоятельства (времени, места, способа, причины), кроме того, как изображение может расширять текст, так и текст изображение. Отношения продолжения, которые предусматривают предоставление новой информации, могут включать элементы контраста при наличии расхождений между содержанием текста и иллюстрацией. На примере сказочного нарратива было проанализировано интермодальную когезию на уровне процессов, участников и обстоятельств вербального и визуального фрагментов.

Ключевые слова: текст, иллюстрация, интермодальная когезия, сказочный нарратив.

V. Yefymenko, PhD
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

CORRELATION BETWEEN VISUAL AND VERBAL ELEMENTS IN FAIRY-TALE NARRATIVE

The article analyzes relations between text and image as two different semiotic modes in the framework of multimodal studies. Logico-semantic relations of elaboration, enhancement and extension were revealed. Elaboration is characterized by clarification and exemplification, image may be more general, than text, and vice versa. Enhancement relations include various circumstances (temporal, spatial, causal), besides, both text and image may enhance each other. Extension which provides new information may include elements of contrast in the case of divergence in the content of text and image. The analysis of intermodal cohesion at the level of processes, participants and circumstances of verbal and visual fairy-tale narratives was conducted.

Key words: text, image, intermodal cohesion, fairy-tale narrative.

УДК 378.147

Л. Кожедуб, канд. пед. наук, доц.
Київський національний університет умені Тараса Шевченка, Київ**ІМПЛІЦИТНИЙ ПЛАН ЗМІСТУ ТЕКСТУ ЯК ЛІНГВІСТИЧНА КАТЕГОРІЯ**

У статті розглядаються проблеми імпліцитної інформації художнього тексту як складової його смислової організації. Визначено сутність поняття "імпліцитний план змісту тексту" та передумови розкриття реципієнтом прихованої інформації. Імпліцитний план змісту тексту розглядається як сукупність прихованих значень, що відображують імпліцитний зміст тексту та потребують відновлення смислу й інтерпретації з боку читача. Вивчено характеристики імпліцитності як властивості мовних засобів містити приховану інформацію. Уточнено поняття "імпліцитність", "імпліцитний план змісту" та "імплікація".

Ключові слова: імпліцитна інформація, імпліцитність, імпліцитний план змісту, художній текст, підтекст.

Останнім часом увагу багатьох дослідників у галузі лінгвістики привертають проблеми імпліцитної інформації тексту, механізми актуалізації імпліцитного змісту та його прояви на всіх рівнях мови. Вивченню питань, пов'язаних з феноменом імпліцитності мовних одиниць, присвятили свої роботи В.Х. Багдасарян, А.І. Баришева, Ф.С. Бацевич, В.Ф. Велівченко, К.А. Долинін, А.М. Ерліхман, О.В. Єрмакова, С.Д. Кацнельсон, В.І. Кононенко, В.А. Кухаренко, В.Н. Мороз, М.В. Нікітін, Е.Й. Шендельс та інші. Незважаючи на те, що проведені дослідження розкривають різні сторони явища імпліцитності, проблеми існування в художньому тексті прихованих смислів та механізми розкриття імпліцитної інформації реципієнтом не отримали на сьогодні остаточного вирішення. При цьому у своїх дослідженнях науковці по-різному тлумачать, а подекуди і ототожнюють такі поняття як імпліцитність, імпліцитна інформація, імпліцитний план змісту, імпліцитний потенціал, підтекст, імплікатура, імплікація тощо. Виходячи зі стану сучасних наукових уявлень щодо прихованої інформації тексту, постає необхідність певної систематизації та уточнення понять, оскільки термінологічна невизначеність, розгалуження понятійного апарату та відсутність системного підходу ускладнюють процеси наукового дослідження проблем імпліцитної інформації тексту. Сукупність зазначених чинників визначає **актуальність** цього наукового пошуку.

Метою статті є вивчення характеристик імпліцитності, розгляд проблем імпліцитної інформації художнього тексту та уточнення понять "імпліцитність", "імпліцитний план змісту" та "імплікація". **Об'єктом** дослідження є імпліцитний план змісту художнього тексту. **Предмет** дослідження охоплює визначення та характеристики імпліцитності мовних одиниць.

Серед дослідників немає єдиної думки щодо характеристик імпліцитності та її властивостей. Так, О.В. Єрмакова, ґрунтуючись на дослідженнях В.А. Кухаренко, Н.Д. Зарубіної, І.Р. Гальперіна та ін., розглядає імпліцитність як текстову категорію і виділяє характеристики імпліцитності, виходячи з комунікативної природи тексту. На її думку, імпліцитність є передусім онтологічною категорією тексту, яка існує поряд з експліцитно вираженою; це природна властивість тексту містити як експліцитну, так й імпліцитну інформацію. Іманентність імпліцитності у художньому тексті обумовлюється її облігаторністю у мові як етимологічно та історично засвоєного знання, яке включене в мовну систему. Здатність мови опускати, приховувати інформацію пояснюється психолінгвістичним підходом, в основі якого лежить дихотомія мови та мислення, у якій імпліцитність є "формою існування знання, яка становить одну з основ психосвідомої діяльності людини і проявляє себе у мові та мовленні" [7, с. 3]. Явище імпліцитності пов'язувалося з визначеннями "семантичне ускладнення", "випереджаюче висловлювання" (Г.Г. Почепцов), "мовленнєвий смисл", "семантична компресія", "смиловий залишок",

"семантичний еліпсис", "тіньове висловлювання", "смили другого ряду", "умисні смислові пропуски", "нарощування контексту", "висловлювання-парафраза", "смилова загадка", "приховані смисли" (Л.А. Ісаєва), визначалося як наявність прихованого домислюваного смислу висловлювання чи тексту (І.М. Баклан) [3, с. 87] тощо. Ми розглядаємо *імпліцитність* як властивість мовних одиниць містити імпліцитну (неяву, приховану) інформацію.

Крім того, у науковій літературі часто ототожнюються поняття "імпліцитність" та "імплікація" (О.В. Бондарко, Ю.С. Степанов), "імплікація" та "імплікатура" (І.В. Арнольд). Поняття "імплікація", "підтекст", "пресупозиція", "презупція", "імплікатура" подекуди вважаються синонімічними (Г. Крає). Також порушувалися питання імпліцитної предикації (Е.Н. Старикова), імпліцитного смислу висловлювання (Е.А. Рейман, В.Н. Комісаров, Л.В. Лисоченко), імплікатури (Г.В. Чернов, Т.М. Ніколаєва), імпліцитного змісту (М.Ю. Федосюк) [3, с. 86]. У деяких наукових працях такі поняття як "імпліцитний" та "імплікативний" вживаються як синонімічні. Так, А.І. Баришева, розглядаючи *імпліцитність* мовних одиниць, зазначає, що "лінгвістичні одиниці і категорії мають великий *імплікативний* потенціал, який, актуалізуючись в певних умовах, дозволяє не тільки збагачувати їх смисловими "приростами", а й домогтися певних комунікативних цілей, зокрема впливати на свідомість реципієнта" [4]. Тобто, дослідниця, визначаючи імпліцитність, вживає термін "імплікативний потенціал", ототожнюючи його з терміном "імпліцитний потенціал", проте таке ототожнення не можна вважати доцільним.

Аналогічний понятійний апарат застосовують у своїх наукових дослідженнях Т.Є. Водоватова, О.О. Гриняк, В.К. Долбіна, О.А. Проценко та ін. Так, наприклад, О.О. Гриняк у своїй роботі "Лінгвістичні засоби відображення цінності особистості у поетичних текстах" (2012) розглядає імплікат як компонент смислу, прихований у художньому тексті й актуалізований за допомогою індикаторів. В.К. Долбіна у статті "Поняття мовної імпліцитності на сучасному етапі розвитку лінгвістики", присвяченій вивченню поняття мовної імпліцитності, центральним об'єктом дослідження визначає "мовну імплікацію". При цьому поняття "імпліцитність" та "імплікація" ототожнюються. О.А. Проценко, відштовхуючись від від лат. *implicatus* – "заплутаний, невиразний", вводить поняття "імплікативний простір" та "система імплікатів", розуміючи при цьому "приховані смисли" [11]. Це свідчить про те, що дослідники подекуди вживають терміни "імплікативний" та "імпліцитний" для позначення одного й того самого поняття.

Слід зазначити, що термін "імплікація" (від лат. *implicatio* – тісно зв'язую) належить до основних понять логіки і означає логічну зв'язку, яка відповідає граматичній конструкції "якщо ..., то", за допомогою якої утворюється складне висловлювання. [9]. У німецькому словнику Duden термін "імплікат" (*Implikat*) має тлумачення "etwas, was in etwas anderes einbezogen ist" – "те,

що залучено до іншого", тобто, частина цілого. І.М. Баклан розуміє імплікацію як процес домислювання інформації, який реалізується за допомогою імплікатур – підмножини всіх можливих умовиводів, які випливають з висловлювання [3, с. 89]. До синонімічного ряду терміну "імплікативний" належать терміни "причинно-наслідковий", "причинний", "каузальний".

Приклади імплікації, які демонструють логічні причинно-наслідкові зв'язки та дозволяють окреслити це поняття, наводить у своєму дослідженні М.В. Нікітін, розглядаючи питання природи значення мовних одиниць різних рівнів. Науковець називає їх "ситуації імплікаційного типу": "гойдаються гілки, значить, дме вітер; червоний захід сонця означає вітряну погоду; сльози означають переживання. Оскільки у відомому спостерігачу світі два факти пов'язані між собою, один факт (подія, явище) для нього імплікує (змушує очікувати) інший. В основі цього типу значущих ситуацій лежить розумова операція імплікації. Звідси і назва" [10, с. 14-15]. Наведені приклади підтверджують визначення імплікації як розумового процесу встановлення логічних причинно-наслідкових зв'язків та домислювання інформації висловлювання на рівні смислу.

Словник лінгвістичних термінів О.С. Ахматової подає тлумачення термінів "імплікація" та "імпліцитний" наступним чином: *Імплікація* (припущення) англ. implication, фр. implication, нім. Inbegriff. *Імпліцитний* (прихований) англ. implicit, covert, уcn. implícito [1, с. 169]. Як бачимо, термін "імплікація" не має семантичного співвідношення з терміном "імпліцитність" та не є його синонімом.

Словник-довідник лінгвістичних термінів Д.Е. Розенталя наводить таке тлумачення: імпліцитний – це (франц. Implicite – той, що мається на увазі, міститься приховано, від лат. Implicitum) невиразний, той, що мається на увазі; нерозгорнутий [12, с. 81].

"Культурологічний словник" подає тлумачення імпліцитного наступним чином: імпліцитний (від лат. implícito – сплітаю) – неявний, схований, такий, що (на відміну від експліцитного) може бути виявлений тільки через свої зв'язки з іншими об'єктами чи процесами. У мисленневому завданні інформація про невідомі об'єкти є значною мірою імпліцитною. Термін "імпліцитний" широко вживається у психології для позначення того, що приховано від погляду дослідника, наприклад мотиви тієї чи іншої поведінки [5, с. 140].

Таким чином, терміни "імпліцитний" (прихований) та "імплікативний" (каузальний, причинно-наслідковий) не є синонімічними, а отже, в значенні "прихований, неявний" має вживатися термін "імпліцитний".

Імпліцитна інформація, яку "приховують" мовні одиниці різних рівнів, у своїй сукупності складає імпліцитний зміст художнього тексту, відтворення якого відбувається у процесі індивідуального сприйняття реципієнтом. Більшість науковці характеризують імпліцитну інформацію як таку, для актуалізації якої необхідні зусилля читача (Багдасарян В.Х., Матюшенко О.Ю. та ін.). На думку В.Х. Багдасаряна, "експліцитним, або явним, є те, що має своє власне, повне, безпосереднє словесне вираження, імпліцитним же, чи неявним, є те, що не має такого словесного вираження, але домислюється з опорою на експліцитне, виражається й сприймається адресатом за допомогою експліцитного, а також контексту та інших чинників" [2, с. 5]. "Імпліцитне проявляється як закономірна, внутрішньо властива мові форма функціонування" і "виступає специфічними засобами на всіх рівнях мови (слово, словосполучення, речення, мовлення)" [2, с. 135]. О.Ю. Матюшенко розглядає імпліцитну інформацію як невідповідність сказаного (написаного) та почутого (прочитаного), при цьому

зосереджує свою увагу на діяльності реципієнта, яка включає не лише розшифровку знаків, а й численні висновки, які він робить на основі підтексту і власних фонових знань. Для повного розуміння і правильного сприйняття змісту повідомлення у адресанта і адресата повинна бути спільна ментальна репрезентація картини світу [9, с. 34]. Передумовою розкриття імпліцитного змісту є експліцитна інформація (контекст) та наявність у читача відповідних фонових знань.

Розглядаючи структуру художнього тексту з точки зору його імпліцитності, більшість дослідників поділяють думку про існування двох рівнів текстової структури – експліцитного (поверхневого) та імпліцитного (глибинного). Згідно дослідження А.М. Ерліхмана, імпліцитність характеризується неоднозначністю поєднання зовнішніх та внутрішніх сторін твору, яка призводить до виникнення імпліцитного смислу, обумовлює багатшаровість тексту, множинність його інтерпретацій, посідаючи важливе місце у його структурі та конфігурації. Текст не можна розглядати тільки як словесну конструкцію, адже його структура виходить за вербальні межі, надбудовується над "природною" мовою. Тому формально текст можна поділити на два рівні: поверхневий та глибинний. Останній і несе приховану, імпліцитну інформацію, яка визначає фактуальну, диктуючи вибір мовних засобів, забезпечуючи цілісність та зв'язність тексту.

Стрижнем твору визнається глибина (імпліцитна) структура, яка є втіленням понятійного, смислового поля і знаходиться у прямій залежності від семантичного рівня. Між глибинною та поверхневою структурами твору існує певний тип зв'язку. З одного боку, глибинний рівень підкорює поверхневий, а з іншого – вони знаходяться у тісній залежності, яка сприяє передачі прагматичних настанов та філософських параметрів тексту. Імпліцитність тексту, з одного боку, реалізується за допомогою матеріальної субстанції, мовного тла, а з іншого – функціонує як проміжна ланка між автором та читачем, де приховані смисли аналізуються вже не як частина словесного тексту, а як повідомлення від автора читачеві, яке знаходиться набагато глибше. Текст розуміється не просто як твір, написаний автором, а як засіб комунікації [6, с. 164].

Таке бачення структури тексту та формальний її розподіл на два рівні (поверхневий та глибинний) корелює з висновками Селіванової О.О. щодо складових структури тексту. Розглядаючи складові рівневої структури тексту в його сучасному тлумаченні, дослідниця зазначає, що у текстовій структурі виділяються експліцитний та імпліцитний плани. Експліцитний передається вербально (вербальні засоби) та паравербально (курсив, шрифт, малюнки, креслення, схеми, формули тощо). *Імпліцитний план тексту* є його глибинною структурою, яка взаємодіє з поверхневим планом вербальної організації текстового макрознака й формує інформаційний масив, породжуваний адресантом і сприйнятий адресатом [13, с. 520]. Аналіз структури тексту свідчить також про те, що велика кількість одиниць його вербального членування зумовлена, поперше, наявністю різних позначень одного явища і, подруге, дуже тісним зв'язком семантичного та смислового аспектів текстових фрагментів, тобто, експліцитного та імпліцитного. Тому однобічний підхід до членування тексту без урахування зв'язків вербального та позавербального планів, складників комунікативної ситуації, не є перспективним і має поступитися іншим видам стратегії. Імпліцитний план тексту ґрунтується на інтеграції вербальних засобів, вбудованих у мовленнєвий акт. При цьому дослідниця зазначає, що "визнання єдності експліцитного та імпліцитного планів тексту зумо-

влює потребу перегляду рівнів текстового членування та категоріальної ієрархії" [13, с. 121-122].

Розглядаючи такі особливості художнього тексту як поєднання відображення об'єктивної дійсності та інтерпретації читача, що породжують семантичну багатоплановість, З.Я. Тураєва розмежовує поняття "*план змісту*", який розуміє як результат взаємодії значень мовних одиниць, що включені до тексту, та "*смісл тексту*", який складається із взаємодії плану змісту тексту з контекстуальною, ситуативною та енциклопедичною інформацією, якою володіє читач [14, с. 13]. Отже, якщо складовими структури тексту є експліцитний (поверхневий) та імпліцитний (глибинний) плани, то текст автора як втілення його комунікативного задуму може або набувати, або втрачати імпліцитний (прихований) зміст у процесі сприйняття реципієнтом. Крім того, імпліцитний зміст тексту читача може значно відрізнятися від імпліцитного змісту автора.

План змісту – це лінгвістичний термін, що означає "розгляд висловлювання з точки зору наявних в ньому значень мовних засобів, тобто, з'ясування внутрішнього елементу мовного знаку" [12]. Як відомо, план змісту і план вираження – це дві сторони мовного знаку. План змісту – це смисл висловлювання, план вираження – це мовні засоби, за допомогою яких передається смисл.

Імпліцитний план змісту тексту ми розглядаємо як сукупність прихованих значень, що відображують імпліцитний зміст тексту та потребують відновлення смислу та інтерпретації з боку читача. Імпліцитний план змісту тексту актуалізується у мовних засобах, які містять імпліцитну (неявно виражену, приховану) інформацію. Мовні засоби як носії прихованої інформації характеризуються певним ступенем імпліцитності. Імпліцитність ми розуміємо як властивість мовних засобів породжувати нові смисли. Такі ознаки і характеристики імпліцитності не обмежуються імпліцитним планом змісту одного конкретного тексту, а отже, потребують узагальнення у певному форматі знань, що слугує підставою для об'єднання цих об'єктів в одну категорію. Таким чином, ми розглядаємо *імпліцитний план змісту тексту* як лінгвістичну категорію, яка характеризує зміст тексту наявністю прихованих смислів.

Слід зазначити, що імпліцитний план змісту тексту не є однорідною субстанцією з точки зору імпліцитності, оскільки, мовні засоби, які містять приховану інформацію, мають різний ступінь її вираженості. Подекуди сприйняття імпліцитної інформації не викликає особливих труднощів у реципієнта, в інших випадках читач змушений вдаватися до складних когнітивних операцій аналізу та інтерпретації задля розкриття прихованих смислів та розуміння глибинного задуму автора. Труднощі інтерпретації пояснюються також різним рівнем готовності реципієнтів до розуміння і різними характеристиками мовних особистостей.

Відновлення прихованого змісту визначається тезаурусом читача – його культурним досвідом, соціальним

статусом, рівнем освіти та наявністю фонових знань, що корелює з рівнем розвитку читачської компетенції. Розуміння імпліцитного змісту художнього тексту відбувається у процесі інтерпретації. Тобто, інтерпретація художнього тексту – це відновлення прихованого смислу, який є своєрідною взаємодією внутрішнього світу художнього твору та внутрішнього світу читача. Активна роль реципієнта у процесі інтерпретації призводить до привнесення в художній текст власних уявлень читача, а отже, можливим є існування різних інтерпретацій одного тексту.

Отже з'ясувано, що імпліцитний план змісту художнього тексту є його глибинною структурою, носієм імпліцитної (прихованої) інформації та характеризується певним ступенем імпліцитності. Імпліцитність визначено як властивість мовних засобів породжувати нові смисли. Передумовою розкриття імпліцитного смислу художнього тексту реципієнтом є експліцитна інформація (контекст) та наявність у читача відповідних фонових знань. Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо у дослідженні семантичних основ розуміння та інтерпретації художнього тексту.

Список використаних джерел

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. – 2-е изд., стер. – М.: УРСС: Едиториал УРСС, 2004. – 571 с [с. 169]
2. Багдасарян В. Х. Проблема имплицитного (логико-методологического) анализа / Владимир Хачатурович Багдасарян. – Ереван: АН АрмССР, 1983. – 198 с.
3. Баклан, І. М. Імплицитність у перекладі офіційно-ділового дискурсу // Науковий вісник Херсонського державного університету : зб. наук. пр. – Херсон: ХДУ, 2013. – Випуск 20. – С. 85–89.
4. Барышева А. И. Имплицитность как свойство языковых единиц и категорий / А. И. Барышева // Филологические науки. Вопросы теории и практики. Тамбов: Грамота, 2014. – №4 (34), часть 2. – С. 38–40.
5. Гіперс З. В. Культурологічний словник-довідник. – К.: ВД "Професіонал", 2006. – 328 с. [Культурологічний словник, с. 140].
6. Ерліхман А. М. Імплицитність як текстова категорія / А. М. Ерліхман // Вісник ХДУ ім. В. Н. Каразіна. Серія "Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов". – 2010. – № 928, вип. 63. – С. 162–166.
7. Ермакова Е. В. Имплицитность в художественном тексте (на материале русскоязычной и англоязычной прозы психологического и фантастического реализма): автореф. дисс. ... докт. филол. наук. Саратов, 2010. – 70 с.
8. Логіка: навчальний посібник / Купарашвілі М. Д., Нехаєв А. В., Розмова В. І., Черняк Н. А. – Омск: Вид-во ОмГУ, 2004. – 124 с.
9. Матюшенко О. Ю. Прагматичні аспекти декодування імпліцитної інформації у руслі когнітивних вчень / О. Ю. Матюшенко // Вісн. Сум. держ. ун-ту. Сер. Філол. науки. – 2007. – 2, № 1. – С. 34–39.
10. Никитин М. В. Основы лингвистической теории значения: Учеб. пособие. – М.: Высш. шк., 1988. – 168 с. [с. 14–15].
11. Проценко О. Ф. Імплицитивний простір поетичного тексту К. Селдберга "Prairie Waters by Night" / О. Ф. Проценко // Наукові записки Національного ун-ту "Острозька академія". Сер.: Філологічна. – 2009. – Вип. 11. – С. 654–659.
12. Розенталь Д. Э. Словарь-справочник лингвистических терминов: Пособие для учителя / Розенталь Д. Э., Теленкова М.А. – 3-е изд., испр. и доп. – М.: Просвещение, 1985. – 99 с.
13. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник. – Полтава: Довкілля-К., 2008. – 712 с.
14. Тураева З. Я. Лингвистика текста: (Текст: структура и семантика). Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. №2103 "Иностр. яз.". – Просвещение, 1986. – 127 с.

Надійшла до редколегії 29.07.16

Л. Кожедуб, канд. пед. наук, доц.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

ИМПЛИЦИТНЫЙ ПЛАН СОДЕРЖАНИЯ ТЕКСТА КАК ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ КАТЕГОРИЯ

В статье рассматриваются проблемы имплицитной информации художественного текста как составляющей его смысловой организации. Определена сущность понятия "имплицитный план содержания текста" и предпосылки раскрытия реципиентом скрытой информации. Имплицитный план содержания текста рассматривается как совокупность скрытых смыслов, которые отражают имплицитное содержание текста и требуют восстановления смысла и интерпретации со стороны читателя. Изучены характеристики имплицитности как свойства языковых средств содержат скрытую информацию. Уточнены понятия "имплицитность", "имплицитный план содержания" и "импликация".

Ключевые слова: имплицитная информация, имплицитность, имплицитный план содержания, художественный текст, подтекст.

L. Kozhedub Ph.D., associate professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

IMPLICIT PLAN OF THE TEXT CONTENT AS A LINGUISTIC CATEGORY

The article deals with the problem of implicit information of a literary text as a component of its semantic structure. Defined the essence of the concept of "implicit plan of the text content" and preconditions of hidden information disclosure by recipient. Implicit plan of the text content is considered as a set of hidden meanings, which reflect the implicit content of the text and require understanding of meaning and interpretation by the reader. Learned the characteristics of implicitness as properties of linguistic resources that contain hidden information. Clarified the definition of "implicitness" "implicit content of the plan" and "implication".

Keywords: implicit information, implicitness, implicit plan content, literary text, subtext.

УДК 811.112.2'81'37

О. Материнська, д-р філол. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

СЕМАНТИЧНА ТА СЛОВОТВІРНА ПРОДУКТИВНІСТЬ МЕРОНІМІЧНОЇ ЛЕКСИКИ

Статтю присвячено дослідженню структурної та словотвірної продуктивності меронімічної лексики (позначень частин цілого) на прикладі найменувань частин артефактів у німецькій та англійській мовах. За результатами здійсненого дослідження виявлено базові семантичні ознаки досліджуваних лексичних одиниць, систематизовано їх за тематичними підгрупами та визначено основні структурні типи. Встановлено семантичні типи найменувань частин артефактів, які є композитами, висвітлено моделі розвитку їхньої полісемії.

Ключові слова: структурна модель, семантичний тип, полісемія, меронім, метафора, метонімія.

Меронімія як тип семантичних відношень між частиною (меронімом) та цілим (холонімом) є одним з найважливіших типів таксономічного впорядкування понятійної системи людини. Логічне співвідношення частини та цілого описується за допомогою базових аксіом у філософії, формальній логіці, лінгвістиці. Ще з античних часів починається ґрунтовне та багатоглибке вивчення філософського та логічного підґрунтя цих відношень у працях Платона [14] та Аристотеля [3], яке зазнає подальшого розширення та вдосконалення у роботах Канта, Лейбніца, дослідженнях, здійснених у формально-онтологічному річищі, наприклад, у працях Е. Гуссерля [10]. Виникає окремий розділ формальної логіки – мереологія [15]. У 80-90 роках ХХ століття низка праць була сфокусована на висвітленні семантичних типів меронімії: наприклад, студії М. Айріс, Д. Германна, М. Уїнстона, Р. Чаффіна, А. Круза та інших вчених [4; 9; 18; 20]. Значну увагу було також приділено визначенню відмінностей у категоризації дійсності мовними засобами та особливостям концептуалізації поняття частини у різних мовах, вивченню найвної таксономії, наприклад у серії робіт Е. Рош, А. Тафреші [16; 17]. Незважаючи на значний інтерес з боку лінгвістів до організації системи меронімів, комплексний розгляд структурних та семантичних особливостей меронімів, вивчення їх як окремої лексичної підсистеми не були предметом лінгвістичних розвідок, що обумовлює **актуальність** запропонованого дослідження.

Вивчення меронімії є важливим в межах пошуку лексичних закономірностей у різних мовах світу [2] та з огляду на необхідність з'ясування природи основних відмінностей у різних лінгвокультурах (наприклад, на матеріалі індоєвропейських та урало-алтайських мов [11]). Наразі на тлі глобалізаційних процесів підкреслюється важливість міжкульторної та міжмовної взаємодії, зокрема "поширення лексико-семантичної взаємодії мов", "відкритість мовних і концептуальних картин світу до такої взаємодії" [1, с. 6]. Відповідно, вагомого значення набуває теоретичне та емпіричне моделювання процесів розвитку лексичної системи різних мов (споріднених та неспоріднених), здійснення міжмовних узагальнень на широкому мовному матеріалі [12]. У цій розвідці йдеться про семантичну та словотвірну продуктивність меронімічної лексики у германських мовах (німецькій та англійській). Згідно базових семантичних ознак мероніми можуть бути розподілені за десятима тематичними групами, наприклад: найменування час-

тин істот (соматизми), найменування частин живої природи, неживої природи, найменування частин артефактів, локативних темпоральних понять тощо (загальна кількість досліджених меронімів становить 6618 лексичних одиниць, 12 189 ЛСВ). Найменування частин артефактів (надалі НЧА) як тематична група меронімічної лексики з конкретним предметним значенням може бути прикладом моделювання основних структурних та семантичних особливостей, визначення семантичного та словотвірного потенціалу меронімів.

Предметом дослідження у цій розвідці є структурно-семантичні особливості найменувань частин артефактів, їхня семантична та словотвірна продуктивність в межах вивчення системи меронімів у німецькій та англійській мовах.

Об'єктом дослідження у цій статті є лексичні одиниці (далі ЛО) – найменування частин артефактів, дібрані шляхом суцільної вибірки з тлумачних словників німецької та англійської мов (також залучено ідеографічні, енциклопедичні, етимологічні, лексикографічні джерела загальною кількістю понад 40 словників), наприклад [5-8; 19]. Загальна кількість дібраного емпіричного матеріалу становить 998 лексичних одиниць (1270 ЛСВ).

На меті здійснюваного дослідження визначити основні структурні та семантичні типи НЧА у німецькій та англійській мовах, простежити розвиток їхнього семантичного обсягу, виявити продуктивність компонентів НЧА – детермінативних композитів – та описати системні зв'язки у досліджуваній тематичній групі меронімічної лексики. Процедура дослідження меронімів здійснювалась за такою узагальненою схемою, що була застосована до всіх десяти груп меронімів і до досліджуваної групи НЧА зокрема: 1) обов'язкова загальна характеристика досліджуваної тематичної групи меронімів із зазначенням її тематичного складу (з урахуванням синонітичних схем опису лексики Ф. Дорнзайфа [5]); 2) встановлення структурних та семантичних типів меронімів, їхньої семантичної мотивації, особливостей зв'язків між компонентами, якщо вони представлені композитами; 3) виведення індексу їхньої полісемії (співвідношення кількості досліджуваних лексем до кількості значень, які вони виражають); 4) висвітлення моделей метафоричного та метонімічного переносів значень під час розвитку їхньої полісемії; 5) визначення продуктивності виявлених структурних моделей та семантичних типів формування меронімів за допомогою

кількісного аналізу, який сприяє об'єктивності зроблених у дослідженні висновків.

Тематична група найменувань частин артефактів об'єднує 998 досліджуваних меронімів (1270 ЛСВ) у німецькій мові та 557 НЧА (1438 ЛСВ) у англійській мові та є неоднорідною за своїм складом. До неї належать лексичні одиниці, які позначають частини предметів штучного походження, виготовлені людиною, наприклад, **частини споруд** (нім. *Hauswand* 'стіна будинку', англ. *housetop* 'дах будинку'), **різних предметів побуту** (частин посуду: нім. *Pfannenstiel* 'ручка сковороди', англ. *spout* 'носик', *bottleneck* 'шийка пляшки'; **меблів**: нім. *Tischbein* 'ніжка стола', англ. *bedhead* 'узолів'я ліжка'; **інструментів, зброї**: нім. *Klinge* 'клинець', англ. *blade* 'клинок, лезо зброї', нім. *Messerspitze* 'кінчик ножа', англ. *fishhook* 'рибальський гачок'; одягу, взуття: нім. *Ärmel*, англ. *sleeve* 'рукав'), **транспорту** (нім. *Zugabteil* 'купе потяга', англ. *wheel* 'кермо'), **частин різної техніки** (нім. *Abzugshebel* 'спусковий гачок', англ. *sprocket* 'ланцюгове (зубчасте) колесо') та ін. Лексичні одиниці, які позначають різні найменування частин техніки, транспорту можна віднести до термінології. Оскільки емпіричний матеріал не розширювався за рахунок термінологічних слівників, фіксувалися тільки лексичні одиниці, наявні в загальних тезаурусах, як правило, найбільш вживані міжгалузеві терміни. Це пояснюється встановленими критеріями добору емпіричного матеріалу, за якими мероніми-терміни не знаходяться у фокусі цієї розвідки. Їх подальше дослідження сприятиме вивченню семантичного та словотвірного потенціалу меронімів у фахових мовах.

Наявність меншої кількості досліджених НЧА в англійській мові пояснюється невеликою кількістю композитних утворень на відміну від німецької мови, де кількість композитів з-поміж досліджених одиниць є значною, та використанням для позначення НЧА описових словосполучень іменників з прийменником *of* (нім. *Stuhlbein*, англ. *leg of a chair* 'ніжка стільця', нім. *Bergfuß*, англ. *foot of a mountain* 'підніжжя скелі'). Такі словосполучення належать до так званих *ad hoc* утворень, їх не було включено до матеріалу дослідження, оскільки їхня кількість є майже необмеженою. Кількість значень досліджуваних НЧА у англійській мові є вищою за німецьку мову, що ще раз демонструє факт високого рівня полісемії в англійській мові загалом та у вказаній тематичній групі меронімів зокрема.

Більшості досліджених НЧА властива така **комбінація семантичних ознак: належність до визначеного цілого**: а) НЧА позначає інтегровану частину, компонент складного цілого – конкретного об'єкта або ж частину певного поняття, наприклад, нім. *Hemdärmel* 'рукав сорочки', англ. *broomstick* 'мітлище' (загальна кількість таких ЛО у німецькій мові становить 783 НЧА, у англійській – 443 ЛО); б) НЧА позначає інтегровану частину, компонент певного виду конкретних об'єктів або ж виду певних понять: нім. *Deckel* 'кришка (різних артефактів)', *Griff* 'руків'я (різних інструментів)', англ. *pad* 'руків'я різних за розміром та формою інструментів', *handle* 'руків'я (різних інструментів)' (загальна кількість у німецькій мові – 213 НЧА, в англійській – 114 ЛО); **виконання визначеної функції щодо певного цілого** – конкретного об'єкта або ж частини певного поняття; виконання визначеної функції щодо виду конкретних об'єктів або ж виду певних понять; **негомогенність (окрім найменувань матеріалів), невідчужуваність, нетранзитивність** (у переважній більшості випадків), наявність у певній кількості, інші диференційні ознаки: визначена форма, субстанція, колір тощо, наприклад, нім. *Säbelklinge* 'лезо шаблі', англ. *bedpost* 'ніжка ліжка'. Належність більшої кількості НЧА до визначеного цілого

пояснюється їх загальною семантикою, вони позначають конкретні важливі у повсякденні частини артефактів, лише незначна їх кількість може позначати частину певного виду артефактів / понять, тобто мають ширшу семантику. Найчисельнішими серед тематичних груп НЧА є групи найменувань частин споруд та предметів побуту, а також найменувань частин транспорту (частин літака: нім. *Tragflügel* 'крило літака', англ. *airfoil*, *wing* 'несуча поверхня; профіль (крила); крило'; корабля: нім. *Achterdeck* 'ют, кормова частина верхньої палуби', *quarterdeck* 'ют'; потяга: нім. *Abteil*, англ. *compartment* 'купе' тощо. В англійській мові найменування частин матеріалу, з якого щось виробляється (95 ЛО), за кількісним показником незначно превалюють над тематичною підгрупою найменувань частин транспорту (89 ЛО). В межах тематичної групи найменувань частин споруд виокремлюється підгрупа структурних частин споруд, деталей будови, наприклад, нім. *Giebel* 'фронтон', англ. *gable*, *pediment* 'фронтон', нім. *Hauswand*, англ. *wall* 'стіна будинку' та позначення частин внутрішнього простору будівель, кімнат: нім. *Schlafzimmer*, англ. *bedroom* 'спальня'. ЛО останньої підгрупи, безперечно, мають ознаки локативності, оскільки описують розташування внутрішнього простору споруди. Однакову кількість НЧА у обох мовах демонструють тематичні групи найменувань матеріалу, з якого щось виробляється (95 ЛО).

Класифікація основних структурних типів НЧА в обох досліджуваних мовах засвідчує домінування композитів. Це пояснюється передусім тим фактом, що структурні деталі різних предметів зазвичай вмотивовані, з одного боку, найменуваннями частини певного розміру, форми та субстанції, з іншого боку – містять додаткові позначення способу її використання, функції, властивостей, наявності додаткових частин та ін. Достатньо продуктивною в обох зіставляваних мовах у процесі утворення НЧА є експліцитна деривація. Серед афіксальних способів утворення НЧА у німецькій та англійській мовах переважають суфіксальний спосіб (нім. *Hebel* 'руків'я, важіль', англ. *basement* 'основа; фундамент; підвалина', *frontage* 'фасад') та додавання до твірної основи частотних префіксодів (нім. *Hintterfront* 'задній фронт, задній бік будинку', англ. *foredeck* 'передня частина головної палуби', *hydrofoil* 'підводне крило'). Їхня кількість у німецькій мові є більшою за англійську. Меншою продуктивністю у зіставляваних мовах характеризуються префіксальна (нім. *Abseite* 'зворотній бік', англ. *substructure* 'фундамент, основа', *subhead* 'підзаголовок') та префіксально-суфіксальна (нім. *Gewölbe* 'склепіння', англ. *entablature* 'антаблемент') моделі утворення НЧА. Специфічною рисою НЧА, утворених за допомогою суфіксації у англійській мові, є те, що вживані суфікси часто мають демінутивне значення, наприклад, англ. *rosette* 'розетка (будівельна прикраса)', *nozzle* 'носик (посудини)'. Значна частина НЧА у англійській мові була запозичена з французької мови. Остання у свою чергу запозичувала лексеми з латини, грецької, наприклад, англ. *baluster* 'балюстрада', *portico* 'портик, галерея'.

Окремо слід вказати на певні фонетичні модифікації, які відбувалися у процесі таких запозичень, наприклад, англ. *grapnel* 'гак, невеликий якор' походить від сангл. *grapnel*, вірогідно, від сфр. *grapnel*, зменшувальної форми від *grapin*, яка у свою чергу є зменшувальною назвою від *grape*, *crape* 'гачок'. Є цілком очевидним, що під час додавання зменшувальних суфіксів відбулося фонетичне спрощення. У процесі запозичення в англійську мову латинських форм іноді відбувалося їхнє хибне прочитання, наприклад: англ. *ebony* 'ебенове (чорне) дерево' виникло на основі помилкового прочитання сангл. *hebenyf*, яке було запозичене з лати-

ни *hebeninus*, *ebeninus* 'з ебенового дерева, ебеновий' від грец. *ebeninos* 'ебенове дерево' [6, с. 143]. Симплексів у німецькій мові зафіксовано лише 76 лексичних одиниць, в англійській – 116 ЛО, які переважно є полісемічними. Це пояснюється загальною тенденцією до розвитку полісемії саме в кореневих лексемах (нім. *Dach*, англ. *roof* 'дах (будівлі)', *wall* 'стіна').

Незначна кількість випадків утворення НЧА припадає на долю безафіксового словотвору, а саме імпліцитної деривації та конверсії, як одного з її окремих випадків (англ. *grab* 'автоматичний ківш, черпак' від дієслова *grab* 'хапати'). У англійській мові кількість НЧА, утворених за конверсією, є вищою порівняно з німецькою мовою, оскільки цей спосіб словотворення є продуктивним у зазначеній мові. Особливістю конверсії у НЧА англійської мови є можливість утворювати іменники від фразових дієслів, наприклад, англ. *turnup* 'загорнута частина одягу' від дієслова *to turn up* 'загинати'. Деякі зафіксовані у німецькій мові НЧА є еліптичними композитами, наприклад, *Eibenholz* 'ебенове дерево' є еліпсом від *Eibenbaumholz*, *Zweizylinder* від (*Zweizylindermotor*) 'двоциліндровий мотор (авто)'. Такі випадки у англійській мові є поодинокими.

Більшість досліджуваних НЧА у німецькій мові є двокомпонентними композитами без з'єднувального елемента, з-поміж яких переважають НЧА, утворені за моделлю $N+N \rightarrow N$, наприклад, нім. *Dachfenster* 'вікно горища' та за моделлю $V+N \rightarrow N$, наприклад, *Drehtür* 'двері, які обертаються'. НЧА – композити у англійській мові утворюються без з'єднувального елемента (англ. *backrest* 'спинка меблів'), оскільки прилягання мотивуючих основ без допомоги додаткових словотворчих формантів є розповсюдженим способом словотворення в англійській мові загалом.

Семантична класифікація НЧА-композитів базується на визначенні семантичних ролей їх безпосередніх складників, що дозволяє визначити тип семантичного відношення між компонентами *A* та *B* у спрощеній бінарній структурі, універсалізувати внутрішньосемантичні та синтаксичні зв'язки композитів [13, с. 145-146].

Система меронімів характеризується наявністю тісних семантичних зв'язків між меронімами різних тематичних груп на підставі розвитку полісемії лексичних одиниць, а також за рахунок використання найбільш частотних лексем у якості мотиваційних основ для утворення нових лексичних одиниць. Дослідження тематичної групи артефактів дозволило зафіксувати у німецькій мові 466 основи, які є найбільш продуктивними. Продуктивністю під час утворення НЧА-композитів характеризуються основи-соматизми (54 основи зафіксовано у якості компонента *B* НЧА-композитів та 16 у якості компонента *A*). Слід зазначити, що залучення термінологічного прошарку меронімічної лексики до матеріалу дослідження, поза сумнівом, надало б можливість зафіксувати більше таких випадків в межах тематичної групи НЧА.

Найбільш продуктивними серед дібраних компонентів *B*–соматизмів у німецькій мові є: *–kopf* 'голова' та *–bein* 'нога', наприклад, *Stuhlbein* 'ніжка стільця'. Соматизм *Kopf* 'голова' характеризується полісемією та має серед інших такі значення, як 'головка різних предметів', 'головка рослини', які ґрунтуються на подібності форми із зазначеною частиною тіла людини. З-поміж проаналізованих НЧА-композитів зафіксовано продуктивний компонент *B* – *–kopf*, який у поєднанні з компонентом *A*, що позначає або ж артефакт, якому належить *B* (нім. *Duschkopf* 'насадок душа'), або ж тип функціонування *B* за дією (*Löschkopf* 'стираюча головка магнітофона'), використовується на позначення різних частин артефа-

ктів. Можливим є також використання цієї основи у якості компонента *A*, наприклад, нім. *Kopfteil* 'передня, носова частина' (порів. також найменування частин споруд: *Stirnseite* 'торець', *Stirnmauer*, *Stirnwand* 'торцова стіна'). У наведених випадках реалізується значення лексем *Kopf* букв. 'голова' та *Stirn* букв. 'чоло' – 'передня частина' у складі композитів на позначення частин артефактів. З-поміж інших продуктивних компонентів *B* такі: *–zunge*, *–rücken*, *–hals*. До менш продуктивних основ–найменувань частин тіла у німецькій мові під час утворення НЧА належать *–bart*, *–brust*, *–fuß*, *–knie*, *–rumpf*, *–zahn*, *–arm*, *–haut*, *–gelenk*, *–nase*, які також стають переважно компонентом *B* НЧА-композитів, наприклад, нім. *Dachhaut* 'стріха', *Schlüsselbart* 'борідка ключа' та у чисельних випадках – компонентом *A*, наприклад, *Schulterkragen* 'широкий комір, який покриває плечі'.

Частка НЧА-композитів у англійській мові є не такою значною за кількістю (263 ЛО). Однак серед досліджених компонентів *A* та *B* також зафіксовано велику кількість соматизмів (70 основ). Компонент *–head* (28 ЛО) є з-поміж них найбільш частотним (англ. *doorhead* 'верхній елемент рами дверей', *axhead* 'верхня частина сокири', *bedhead* 'узголів'я'). Як і у німецькій мові, це пояснюється його давнім походженням та високою частотністю. Продуктивними є також основи-соматизми *–hand*, *–tooth*, *–nose*, наприклад, англ. *sawtooth* 'зуб пилки', а також як компонент *A* НЧА-композитів, наприклад, *nosepiece* 'наконечник'. Такі моделі характеризуються серійністю та дозволяють визначити, які з досліджених меронімів є частовживаними, продуктивними у семантичному плані та у процесі словотвору. Поряд з найменуваннями частин тіла людини у процесі утворення НЧА у німецькій мові продуктивними є також основи, які походять з тематичних груп найменувань частин тіла тварин, частин рослин, локативних меронімів та меронімів на позначення поняття 'частина'.

Основи-найменування частин артефактів є, у свою чергу, донорами під час утворення соматизмів: нім. *Flügeldecke* 'надкрилля жука', *Schädelldach* 'кришка черепа', *Herzklappe* 'серцевий клапан', нім. *Magenwand* 'стінка шлунка', *Wirbelsäule* 'хребетний стовп' англ. *skullcap* 'кришка черепа' тощо.

За типом семантичного зв'язку можна розрізнити такі основні 6 типів НЧА, що є детермінативними композитами (790 ЛО у німецькій мові, та 262 у англійській мові).

1) Партитивні композити-НЧА (350 ЛО у німецькій мові та 85 у англійській), позначають певне поняття за його партитивним зв'язком із ієрархічно вищим поняттям, характеризуються відношенням включення, мають два підтипи: "Ціле – частина" та "Частина – ціле", з яких найменування частин артефактів характеризуються переважно першим підтипом, а саме:

а) "Ціле – частина" ("*B* належить до *A*", "*A* має *B*", "*B* є частиною *A*"), наприклад, нім. *Messerklänge* 'лезо ножа', англ. *rooftop* 'поверхня даху', *doorhandle* 'ручка дверей', *masthead* 'щогла' (319 ЛО у німецькій мові та 85 у англійській);

б) підтип "Частина – ціле" ("*A* належить до *B*", "*B* має *A*", "*A* є частиною *B*"), визначає матеріал з якого зроблено певну частину артефакту ("Матеріал – НЧА"), наприклад, нім. *Glaswand* 'скляна стіна', *Eichentür* 'дубові двері', обидва компоненти є меронімами (31 ЛО у німецькій мові).

2) НЧА-акціональні композити (270 ЛО у німецькій мові та 83 у англійській) позначають частину артефакту за об'єктом дії, дією. НЧА демонструють такі різновиди цього семантичного типу:

а) "Афікований об'єкт – НЧА", цей тип можна записати формулою ""*B* впливає на об'єкт *A*/ виконує певну дію над об'єктом *A*", наприклад, нім. *Schulterkragen* 'ши-

рокий комір, який покриває плечі', англ. *wristband* 'манжета' (у німецькій мові 57 ЛО, у англійській – 16);

б) "Ефікований об'єкт (продукт) – матеріал" визначається за формулою "X виготовляє А з В", "В" є сировиною для виготовлення А", наприклад, нім. *Hemdenstoff* 'тканина, з якої виготовляють сорочки', англ. *broomwood* 'деревина, з якої виготовляють мітли', *boxwood* 'самшит, деревина, з якої виготовляють інструменти, дерев'яні вироби' (13 ЛО у німецькій, 21 – у англійській мовах);

в) "Дія – НЧА", коли композит позначає частину артефакту за формулою "В призначений для виконання дії А" (200 ЛО у німецькій мові, 46 – у англійській), наприклад, нім. *Abstellhahn* 'засувний кран', *Bremspedal* 'ножне гальмо' (інструментальне значення), "В характеризується дією А, функціонує, виконуючи дію А", наприклад, нім. *Klappsitz* 'відкидне сидіння', *Bremspedal* 'ножне гальмо', англ. *larboard* 'лівий бік корабля' від сангл. *ladeborde*, *latheborde*, вірогідно, від *laden* 'навантажувати' + *bord* 'бік корабля'. У якості компонента А здебільшого фіксуються віддієслівні іменні основи або ж дієслівні основи (англ. *playroom* 'дитяча кімната, кімната для ігор').

Виконання певної діяльності, яка розгортається у позначуваній компонентом В частині споруди – кімнаті – може характеризуватися додатковими значеннями, наприклад, перфективним значенням, коли "В характеризується дією А, яка вже відбулася", наприклад, нім. *Sterbezimmer* 'кімната, у якій помер X'.

3) Локативні композити-НЧА (65 ЛО у німецькій мові та 39 у англійській мові) конкретизують розташування певної частини артефакту відносно цілого ("В- НЧА, розташовано у місці А", "В- НЧА має локалізацію А"), нім. *Südflügel* 'південне крило будівлі', *Eckfenster* 'кутове вікно', англ. *frontpiece* 'передня частина', *cornerpiece* 'кут, кутова частина', *endgate* 'задні двері (фургона)'.

4) Атрибутивні композити-НЧА (55 ЛО у німецькій мові та 35 у англійській) дають якісну характеристику частин артефакту ("В – НЧА має ознаку А, характеризується ознакою А"), наприклад, нім. *Steildach* 'крутий дах', англ. *broadside* 'борт корабля' (*broad* 'широкий'), характеризують спосіб, форму існування певної частини артефакту ("Модальне значення / спосіб – НЧА"), наприклад, нім. *Zwiebeldach* 'дах у формі цибулі', англ. *crosspiece* 'поперечина, хрестовина', *doghead* 'курок вогнепальної зброї', букв. 'голова собаки'.

5) Орнативні композити-НЧА (28 ЛО у німецькій мові, 10 – у англійській), які позначають певну частину артефакту, при цьому компонент А містить інформацію про додаткову деталь цієї частини ("Додаткова деталь – НЧА"), наприклад, нім. *Balkonzimmer* 'кімната з балконом', англ. *hatchback* 'хетчбек (задня частина автівки з дверцятми, які відкриваються вгору)'.

6) Бенефактивні композити-НЧА (22 ЛО у німецькій мові, 10 – у англійській) мають значення використання В – НЧА на користь певного суб'єкта – А ("В призначено для користі А"), наприклад, нім. *Kinderzimmer* 'дитяча кімната', *sickroom* 'кімната для хворих', *guardroom* 'кімната для охорони'.

Домінувальними в обох мовах є партитивний та акціо-нальний семантичний типи, що є логічним, оскільки основними семантичними ознаками найменувань частин артефактів є саме ознака належності до певного цілого або ж його виду та ознака функціональності, призначення.

Дослідження структурних та семантичних типів НЧА у німецькій та англійській мовах дозволило зафіксувати різні типи вираження цілого у найменуванні його частини, а саме:

а) Ціле експліковане у найменуванні частини, здебільшого йдеться про НЧА, які є детермінативними композитами, а саме партитивними композитами, напри-

клад, нім. *Hosenbein* 'штанина', англ. *needlepoint* 'вістря голки', *arrowhead* 'вістря стріли' орнативними (нім. *Flügel Fenster* 'вікно зі стулками', англ. *pressroom* 'друкарський цех, устаткований друкарськими пресами'), акціо-нальними композитами за типом "Ефікований об'єкт (продукт) – матеріал" (англ. *arrowwood* 'деревина, з якої виготовляли стріли' – (загальною кількістю 356 НЧА у німецькій мові (36 % від загальної кількості НЧА у німецькій мові) та 116 у англійській (21 % від загальної кількості НЧА у англійській мові відповідно). Очевидно, що більша кількість експліцитного вираження цілого у найменуванні частини у німецькій мові пояснюється більшою кількістю композитних утворень-НЧА у ній.

б) Прототипічне ціле наявне у найменуванні частини імпліцитно, наприклад, нім. *Beinling* 'штанина (брюк)', англ. *door* 'двері (дома)', *handle* 'ручка, руків'я держак (інструмента)'. У таких позначеннях частин артефактів холонім формально відсутній у структурі номінації, але на семантичному рівні він наявний та легко відновлюється шляхом трансформації, коли, аби витлумачити певне НЧА, необхідно додати позначення цілого (640 НЧА (64, 1 %) у німецькій мові та 440 – у англійській (79 %)).

в) Ціле не виражене у номінації частини ані експліцитно, ані імпліцитно, таких одиниць серед НЧА майже немає, 2 (0, 2 %) випадки зафіксовано серед найменувань частин матеріалів, із яких щось виробляється, у німецькій мові: нім. *Inhaltsstoff* 'інгредієнт, складова частина, матеріал', *Substanz* 'субстанція, матерія' та лише 1 випадок у англійській мові (0,17 %): англ. *substance* 'субстанція, матерія'. Вони мають більш узагальнене значення і швидше є винятком із правила, за яким НЧА обов'язково містять інформацію про ціле, до якого вони відносяться, що виражено імпліцитно або ж експліцитно у їхній назві.

Отже, можна констатувати той факт, що більшість НЧА імпліцитно містять у своїй назві позначення цілого, що пояснюється їх більшою схильністю до розвитку полісемії, ширшими можливостями для використання цих лексичних одиниць на позначення інших найменувань частин предметів та цілих предметів, на той час як фіксація цілого у назві частини робить таку номінацію вузькоспецифічною, не схильною до збільшення семантичного обсягу.

Полісемія НЧА розвивається за рахунок **метафоричних та метонімічних моделей переносу значення**. Значна частина досліджуваних у німецькій мові НЧА є моносемантичними, що пояснюється складною структурою переважної більшості НЧА. Це накладає обмеження на розвиток полісемії. Так, з-поміж 998 лексичних одиниць у німецькій мові 791 НЧА є композитами, 998 досліджених НЧА мають 1270 ЛСВ, тобто внаслідок метафоричного або метонімічного переносу у досліджуваних одиниць у німецькій мові виникло 272 ЛСВ. Досліджені у англійській мові 557 НЧА мають 1438 значень, із яких 881 значення є наслідком процесів метафоризації та метонімізації.

Кількісні дані щодо індексу полісемії лексичних одиниць, які входять до досліджуваних тематичних груп НЧА вміщено у таблиці 1. За даними проведеного дослідження можна констатувати, що загалом НЧА розвивають невисокий рівень полісемії у німецькій мові та значно вищий у англійській мові. Найвищим рівнем полісемії у німецькій мові характеризуються найменування частин предметів побуту, творів мистецтва, частин матеріалу та частин споруд. У англійській мові найбільш полісемічними серед НЧА є позначення частин предметів побуту, творів мистецтва, частин споруд та частин транспорту. Спостерігається кореляція між тим фактом, що більшість НЧА є композитами, та тим, що вони мають нижчий рівень полісемії порівняно з меронімами – кореневими словами.

Таблиця 1. Рівень полісемії у тематичних групах найменувань частин артефактів у німецькій та англійській мовах

Тематична група	Кількість лексем		Кількість ЛСВ		Індекс полісемії	
	Нім.	Англ.	Нім.	Англ.	Нім.	Англ.
Найменування частин споруд	378	174	483	484	1,27	2,78
Найменування предметів побуту	184	104	254	329	1,38	3,16
Найменування частин транспорту	139	89	166	206	1,2	2,31
Найменування частин матеріалу, з якого щось зроблене	95	95	125	195	1,3	2,05
Найменування частин страв	85	22	96	41	1,13	1,86
Найменування частин різної техніки	66	53	79	120	1,19	2,26
Найменування творів мистецтва	51	20	67	63	1,31	3,15
Разом	998	557	1270	1438	1,27	2,58

3-поміж найбільш продуктивних моделей розвитку полісемії НЧА – метафоричні переноси з НЧА на **позначення частини іншого артефакту**, наприклад, нім. *Balkon* букв. 'балкон (частина споруди)' – 'театральний балкон', англ. *balcony* букв. 'балкон (частина споруди)' 'виступаюча частина певного об'єкта, наприклад, друкарського верстата'; з НЧА на **позначення абстрактного поняття**, наприклад, нім. *Butterseite* букв. 'бік хліба, намазаний маслом' – 'вигідний бік певної справи', англ. *doorway* букв. 'дверний отвір (проріз); вхід у приміщення', 'шлях до успіху', *window* 'вікно', 'вікно можливостей, новий шлях'; з НЧА на **позначення частини тіла людини** (нім. *Fassade* букв. 'фасад (частина споруди)' – 'обличчя', англ. *facade* 'фасад', 'зовнішній вигляд, обличчя', *roof* 'верх', 'покриття різних органів тіла (*roof of the skull* 'дах черепу')), *attic* 'аттик, фронтон', 'надбарабанний простір (вуха)'); з НЧА на **позначення локативного поняття** (нім. *Terasse* букв. 'тераса (частина споруди)' – 'відступ, виступ поверхні', англ. *basement* 'основа; фундамент; підвалина', 'нижня, основна частина різних об'єктів'). Незначним рівнем продуктивності відзначаються переноси з НЧА на: **позначення окремого предмета** (нім. *Turm* букв. 'вежа (частина споруди)' – 'тура (шахова фігура)', англ. *lid* 'кришка'; 'ковпак, капелюх'); **позначення людини** (англ. *pillar* 'стовп, колона; стійка, опора', 'людина, яка є опорою, оплотом', *hammerhead* букв. 'головка молотка', *pinhead* букв. 'головка голки' – 'йолуп'); **позначення частини тіла тварини** (нім. *Rad* букв. 'колесо (частина транспорту)', 'віялоподібний хвіст птаха', англ. *rosette* 'розетка (частина декору споруди)', 'плями такої форми та кольору на шкірі тварини, наприклад, леопарда', *barb* букв. 'вістря; колючка; зубець (стріли, рибальського гачка)', 'вусики (деяких риб)'); **позначення тварини** (англ. *hammerhead* букв. 'головка молотка', 'молот-риба', *windowpane* 'шибка, віконне скло', 'вид риби (дрібної камбали) за асоціацією з прозорістю скла') тощо.

Меншою продуктивністю характеризуються метонімічні переноси з: **НЧА-матеріалу вибір із цього матеріалу**, наприклад, нім. *Glas*, англ. *glass* букв. 'скло' – 'скляний келих'; **НЧА (частини споруд, кімнати) на позначення вмісту цієї частини артефакту (кімнати)**, наприклад, нім. *Zimmer* букв. 'кімната' – 'меблі, розташовані у цій кімнаті', англ. *shelf* 'полиця', 'вміст полиці'; на **позначення людини** (нім. *Stube* букв. 'кімната', 'мешканці кімнати', англ. *gallery* 'галерея', 'у театрі гальорка', *floor* 'підлога, поверх', 'мешканці цього поверху'); з **НЧА (частини споруди, кімнати) на позначення цілого** (англ. *fastback* 'кузов автівки з пологим дахом', 'авто з таким типом кузова'); з **НЧА (родового поняття) на НЧА (видове поняття)**, наприклад, нім. *Holz* букв. 'деревина', 'певний сорт деревини' тощо. Наведені приклади демонструють системний взаємозв'язок між семантичним кодуванням відношень частини до цілого у мові. Позначення частини за рахунок метафоричних та метонімічних переносів можуть номінувати ціле та навпаки позначення частини може бути запозичене з тематичних груп лексики, яка не належить до меронімічної.

Викладений матеріал дозволяє зробити певні **узагальнення**.

Спільні риси структурних типів та моделей меронімів зумовлені особливостями будови досліджуваних мов і їхньою генетичною близькістю. Розбіжності фіксуються у продуктивності окремих структурних типів та моделей та зумовлені відмінностями у способах реалізації відношення меронімії словотвірними засобами та засобами розвитку полісемії. У німецькій мові переважають морфолого-синтаксичні засоби утворення меронімів, а в англійській – морфологічні. Більшість меронімів – двокомпонентних детермінативних композитів виникла як комбінація іменникових основ, що належать до різних тематичних підгруп меронімів та характеризуються високим семантичним і словотвірним потенціалом. В обох досліджуваних мовах домінує модель двокомпонентних детермінативних композитів із структурою N+N→N. Ця модель характеризується найвищою продуктивністю та є основною в утворенні меронімів – детермінативних композитів.

Між семантичними типами меронімів-композитів та їх словотвірним потенціалом фіксуються корелятивні відношення. Найпродуктивнішими семантичними типами, за якими утворюються ендосентричні та екзосентричні композити, є партитивний та акціональний семантичні типи. Для опису системних семантичних відношень меронімів-НЧА важливо виходити з типу семантичного відношення досліджуваного найменування частини артефакту до цілого. Ціле може бути вираженням у найменуванні частини артефакту (композита) експліцитно та імпліцитно. Партитивний та орнативний типи, акціональний тип "Ефікований об'єкт (продукт) – матеріал" детермінативних композитів на позначення частин артефактів безпосередньо описують семантичний зв'язок між цілим та його частиною або між частиною та її додатковими деталями, у той час як їх інші семантичні типи задають параметри функціонування, описують властивості досліджуваних меронімів-НЧА.

Вплив національно-культурної специфіки на формування моделей конкретних семантичних типів меронімів та на розвиток їхньої полісемії реалізується у сформованості деяких стереотипів щодо сприйняття та сегментації цілого носіями німецької та англійської мов, які зумовлені їхнім менталітетом, соціальним устроєм та історичним перебігом подій. Типовим для англійської мови є асоціативний зв'язок між позначеннями фундаменту споруди та позначеннями основ певної справи, суспільства (англ. *basement*, *fundament* 'основа, фундамент', 'основа, підґрунтя певної справи', *keystone* букв. 'замковий (ключовий) камінь (склепіння, арки)', 'наріжний камінь; основний принцип'); позначеннями структурних частин споруди, які забезпечують її міцність та створюють її каркас, та позначенням людини, на яку можна поклатися і яка є втіленням стабільності у суспільстві (англ. *tower* букв. 'вежа, башта', *pillar* 'стовп' – 'опора суспільства, надійна людина'); поняттям отвору, дверей, проходу як метафоричного позначення нових можливостей, шляху до певних досягнень (англ. *gate*

букв. 'ворота' 'новий шлях, двері до нового світу'). Такі асоціації фіксуються і в німецькій мові, але англійська мова демонструє їх більшу регулярність, повторюваність, дає можливість говорити про стереотип у свідомості мовця "мій дім – моя стабільність, захищеність, успіх". При описі внутрішніх частин споруд у англійській мові часто описується кімната за тими предметами, що у ній містяться, які використовуються, забезпечуючи її функціональне навантаження (нім. *Besenkammer* 'кімната, у якій зберігають домашні інструменти (букв. мітли)', англ. *coatroom* 'кімната, у якій залишають верхній одяг'), на той час як у німецькій мові функціональне призначення кімнати частіше описується саме за дією, яка у ній відбувається (нім. *Wartezimmer* (букв. 'кімната очікування' 'приймальня').

Виявлення системних зв'язків між тематичними групами та підгрупами меронімів під час словотвірних процесів (наприклад, використання позначень частин тіла людини та тварини для номінації частин артефактів та навпаки) зумовлена усталеністю певних асоціацій людини, пов'язаних перш за все з нею самою, антропоцентризмом її світогляду. На цьому принципі базуються моделі утворення та семантичного розвитку досліджуваних НЧА, які є важливою складовою поповнення та оновлення лексики досліджуваних мов.

Перспективою цього дослідження може бути простеження особливостей функціонування меронімічної лексики у різних функціональних стилях мови та у різних типах текстів.

Список використаних джерел

1. Череди́ченко О.І. Англіцизми у французькому та українському медіадискурсі / О.І. Череди́ченко // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Іноземна філологія. – Вип. 39. – С. 4-6.
2. Andersen E. Lexical Universals of Body-Part Terminology / Elaine Andersen / Universals of human languages. – Vol. 3. Word structure. – Stanford, California: Stanford University Press, 1978. – P. 335–368.
3. Aristotle The Metaphysics / Aristotle. – London; New York: William Heinemann Ltd., G.P. Putnam's Sons, 1912. – 473 p.
4. Cruse D. A. On the transitivity of the part-whole relation / Alan D. Cruse // Journal of Linguistics. – 1979. – Vol. 15/1. – P. 29-38.
5. Dornseiff F. Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen / Franz Dornseiff. – Berlin; New-York: Walter de Gruyter, 2004. – 933 S.
6. Duden in 12 Bd.: Das Standardwerk zur deutschen Sprache. – Bd. 7 : Herkunftswörterbuch: Etymologie der deutschen Sprache / Hrsg. Von

der Dudenredaktion. – Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich: Dudenverlag, 1989. – 839 S.

7. Duden "Das große Wörterbuch der deutschen Sprache" in 6 Bd. – Mannheim; Wien; Zürich: Bibliographische Institut, 1970. – 1980. – Bd. 1. – 464 S.; Bd. 2. – 928 S.; Bd. 3. – 1408 S.; Bd. 4. – 1904 S.; Bd. 5. – 2432 S.; Bd. 6. – 2992 S.

8. Duden "Deutsches Universal Wörterbuch" / [Hrsg. von der Dudenredaktion]. – Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich: Dudenverlag, 2001. – 1892 S.

9. Iris M. A. Problems of the part-whole relation / Madelyn Ann Iris, Bonnie E. Litovitz, Martha Evens // Relational model of the lexicon. Representing knowledge in semantic networks. – Cambridge; New-York; New Rochelle; Melbourne; Sydney: Cambridge University Press, 1988. – P. 261-287.

10. Husserl E. Zur Lehre von den Ganzen und Teilen / Edmund Husserl // Logische Untersuchungen. – Hamburg: Felix Meiner Verlag, 2009. – 813 S. – (Philosophische Bibliothek ; Bd. 601).

11. Materynska O. Typologie der Körperteilbenennungen : (Monographie) / Olena Materynska. – Frankfurt am Main; Berlin; Bern; Bruxelles; New-York; Oxford; Warszawa; Wien: Peter Lang, 2012. – 246 S. (Danziger Beiträge zur Germanistik. – Bd. 41.).

12. Materynska O. Teil-Ganzes Beziehungen im interkulturellen Vergleich // Festschrift für Prof. Andrzej KaŹny zum 65. Geburtstag / Olena Materynska. – Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New-York, Oxford, Warszawa, Wien: Peter Lang, 2014. – S. 357–369 (Danziger Beiträge zur Germanistik. – Bd. 48.).

13. Ortner L. Substantivkomposita (Komposita und kompositionähnliche Strukturen) / Deutsche Wortbildung: Typen und Tendenzen in der Gegenwartssprache / Lorelies Ortner, Elgin Müller-Bollhagen. – Berlin; New-York: Walter de Gruyter, 1991. – 863 S. – (Vierter Hauptteil Sprache der Gegenwart ; Bd. LXXIX).

14. Platon Parmenides. Griechisch / Deutsch / Platon [übersetzt von E. Martens]. – Stuttgart : Philipp Reclam Jun., 1987. – 207 S.

15. Ridder L. Mereologie. Ein Beitrag zur Ontologie und Erkenntnistheorie / Lothar Ridder. – Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 2002. – 513 S.

16. Rosch E. Classification of real world objects: origins and representations in cognition / Eleanor Rosch / Thinking readings in cognitive science. – Cambridge; London; New-York; Melbourne: Cambridge University Press, 1977. – P. 212–222.

17. Tafreschi A. Zur Benennung und Kategorisierung alltäglicher Gegenstände: Onomasiologie, Semasiologie und kognitive Semantik / Agnes Tafreschi. – Kassel: Kassel University Press GmbH, 2006. – 143 S.

18. Tversky B. Where partonomies and taxonomies meet / Barbara Tversky // Meanings and Prototypes. Studies in linguistic categorisation, 1990. – London; New York: Routledge. P. 334–344.

19. Webster's Third New International Unabridged dictionary on CD ROM 3.0. (476, 000 entries, 140, 000 etymologies). – Windows, Macintosh. – Springfield, Massachusetts Merriam Webster's Inc., 2003 ISBN 0-87779-201-1.

20. Winston M. E., Chaffin R., Herrmann D. A taxonomy of part-whole relations / Morton E. Winston, Roger Chaffin, Douglas Herrmann // Cognitive Science: a multidisciplinary journal. – 1987. – Vol. 11. – P. 417 – 444.

Надійшла до редколегії 29.07.16

Е. Материнская, д-р філол. наук, доц.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

СЕМАНТИЧЕСКАЯ И СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ПРОДУКТИВНОСТЬ МЕРОНИМИЧЕСКОЙ ЛЕКСИКИ

Статья посвящена исследованию структурной и семантической продуктивности меронимической лексики (обозначений частей целого) на примере наименований частей артефактов в немецком и английском языках. Согласно результатам осуществленного исследования выявлены базовые семантические признаки исследуемых лексических единиц, произведена их систематизация по тематическим подгруппам и определены основные структурные типы. Установлены семантические типы наименований частей артефактов, которые являются композитами, представлены модели развития их полисемии. Ключевые слова: структурная модель, семантический тип, полисемия, мероним, метафора, метонимия.

Ключові слова: структурная модель, семантический тип, полисемия, мероним, метафора, метонимия.

O. Materynska, Dr.habil., associate professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

SEMANTIC AND WORD-FORMATION PRODUCTIVITY OF THE MERONYMIC LEXIS

This paper focuses on the research of the semantic and word-formation productivity of the meronyms (names denoting parts of the whole) exemplified by the nouns denoting parts of artifacts in German and English. As a result of the conducted research the basic semantic markers of the units under analysis are revealed and they are classified according to the thematic subgroups. Their structural types are defined. Semantic types of the compound nouns denoting parts of artifacts are highlighted and the paths of their polysemy development are traced.

Key words: structural model, semantic type, polysemy, meronym, metaphor, metonymy.

УДК: 81'373.46 (001.4) : 303.723.032.2 : [001+81'1+003.07]

О. Пономаренко, канд. філол. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

КОРЕЛЯЦІЯ ПОНЯТЬ "КОМУНІКАЦІЯ" ТА "ДИСКУРС" У ЗАГАЛЬНОНАУКОВІЙ, ЛІНГВІСТИЧНІЙ І ДИПЛОМАТИЧНІЙ ПАРАДИГМАХ

Анотація: У статті порівняно та розмежовано зміст використовуваних у загальнонауковому обігу, в мовознавстві й у дипломатичному спілкуванні термінів "комунікація" та "дискурс". Спираючись на широко еживані дефініції комунікації, сформульовано власне бачення "дипломатичної комунікації" як загального процесу інформаційного обміну – всіма можливими засобами та у всіх можливих формах – у ході реалізації дипломатичної діяльності. Натомість, базуючись на класичних визначеннях дискурсу, виведено авторське – для розкриття поняття "дипломатичний дискурс" у розумінні сукупності всіх мовних і мовленнєвих, вербальних і невербальних засобів забезпечення (здійснення) комунікації професійних дипломатів у відповідній інституційній атмосфері, що реалізується в усній та писемній, реальній та віртуальній формах і обслуговує сферу дипломатії. Зроблено висновок, що поняття "дипломатична комунікація" та "дипломатичний дискурс" співвідносяться як загальне і часткове, тобто корелюють як процес і його практична реалізація.

Ключові слова: комунікація, дипломатична комунікація, дискурс, дипломатичний дискурс, лінгвістика.

Постановка проблеми.

Мовна діяльність людини знаходиться у фокусі уваги науковців, а сучасне мовознавство та суміжні з лінгвістикою галузі знань прагнуть дедалі більше й досконаліше вивчити комунікацію у різних сферах професійної діяльності. Така багатовимірність досліджень призводить до того, що окремі терміни, використовувані в лінгвістиці, прагмалінгвістиці, психолінгвістиці, соціолінгвістиці, політичній лінгвістиці, лінгвокультурології, трактуються неоднозначно. До їх числа належать поняття "комунікація" та "дискурс", які становлять і для нас предмет наукового інтересу. Власне, пошук шляхів вирішення питання загальноприйнятої дефініції професійного та ділового спілкування (комунікації) [33], порушило інше – співвідношення понять професійної дипломатичної комунікації та дипломатичного дискурсу [34; 35].

Відтак, *об'єктом* нашого дослідження є сукупність мовленнєвих інтеракцій дипломатів, їхнє професійне спілкування, зокрема – їхнє бачення з філологічної точки зору. Натомість, *предметом* уваги – для цієї статті – стала термінологія, а саме – поняття, якими дослідники реферують до цих явищ у загальнонаукових колах, у лінгвістиці та дипломатії.

Актуальність наукової розвідки пояснюється незмінним інтересом представників різних сфер, не виключаючи мовознавчі дисципліни, до вивчення комунікації як такої, її законів, способів оптимізації, а також зростання ролі й значення галузевих дискурсів, виокремлення дипломатичного у самодостатній, необхідності досконалого аналізу його творення та підвищення ефективності. *Новизна* одержаних результатів полягає у відсутності аналогічних праць на теренах України.

Свої публікації на тему дослідження дипломатичного дискурсу останніми роками присвятили:

– *вітчизняні лінгвісти*, історики, фахівці з міжнародних відносин і зовнішньої політики: В.А.Бабюк [1], чие дослідження присвячене дипломатичному дискурсу Франції в контексті викладацької практики, О.О. Жигаліна [16], яка вивчала стилістичні особливості цього дискурсу, Н.Є.Кашишин [21], яка сфокусувала увагу на функціонування економічних термінів, О.М.Мацько [26], котра, на матеріалі української мови, проаналізувала дипломатичний стиль на загал, а також висвітлила функціонування кліше та мовних формул, вживаних у ньому, О.М.Пазинич [3], яка детально вивчала дипломатичне листування, Р.В.Поворознюк [31], яка зосередилася на англійських протокольних промовах, Ю.В.Судус [42], котра вивчала специфіку дипломатичних промов американської лінгвокультури, В.Г.Ціватий [46; 47], кому належить багатоаспектний аналіз дипломатичних інтеракцій на європейському (переважно – романському) просторі в історичному та політичному аспекті, а також вивчення ролі мови, мовлення та іно-

земних мов для професії дипломата, О.В.Чайковська [48; 49], котра дослідила архітектуру дипломатичного дискурсу, концепт "переговори" в ньому, та інші;

– *дослідники пост-радянських країн і близького зарубіжжя*: Т.О.Волкова [7] присвятила свої основні праці вивченню дипломатичного дискурсу в аспекті стратегічності перекладу та комунікації на матеріалі англійської та російської мови, до аналізу англомовного дипломатичного дискурсу зверталися також: Л.А.Нефедова [29], розглядаючи стратегії в ньому, О.О.Вебер [6], приділяючи особливу увагу когнітивному дисонансу, лінгвoseміотичним особливостям, відмінностям від політичного дискурсу М.В.Беляков [2; 3], лінгвoseміотичному простору дипломатичного протоколу – О.В.Метелиця [28], російський дипломатичний дискурс та образ Росії в ньому досліджувала С.Г.Гась [9], загальні риси та психолінгвістичний аспект – Л.М.Терентій [43; 44]; роль адреса та адресанта – Г.С.Кожетєва [23]. Як різновид соціо-професійної комунікації дипломатичний дискурс розглядала О.І.Маня [24; 25], Х.Трабелсі [45] дипломатичну переписку та її характеристики, О.О.Вдовіна [5] в загальних рисах схарактеризувала мову дипломатичного спілкування, О.О.Громико [12] уклав дипломатичний словник, Т.В.Зонова [17] з точки зору міжнародних відносин надала стислий огляд еволюції, описала сучасну модель та окреслила перспективи розвитку дипломатії, О.Й.Шейгал [51] присвятила увагу дипломатичному дискурсу в контексті вивчення семіотики політичного, І.М.Ципіна [50] проаналізувала стратегії маніпуляції свідомістю на рівні мови у російському, американському та британському політико-дипломатичному дискурсі, О.О.Прохорова та О.О.Ардасова [37] вивчали дипломатичний дискурс у контексті суміжних та інших;

– *науковці європейських, американської та латиноамериканської шкіл*: останні вивчали різні аспекти дипломатичного дискурсу, надаючи більшого значення історичному аспекту – виникненню, розвитку та становленню міжнародної комунікації (імена дослідників, для уникнення непорозуміння при транслітерації, а також з огляду на те, що їхні праці є ще маловідомими для вітчизняних колег, подаємо мовами оригіналу): на матеріалі італійської мови – M.G. Angeli Bertinelli, L. Piccirilli [52; 73], H. Bresslau [55], M.M. Bullard [56], M. Negri [68]; на матеріалі іспанської мови – D.E. Pérez-Grueso [72]; на матеріалі французької мови – C. Villar [77], O. Arifon [53], S. Cohen-Wiesenfeld [58]; на матеріалі англійської мови – I. Callus, R. Borg [57], натомість дипломатичну риторику в історико-лінгвістичному аспекті досліджували L.R. Cresci, F. Gazzano, D.P. Orsi [60], а також L. Piccirilli [73], дипломатичний дискурс як явище A. Wahid i N. Nasser [78], інструменти та методи дипломатії E. Serra [75], мову жестів у дипломатичному дискурсі I. Lazzarini [66]; норми узусу дипломатичного дискурсу – M. Moralez

Lama [67], межі політико-дипломатичного дискурсу – J.Baigorri Jalón [54], особливості мовлення дипломатів і використовувані стратегії у французькому дипломатичному дискурсі – R.Yann [79], значення мови на загал для дипломатії та дипломатичного дискурсу – S.Nick [69], роль дипломатичного дискурсу при вирішенні конфліктів, для американської лінгвокультури – R.T.Donahue [61], роль мови у дипломатії – J.Kurbalija, H.Slavik [65], гіпертексти у дипломатичному дискурсі – J.Kurbalija [64], значення жартів для Інтернет-варіанту дипломатичного дискурсу – P.Serracino-Inglott [76], місце інтерпретації – V.A.Cremona, Helena Mallia [59], роль прагматики в дипломатичних мовних інтеракціях – E.Pascual [70], дипломатичні документи – K.Hamilton [62], тексти – D.Kappelle [63], явище неточності та ухильності – D.Pehar [71] і Norman Scott [74] та інші.

При цьому в проаналізованих працях вітчизняних науковців не знайдено чіткого розмежування та не продемонстровано *кореляції понять "комунікація" – "дискурс"* на загал, а також *для філологічного аналізу дипломатичної діяльності*. Таким чином, зазначена проблема нами була виділена як *частина невирішеного загального дослідження* дипломатичного дискурсу; їй і присвячується ця стаття.

Викладення основного матеріалу.

Комунікація, в найширшому розумінні – це сукупність усіх процесів, які відбуваються в суспільстві, в різних сферах життя. Комунікацією у мовознавчих науках сприймається, передовсім, як процес кодування мовними та немовними засобами, передавання, сприйняття інформації та реакції на неї.

У політиці та дипломатії комунікацію розглядають як процес, який охоплює політичну сферу життя людини та за посередництва якого відбувається спілкування між органами влади, політичними партіями, громадськими організаціями, рухами, посадовими особами, виборцями, населенням. Уперше політичну систему як інформаційно-комунікативну систему представив Карл Дойч [22; 18, с. 196; 11, с. 69]. Водночас, нам не вдалося виявити дослідження, котрі б надавали дефініцію комунікації в дипломатії чи, принаймні, дипломатичної комунікації. Пропонуємо нижче вироблення власної, необхідної для продовження вивчення спілкування у сфері дипломатії, з лінгвістичної точки зору.

Оскільки наукова традиція впродовж тривалого часу розглядала мовлення дипломатів у межах філологічних досліджень політичного спілкування, то логічним видається провести деякі аналогії та паралелі, детермінуючи дипломатичну комунікацію. Слушним і ємним видається пояснення змісту терміну "політична комунікація", з посиланням на М.Ю.Гончарова, Т.Кадлубович, яка описує ним "циркуляцію інформації у сфері політичної діяльності" [10, с. 55]. За її словами, у процесі комунікації виявляються взаємини між політичними акторами, передаються різні смислові значення за допомогою мови, зображень, жестів, виразів обличчя та інших символічних форм, які сприймаються різноманітними органами чуття, й може бути надзвичайно різноманітною: від дипломатичних переговорів і повідомлень, які транслюються каналами масової комунікації, до неформальних проявів суспільно-політичного життя. Політичну комунікацію, вслід за Н.Вінером, дослідниця сприймає як створення, відправлення, отримання та обробку повідомлень, які суттєво впливають на політику. Політична комунікація, таким чином, є специфічним видом політичних відносин, за допомогою яких політичні суб'єкти створюють і поширюють суспільно-політичну інформацію, змістом якої є державне управління, здійснення влади та політики [18; 22].

Автор поділяє точку зору російського дослідника М.Грачова, який пропонує розглядати політичну комунікацію як "атрибут, невід'ємну властивість політичної діяльності, особливий випадок комунікації, який є інформаційним впливом політичних акторів один на одного та оточуюче соціальне середовище (суспільство)" [11, с. 64].

Зрештою, проаналізувавши чимало дефініцій, Т.Кадлубович пропонує визначати політичну комунікацію як увесь діапазон формальних і неформальних комунікаційних процесів у суспільстві, особливий, окремий випадок комунікації, інформаційний вплив політичних суб'єктів один на одного та на соціальне середовище, яке їх оточує, щодо влади, владних відносин у суспільстві та є атрибутом, невід'ємною властивістю політичної діяльності, без якого остання не може ні існувати, ні мислитися [11, с. 63].

Відтак, повертаючись до тези про дипломатію як частину загальної політики в суспільних науках, а також про дипломатичне спілкування як частину загальнополітичного для філологічних наук, видається можливим визначити дипломатичну комунікацію на основі розробленої колегами дефініції політичної комунікації. Отже, **дипломатична комунікація** – це *загальний процес інформаційного обміну – всіма можливими засобами та у всіх можливих формах – у ході реалізації дипломатичної діяльності*.

Пояснюючи запропоноване формулювання, слід акцентувати на такому: *інформаційний обмін* охоплює:

- всі стадії генерації повідомлення, його кодування, передачу, сприйняття, декодування та *реагування*;

- використовувані при цьому *засоби* – спектр вербальних і невербальних, мовних, мовленнєвих, просодичних, кінетичних, символічних тощо елементів;

- існуючі *форми* дипломатичної комунікації – професійної, офіційної та неофіційної – усна, письмова, на друкованих (переважно – паперових), електронно-цифрових носіях, аудіовізуальна тощо;

- реалізацію дипломатичної діяльності – забезпечення основних функцій дипломатії, досягнення цілей, поставлених урядом і державою, здійснення завдань центрального апарату та керівників закордонних дипломатичних установ.

Ідеальна модель будь-якої комунікації передбачає наявність відкритого діалогу між її учасниками. В проєкції на теоретичні поняття філології, цій моделі відповідає інтеракційна комунікативна модель. Знову ж, повертаючись до дипломатії, необхідно розширювати арсенал засобів і форм професійної комунікації, з метою налагодити відносини між учасниками цієї взаємодії на рівні "суб'єкт-суб'єктних" (коли комунікатор і реципієнт стають рівноправними та відкритими). На практиці цьому сприяє зближення й тісна співпраця з медійними засобами, вихід дипломатії у відкриті простори Інтернету, зокрема – у "живі" соціальні мережі. Таким чином запроваджуються сучасні стандарти здійснення державного управління: демократичність, відкритість, прозорість тощо.

Зрештою, прагнення зрозуміти сутність, удосконалити й зробити ефективнішою дипломатичну комунікацію в цілому спонукали вчених виділити, дослідити й класифікувати *дискурс, який обслуговує цю сферу професійної діяльності*. У процесі здійснення цих спостережень і наукових розвідок [33, 34] стало зрозуміло, що на сучасному етапі в межах політичного дискурсу вже чітко сформувалося та виразно окреслилося нове повноцінне утворення – *дипломатичний дискурс*.

Поняття "дискурс" у цілому є багатозначним і навіть дискусійним. Його зміст еволюціонував від синонімічно-

го до "тексту" і специфічного продукту мовної діяльності до всеохоплюючого явища дійсності, що має знакову природу та чітку структуру. Практика дискурсивного аналізу останніх десятиліть пов'язує дискурс із закономірностями руху інформації у межах комунікативної ситуації. Ця "динамічна складова" й дозволила остаточно відокремити його від тексту (М.Фуко, А.Греймас, Ж.Дерріда, Ю.Кристева, М.Пешьо) та ін. [22].

Мовленням, "зануреним у життя" та "функціонуванням мови у живому спілкуванні" пропонували детермінувати дискурс, відповідно, Н.Арутюнова та Е.Бенвеніст [14, с. 33]. Дискурс як *мовленнєву актуалізацію* одиниць мови, вплив висловлювання на реципієнта з урахуванням ситуації, соціально чи ідеологічно обмежений тип висловлювань, *характерний для певного соціуму*, а також теоретичний конструкт сприймав П.Серіо [22, с. 26-27].

Визначення французького дослідника Т. ван Дейка позиціонує дискурс як *комунікативне явище*, що включає, крім тексту, ще й екстралінгвістичні фактори (знання про світ, думки, установки, мету адресата), що необхідні для розуміння тексту [13, с. 7].

У роботах Ю.Хабермаса підкреслюється, що потрібно розрізняти принаймні *дві форми комунікації* (або мови): *комунікативну дію* (взаємодію), з одного боку, та *дискурс* – з іншого. В межах першої, значення та смисли приймаються з метою обміну інформацією, а в межах дискурсу темою стають проблематичні претензії на значення, і жодного обміну інформацією не відбувається (за Л.А.Ситниченко [39, с. 36]). Таким чином, для Ю.Хабермаса *дискурс* – особливий ідеальний *вид комунікації*, що має за мету критичне обговорення та обґрунтування поглядів і дій учасників комунікації.

Дискурс є практикою комунікативних взаємин для досягнення суспільної узгодженості та соціальної згоди [40, с. 7].

А найважливішим і, водночас, найрелевантнішим на цьому етапі експозиції результатів дослідження, видається теза Г.Кука: "*Дискурс* – це мова у її використанні, *мова для комунікації*" (курсив наш – О.П.; цит. за В.З.Демьянковим [14, с. 41]). Узагальнюючи декілька формулювань В.І.Карасика [20, с. 232; 39, с. 122; 36], можна звести суть поняття "дискурс" до розуміння його як процесу живого спілкування (комунікації), що вербалізується та характеризується великою кількістю відхилень від канонічного писемного мовлення. За Б.М. Гаспаровим [8], дискурс є центральним моментом людського життя "в мові", того, що науковець називає мовним існуванням, адже, на його думку, будь-який акт або репліка в діалозі становить частку потоку людського досвіду, котрий перебуває у стані безперервного руху".

Власне, за всього розмаїття підходів до проблеми дефініції дискурсу доцільно говорити про два основних. Прихильники першого підходу під дискурсом розуміють фрагменти дійсності, що мають часову довжину, логіку розгортання (сюжет) і є "закінченим твором, який сформувався на основі організації сенсів з використанням коду" [19, с. 24]. Представники іншого, більш вузького підходу трактують *дискурс як особливий вид комунікації*. "Дискурс є комунікативна подія, що відбувається між тим, хто говорить, і тим, хто слухає (спостерігачем та ін.) у процесі комунікативної дії в певному часовому, просторовому й іншому контексті. Ця комунікативна дія може бути мовною, письмовою, мати вербальні й невербальні складові" [14, с. 32-43].

Згідно з фаховою специфікою, *дискурси закріплюються відповідною сферою, галуззю чи видом діяльно-*

сті [7, с. 32]. Відомо, що *кожному соціальному інституту сучасного суспільства властивий притаманний інституційний (професійний) тип дискурсу*. Так, В.І.Карасик виокремлює науковий, релігійний, діловий, політичний, масово-інформаційний, юридичний, педагогічний та інші типи інституційного дискурсу [19, с. 25-33].

Виділення *дипломатичного дискурсу як окремого виду впливає з розуміння дипломатії як окремої сфери соціального життя та професійної орієнтації*. На практиці, дипломатія є, переважно, мовленнєвою діяльністю, в якій мова використовується для інформування, вирішення конфліктів, або ж, навпаки, їх розпалювання. За словами В.Г.Ціватого [47], в сучасному світі наявність у дипломатів комунікативних компетенцій є необхідною умовою життєдіяльності та професійного зростання. Пояснюється це тим, що вся професійна діяльність фахівців у сфері зовнішніх зносин поєднана зі спілкуванням: з колегами, партнерами, великими чи малими групами, людьми одного та різного віку, колективами, які мають подібні життєві пріоритети або діаметральні погляди на життя, тощо".

Відтак, *дипломатичний дискурс* можна визначити як сукупність усіх мовних і мовленнєвих, вербальних і невербальних засобів забезпечення (здійснення) комунікації професійних дипломатів у відповідній інституційній атмосфері [18, с. 195; 27, с. 66], що реалізується в усній, письмовій, реальній та віртуальній формах і обслуговує сферу дипломатії. Такий підхід дає змогу розуміти дискурс як інтерперсональний соціальний діалог, який відбувається за допомогою суспільних (політичних) інститутів між індивідами, групами та між самими інститутами, котрі беруть участь у цьому діалозі. Він втілюється та унаочнюється в контексті функціонування відповідних інститутів (засідання міжнародної групи, виступ міністра перед дипломатами) і є дипломатичним, якщо супроводжує дипломатичну справу, заведення, подію, акцію, місію у відповідній інституційній атмосфері. Дипломатичний дискурс формує та відтворює відносини як всередині свого суспільства, становлячи частину його загальнополітичного дискурсу, так і проєктуючи їх на терени інших держав, де виконує самодостатні представницьку та протекційну функції, а також – дублюючи – на міжнародній арені.

Нарешті, зводячи вище сказане до лаконічної кореляції, як *головний висновок* цієї розвідки, постулюємо тезу про те, що *поняття "дипломатична комунікація" та "дипломатичний дискурс"*, широко застосовувані в суспільно-політичних і гуманітарних науках, *співвідносяться як загальне*, більш абстрактне (сукупність відносин, кругообіг інформації) *і часткове*, більш конкретне, прикладне (мовне та мовленнєве забезпечення), точніше *корелюють* – як *процес і його практична реалізація*. Водночас, убаваємо, що здійснене дослідження відкриває *перспективи для застосування його результатів і підсумків* при подальшому прицільному лінгвістичному дослідженні дипломатичного дискурсу як окремого самодостатнього явища, а саме мовних і мовленнєвих засобів його творення, жанрової розмаїтості, ідіолектів його учасників, типових тактик і стратегій.

Список використаних джерел

1. Бабюк В. А. Навчання мови дипломатії методом вивчення та аналізу текстів (на матеріалі французької мови) // Світова та українська дипломатія: історичний досвід, сучасний стан, перспективи. Дипломатія та іноземні мови : статті (Наук. вісник ДАУ : збірник). – Київ, 2009. – С. 325-330.
2. Беляков М.В. Дипломатический дискурс как вид политического дискурса // Сб.науч.тр. Московского государственного института ме-

ждународних отношений. Серия "Филологические науки". – № 41 (56). – Москва: Из-во МГИМО, 2010. – С. 19-27.

3. *Беляков М.Б.* Дипломатический дискурс – некоторые лингвистические аспекты // *М.Б. Беляков // Вопросы филологии.* – 2011. – Спецвыпуск : VI Международная научная конференция "Язык, культура, общество". Москва, 22-25 сентября 2011 г. Тезисы докладов. – <http://mgimo.ru/library/publications/210973/>.

4. *Бурбело В.Б.* Модель дискурсу в парадигмальному вимірі // *В. Б. Бурбело // Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка / відп. ред. О. І. Череди́нченко.* – К. : КНУ ім. Т. Шевченка, 2004. – Серія "Іноземна філологія". – вип. 38. – С. 81-85.

5. *Вдовина О.А.* Полиполярность мира и языка дипломатического общения // *Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия лингвистика.* – Выпуск № 2 (135). – 2009. – <http://cyberleninka.ru/article/n/polipolyarnost-mira-i-yazyka-diplomaticheskogo-obshcheniya>.

6. *Вебер Е.А.* Опыт лингвистического исследования когнитивного диссонанса в английском дипломатическом дискурсе. – Дис. ... канд. филол. наук. – 10.02.04. – Иркутск, 2004. – 213 с.

7. *Волкова Т.А.* Дипломатический дискурс в аспекте стратегичности перевода и коммуникации (на материале английского и русского языков). – Автореф. дисс. канд. филол. наук. – 10.02.20. – Тюмень, 2007. – 24 с.

8. *Гаспаров Б.М.* Язык, память, образ. Лингвистика языкового существования. – М. : Новое литературное обозрение, 1996. – 352 с.

9. *Гась С.Г.* Польская и русская дипломатическая терминология: эквивалентность в словаре и тексте (на примере двухсловных терминосочетаний) // *Comparative Legilinguistics. International Journal for Legal Communication.* Institute of Linguistics Faculty of Modern Languages and Literature Adam Mickiewicz University Poznań, Poland, 2010. – Vol.2/2010. – С. 49-57.

10. *Гончаров М.Ю.* Риторика политической коммуникации // *М. Ю. Гончаров // Массовая коммуникация в современном мире : сб. науч. тр. / под ред. д.ф.н., проф. Ю. П. Буданцева и др. – М. : МГИМО, 1991. – С. 55-60.*

11. *Грачев М.Н.* Политическая коммуникация: теоретические концепции, модели, векторы развития // *М. Н. Грачев. – М. : Прометей, 2004. – 328 с.*

12. *Громыко А.А., Ковалев А.Г.* (ред.) Дипломатический словарь [Текст] : в 3-х т. / ред. А. А. Громыко [и др.]. Т. I : А – И. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Наука, 1984. – 424 с.

13. *Дейк Т.А. ван.* Язык. Познание. Коммуникация : пер. с англ. / Т. А. ван Дейк ; сост. В. В. Петрова; под ред. В. И. Герасимова; вступ. ст. Ю. Н. Караулова и В. В. Петровой. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с.

14. *Демьянков В.З.* Политический дискурс как предмет политологической филологии // *В. З. Демьянков // Политическая наука. Политический дискурс: История и современные исследования : сб. науч. тр. / отв. ред. и сост. В. И. Герасимов, М. В. Ильин. – М. : РАН ИНИОН, 2002. – С. 32-43.*

15. *Дискурс іноземномовної комунікації* : кол. моногр. / наук. ред. проф. К. Кусько. – Л. : Вид-во Львів. нац. ун-ту імені Івана Франка, 2001. – 495 с.

16. *Жигалина Е.А.* Стилистические особенности языкового оформления англоязычного корпоративного блога // *Наукові записки Серія Філологічні науки (мовознавство).* – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2009. – Випуск 81 (2). – С. 311-316.

17. *Зоннова Т.В.* Современная модель дипломатии: истоки становления и перспективы развития. – М. : "Российская политическая энциклопедия" (РОССПЭН), 2003. – 336 с.

18. *Кадлубович Т.* Співвідношення понять політичного дискурсу та політичної комунікації // *Вісник Національної академії державного управління.* – С. 194-196.

19. *Карасик В.И.* Структура институционального дискурса // *В. И. Карасик // Проблемы речевой коммуникации : межвуз. сб. науч. тр. / отв. ред. М. А. Кормилицына. – Саратов : Изд-во Сарат. ун-та, 2000. – С. 25-33. – С. 24. 10.*

20. *Карасик В.И.* Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – М. : Гнозис, 2004. – 390 с.

21. *Кацишин Н.Е.* Особенности дискурсу та терміносистеми англomовних дипломатичних документів // *Наукові записки. Серія Філологічні науки (мовознавство).* – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2009. – Випуск 81 (2). – С. 316-320.

22. *Квадратура смысла.* Французская школа анализа дискурса : пер. с фр. и португ. / общ. ред., вступит. ст. и коммент. П. Серию ; предисл. Ю. С. Степанова. – М. : Прогресс, 1999. – 416 с.

23. *Кожетева А.С.* Лингвопрагматические характеристики дипломатического дискурса (на материале вербальных нот). Автореф. дисс. ... на соискание ученой степени канд. филол. наук: 10.02.19 – теория языка. – Москва, 2012. – <http://www.google.com.ua/url?sa=t&rc=1&q=&esrc=s&source=web&cd=9&ved=OCFjQFjAl&url=http%3A%2F%2F>

24. *Маня Е.И.* Дипломатический дискурс как тип официально-профессионального дискурса // *Вопросы филологических наук.* Том 44, № 4. – М. : Спутник+, 2010. – С. 49.

25. *Маня Е.И.* Дипломатический документ. // *Вопросы филологических наук.* Том 44, № 5. – М. : Спутник+, 2010. – С. 19.

26. *Мацько О.М.* Мовні формули у дипломатичних текстах сучасної української мови (функціонально-стилістичний аналіз) 2001 год. – Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.01 / О.М. Мацько; НАН України. Ін-т укр. мов. – К., 2001. – 21 с.

27. *Медвідь О.М.* Прагматичні інтерпретації текстів політичного дискурсу / О. М. Медвідь, І. Г. Ізмайлова // *Вісн. СумДУ.* – 2008. – № 1. – Серія "Філологія". – С. 66-71.

28. *Метелица Е.В.* Лингвосомиотическое пространство дискурса дипломатического протокола (на материале текстов дипломатического протокола государственного департамента США). – Дисс. ... на соискание ученой степени канд. филол. наук. – 10.02.04 – германские языки. – Волгоград, 2002. – 193 (263) с.

29. *Нефедова Л.А., Волкова Т.А.* Коммуникативные стратегии дипломатического дискурса // *Дискурс: функционально-прагматический и когнитивный аспекты: коллективная монография / отв. ред. Е.Н. Азгачева. – Челябинск: Челяб. гос. ун-т, 2008. С. 98-111.*

30. *Пазинич О.М.* Дипломатичне листування як особливий вид дискурсу // *Мова та історія. Періодичний збірник наукових праць.* Вип. 24. – К., 1997. – С. 3-8.

31. *Поворозюк Р.В.* Лінгвокультурологічні особливості протокольних промов у оригіналі та перекладі (на матеріалі українських та американських текстів) [Текст] : дис... канд. филол. наук: 10.02.16 / Поворозюк Роксолана Владиславівна; КНУ ім. Тараса Шевченка. – К., 2004. – 229 с.

32. *Політична комунікація.* – https://uk.wikipedia.org/wiki/Політична_комунікація.

33. *Пономаренко О.В.* Лінгвістичне розуміння професійної комунікації в дипломатії // *Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. пр. – К. : ВПЦ Київський університет, 2016. – Вип. 53, ч. 2.*

34. *Пономаренко О.В.* Мовлення дипломатів vs дипломатичний дискурс // *Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. пр. – К. : ВПЦ Київський університет, 2011. – Вип. 37. – С. 218-221.*

35. *Пономаренко О.В.* Неологізми політичного дискурсу Італії (1995–2005 pp.) // *Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Серія "Іноземна філологія". – К. : ВПЦ Київський університет, 2007. – Вип. 41. – С. 14-18.*

36. *Прохоров Ю.Е.* Действительность. Текст. Дискурс: Учебное пособие. – М. : ФЛИНТА: Наука, 2009. – 224 с.

37. *Прохорова О.А., Ардасова О.О.* Дискурс дипломатии в системе смежных дискурсов. – 2015. – <http://oaji.net/articles/2015/245-1436960560.pdf>.

38. *Сиротинина О.Б.* Тексты, текстоиды, дискурсы в зоне разговорной речи / О. Б. Сиротинина // *Человек – Текст – Культура.* – Екатеринбург, 1994. – С. 105-124.

39. *Ситниченко Л.А.* Першоджерела комунікативної філософії / Л. А. Ситниченко. – К. : Либідь, 1996. – 176 с.

40. *Степанов Ю.С.* Альтернативный мир, Дискурс, Факт и принцип Причинности // *Язык и наука конца XX века : сб. ст. – М. : РГГУ, 1995. – С. 35-73.*

41. *Стризов А.Л.* Политика и общество: социально-философские аспекты взаимодействия / А. Л. Стризов. – Волгоград : Изд-во Волгогр. гос. ун-та, 1999. – 340 с.

42. *Судус Юлія Василівна.* Комунікативний стиль у промовах американського дипломата Саманти Плейер // *Science and Education a New Dimension. Philology, II(6), Issue: 29. – 2014. – www.seanewdim.com.*

43. *Терентий Л.М.* Дипломатический дискурс как особая форма политической коммуникации // *Общероссийский академический научный журнал "Вопросы когнитивной лингвистики." – Тамбов, 2010. – № 1. – С. 47-56.*

44. *Терентий Л.М.* Основные черты дипломатического дискурса [Электронный ресурс] / Терентий Л. М. // *Сборник научных статей Филологические науки, № 9. Этно-, социо- и психолінгвістика.* – Москва, 2011. – Режим доступа к статье: http://www.rusnauka.com/29_DWS_2011/Philologia/9_95680.doc.htm.

45. *Трабелси Х.* Дипломатическая переписка и ее характеристики. – М., 2013. – <https://www.academia.edu/2239525/>.

46. *Ціапатий В.Г.* Дипломатичний дискурс Європейської зовнішньої політики у трансформаційну добу раннього нового часу (XVI-XVIII ст.) // *XVI Міжнародна науково-практична інтернет-конференція "Проблеми і перспективи розвитку науки в початку третього тисячеліття в країнах Європи і Азії". – Київ, 01-02.08.2015. – http://conferences.neasmo.org.ua/ru/art/2209.*

47. *Ціапатий В.Г.* Дипломатія: майстерність слова, мистецтво дій, мовленнєва комунікація. – Зовнішні справи. – <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/diplomatija-maisternist-slova-mistectvo-dii-movleni/>.

48. *Чайковська О.В.* Архітектура дипломатичного дискурсу епохи колоніальних війн. – <http://www.kytmu.edu.ua/vmv/v/09/18.htm>.

49. *Чайковська О.В.* Концепт "переговори" як елемент дипломатичного дискурсу / О. В. Чайковська // *Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. – Серія № 9. Сучасні тенденції розвитку мов. – Випуск 2. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. – С. 150-153.*

50. *Цыпина И.М.* Стратегии манипуляции сознанием на уровне языка в российском, американском и британском политикодипломатическом дискурсе // *Иностранные языки и регионоведение (доклады XXI Международной молодежной научной конференции "Ломоносов-2014"). – М., 2014.*

51. *Шейгал Е.И.* Семиотика политического дискурса. – Волгоград, 2000. – *Электронный ресурс* : Дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.01, 10.02.19. – М. : РГБ, 2005 (Из фондов Российской Государственной Библиотеки). – Полный текст: <http://diss.rsl.ru/diss/02/0004/020004014.pdf>.

52. *Angeli Bertinelli M.G., Piccirilli L.* Linguaggio e terminologia diplomatica dall'Antico Oriente all'Impero Bizantino // *Atti del convegno nazionale.* – Genova, 19 novembre 1998. – <http://www.bretschneider.it/cercatalogo-e.php?pagow=20>.

53. *Arifon O.* Langue diplomatique et langage formel: un code à double entente. Collection "Pouvoirs comparés" dirigée par Michel Berges,

professeur des universités, agrégé de science politique, Université de Bordeaux IV Montesquieu. – Paris: L'Harmattan Éditeur, 2008. – 301 p.

54. Baigorri J.J. Los límites del lenguaje político-diplomático: un ejemplo del consejo de seguridad de las Naciones Unidas // Romana García, María Luisa Luisa [ed.] II AIETI. Actas del II Congreso Internacional de la Asociación Ibérica de Estudios de Traducción e Interpretación, 9-11 de febrero de 2005. – Madrid: Universidad de Salamanca, 2005. – P. 415-427. – Versión electrónica disponible en la web de la AIETI: http://www.aieti.eu/pubs/actas/II/AIETI_2_JBJ_Limites.pdf.

55. Bresslau H. Manuale di diplomazia per la Germania e l'Italia // Traduzione di Voci-Roth A.M. – Associazione italiana dei paleografi e diplomatici. Divisione studi e pubblicazioni. – Roma: Ministero per i beni culturali e ambientali. Ufficio centrale per i beni archivistici, 1998. – 1423 p.

56. Bullard M.M. The Language of Diplomacy, in Ead., Lorenzo il Magnifico: Image and Anxiety, Politics and Finance, Firenze 1994, pp. 81-109.

57. Callus Ivan, B.R. Deconstruction and the undoing of diplomacy // Kurbalija J., Slavik H. Language and Diplomacy. – 2001. – <http://www.diplomacy.edu/resources/general/language-and-diplomacy-preface>.

58. Cohen-Wiesenfeld S. Le discours diplomatique dans la correspondance franco-allemande 1871-1914 // Argumentation et Analyse du Discours. – <https://aad.revues.org/413>.

59. Cremona V.A., Mallia H. Interpretation and diplomacy // Kurbalija J., Slavik H. Language and Diplomacy. – 2001. – <http://www.diplomacy.edu/resources/general/language-and-diplomacy-preface>.

60. Cresci L.R., Gazzano F., Orsi D.P. La retorica della diplomazia nella Grecia antica e a Bisanzio. – <https://books.google.com.ua/books?id=dnQ8INjVRHYC&pg=PA125&lpg=PA125&dq>.

61. Donahue R.T., Prosser M.H. Diplomatic discourse at the United Nations-addressee analysis. – Nagoya Gakuin University and Rochester Institute of Technology. – London: ALEX. – <http://www.gbv.de/dms/sub-hamburg/213839571.pdf>.

62. Hamilton K. Documenting diplomacy, Evaluating documents: The case of the CSCE // Kurbalija J., Slavik H. Language and Diplomacy. – 2001. – <http://www.diplomacy.edu/resources/general/language-and-diplomacy-preface>.

63. Kappeler D. Texts in diplomacy // Kurbalija J., Slavik H. Language and Diplomacy. – 2001. – <http://www.diplomacy.edu/resources/general/language-and-diplomacy-preface>.

64. Kurbalija J. Hypertext in diplomacy // Kurbalija J., Slavik H. Language and Diplomacy. – 2001. – <http://www.diplomacy.edu/resources/general/language-and-diplomacy-preface>.

65. Kurbalija J., Slavik H. Language and Diplomacy. – 2001. – <http://www.diplomacy.edu/resources/general/language-and-diplomacy-preface>.

66. Lazzarini I. Il gesto diplomatico fra comunicazione politica, grammatica delle emozioni, linguaggio delle scritture dell'Italia del XV secolo. – Padova, 2007. – <https://www.academia.edu/2383990/>.

67. Morales Lama M. Appropriato uso del lenguaje diplomatico. – http://www.diplomaticosescritores.org/NumeroActual.asp?link=17_5.htm&num=18.

68. Negri M. Interpretazione e diplomazia: aspetti comunicativi e linguistici del negoziato internazionale. – Trieste, 2010. – 125 p.

69. Nick S. Use of language in diplomacy // Kurbalija Jovan, Slavik Hannah Language and Diplomacy. – 2001. – <http://www.diplomacy.edu/resources/general/language-and-diplomacy-preface>.

70. Pascual E. Pragmatics in diplomatic exchanges (Tr. from French by H.Mallia) // Kurbalija J., Slavik H. Language and Diplomacy. – 2001. – <http://www.diplomacy.edu/resources/general/language-and-diplomacy-preface>.

71. Pehar D. Use of ambiguities in peace agreements // Kurbalija J., Slavik H. Language and Diplomacy. – 2001. – <http://www.diplomacy.edu/resources/general/language-and-diplomacy-preface>.

72. Pérez-Grueso E.D. Diplomacia y diplomáticos en el estudio actual de la relaciones internacionales. – Centro de Estudios Históricos. C.S.I.C. – http://revista-hc.com/includes/pdf/15_04.pdf.

73. Piccirilli L. L'invenzione della diplomazia nella Grecia antica. – <https://books.google.com.ua/books?id=SNjtvb7XoYIC&pg=PA79&lpg=PA79&dq=linguaggio+diplomatico&source>.

74. Scott N. Ambiguity versus precision: The changing role of terminology in conference diplomacy // Kurbalija J., Slavik H. Language and Diplomacy. – 2001. – <http://www.diplomacy.edu/resources/general/language-and-diplomacy-preface>.

75. Serra E. La diplomazia. Strumenti e metodi. – Italia: Le Lettere Editore, 2009. – 120 p. – <http://www.ibs.it/code/9788860872074/serranrico/diplomazia-strumenti-metodi.html>.

76. Serracino-Inglott P. To joke or not to joke: A diplomatic dilemma in the age of internet // Kurbalija Jovan, Slavik Hannah Language and Diplomacy. – 2001. – <http://www.diplomacy.edu/resources/general/language-and-diplomacy-preface>.

77. Villar C. Le discours diplomatique [Texte] / C. Villar. – Paris: L'Harmattan, 2006. – classiques.uqac.ca/contemporains/villar...diplomatie/villar_discours_diplo.doc.

78. Wahid A., Nasser N. Il linguaggio diplomatico. [Dissertation thesis]. Dottorato di ricerca in Italianistica, 22-o Ciclo. – Bologna: Università di Bologna, 2011. – http://amsdottorato.unibo.it/3276/1/ABDULWAHID_NOORNASSER_tesi.pdf.

79. Yann R. La négociation diplomatique : enjeux, stratégies, normes et langage. – Institut d'Études Politiques de Strasbourg, 2012. – https://publication-theses.unistra.fr/.../2012_ROBERT_Yann.

Надійшла до редколегії 12.09.16

O. Пономаренко, канд. філол. наук, доц.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

КОРРЕЛЯЦИЯ ПОНЯТИЙ "КОММУНИКАЦИЯ" И "ДИСКУРС" В ОБЩЕНАУЧНОЙ, ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ И ДИПЛОМАТИЧЕСКОЙ ПАРАДИГМАХ

В статье представлено сравнение и размежевание содержания используемых в общенаучном обороте, в языковедении и в дипломатическом общении терминов "коммуникация" и "дискурс". Опираясь на широко применяемые дефиниции коммуникации, сформулировано собственное видение "дипломатической коммуникации" как общего процесса информационного обмена – всеми возможными средствами и во всех возможных формах – в ходе реализации дипломатической деятельности. Одновременно, основываясь на классических определениях дискурса, выведено авторское – для раскрытия понятия "дипломатический дискурс" в смысле совокупности всех языковых и речевых, вербальных и невербальных средств обеспечения (осуществления) коммуникации профессиональных дипломатов в соответствующей институциональной атмосфере, которое реализуется в устной и письменной, реальной и виртуальной формах и обслуживает сферу дипломатии. Сделан вывод, что понятие "дипломатическая коммуникация" и "дипломатический дискурс" соотносятся как общее и частное, то есть коррелируют как процесс и его практическая реализация.

Ключевые слова: коммуникация, дипломатическая коммуникация, дискурс, дипломатический дискурс, лингвистика.

O. Ponomarenko, PhD in Linguistics, associate professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

CORRELATION OF THE CONCEPTS OF "COMMUNICATION" AND "DISCOURSE" IN ACADEMIC, LINGUISTIC AND IN DIPLOMATIC DISCOURSE

In this article, the meanings of the terminological notions "communication" and "discourse" are compared and distinguished within their usage in scientific sphere in general, as well as in linguistics and diplomatic interactions. Having adopted as basic several widely-used definitions for "communication", the author formulates the own vision of "diplomatic communication" as a general process of information exchange – by all possible means and in all possible forms – occurring in course of diplomatic activity. At the same time, having chosen several classic definitions of "discourse", again, the author's own one was proposed, in order to determine and explain the concept of "diplomatic discourse" in the meaning of the altogether of language and speech, verbal and non-verbal means of providing (making) the communication of professional diplomats in the relevant institutional atmosphere which is realized in oral, written, real and virtual forms and assures mutual comprehension in the sphere of diplomacy. It is concluded that the concepts of "diplomatic communication" and "diplomatic discourse" are related as general and partial, and that they, actually, correlate as a process and its application in practice.

Keywords: communication, diplomatic communication, discourse, diplomatic discourse, linguistics.

УДК 811.111'373'276

У. Потятиник, канд. філол. наук, доц.
Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів**ЛЕГІТИМАЦІЯ КОНСЕРВАТИВНИХ ФРЕЙМІВ: КОГНІТИВНИЙ АНАЛІЗ**

Даною розвідкою автор ставить за мету проаналізувати когнітивні структури (експліцитні та імпліковані фрейми та культурні наративи), котрі артикулюються в мовленні сімох кандидатів на посаду президента США від Республіканської партії під час телевізійних дебатів в процесі попередніх виборів. Дослідження демонструє яким чином та за допомогою яких мовних засобів активація консервативних фреймів сприяє "оприявленню", закріпленню та легітимації консервативного світобачення.

Ключові слова: легітимація, фрейм, активація фрейму, культурний наратив.

В розвідці пропонується аналіз трансльованих телеканалом CNN президентських дебатів між кандидатами від Республіканської партії (РП) США, котрі відбулися в червні 2011 р. у Нью-Гемпширі. Це були одні з перших теледебатів на етапі т. зв. "праймеріз" (primaries), попередніх виборів, що зібрали сімох претендентів (Р.Санторума, М.Ромні, М.Бакмен, Г.Кейна, Н.Гінґріча, Т.Поленті та Р.Пола) змагатися за право бути номінованим кандидатом в президенти від РП. Завдання даного дослідження – з'ясувати яким чином учасники дискусії обстоюють легітимність принципів, цінностей та поглядів, сповідуваних консерваторами США. Оскільки легітимація може "конструюватися" різними способами, ми ставимо перед собою мету простежити як вона вибудовується за допомогою когнітивних структур, активованих учасниками свідомо чи неусвідомлено і які шляхом багаторазової активації сприяють закріпленню доктрин консервативної ідеології.

1. Легітимація дискурсивних практик.

Під легітимацією розуміють намагання зі сторони суспільних агентів, котрі задіяні в тій чи іншій соціальній практиці, довести легітимність цієї практики. Більшість сучасних підходів до розуміння легітимації більшою чи меншою мірою беруть початок від її тлумачення Вебером, який стверджував, що "...домінуюча сила, намагаючись виправдати своє існування, ніколи не обмежується апеляцією до матеріального, емоційного чи ідеалістичного начала. Окрім зазначеного, кожна така система намагається (с)формувати та культивувати віру в свою легітимність" [11, с. 213]. Легітимація будь-якої суспільної практики (її ідеології, системи цінностей тощо) полягає в безперервному відстоюванні своєї валідності.

Ван Лювен розрізняє (1) легітимацію *авторитетом*, тобто через апеляцію до авторитету традицій, звичаїв та суспільних норм; (2) *моральні настанови*, тобто легітимацію шляхом апелювання до моралі та системи цінностей; (3) *раціоналізацію*, яка, засобами традиційної логіки та знань намагається довести концептуальну валідність об'єкта легітимації і, нарешті, (4) *міфопоетичку*, де легітимація досягається шляхом наглядних прикладів – історій, в яких легітимні дії винагороджуються, а нелегітимні – караються [10, с. 106].

В даному дослідженні ми ставимо перед собою мету розглянути інші форми легітимації, зокрема такі, що базуються на активації когнітивних структур. До них зазвичай відносять фрейми, метафори, прототипи та культурні наративи, котрі оперують за межами рівня свідомості, тому їхня дія, по-суті, невидима, а відтак неусвідомлена. З цього огляду їх можна вважати ефективним засобом легітимації ідеологій, систем цінностей та світоглядних парадигм. В даній розвідці ми спробуємо продемонструвати яким чином і на яких рівнях відбувається активація фреймів, що сприяють легітимації принципів та цінностей консервативного світогляду.

2. Фрейми і культурні наративи як когнітивні структури.

В розвідці тлумачення фрейму суголосне з концепцією Дж. Лакофа про "ідеалізовані когнітивні моделі" [6,

с. 66-88]. На думку Лакофа, знання, репрезентоване семантичним фреймом, є концептуалізацією досвіду, що зовсім не обов'язково збігається з реальністю [там само, с. 66-88]. Крім того, ми відштовхуємося від ідеї Філмора про те, що дати визначення будь-якому слову мови можна лише відносно певного фрейму [5, с.115] і що слово не тільки "висвічує" той чи інший концепт, але й конкретизує перспективу, з якої його розглядати [ibid.]. Фрейм складається з елементів, котрі Філмор назвав "семантичними ролями" [5, с.114-117]. Кожна семантична роль передбачає низку обмежень на те, що може "виконувати" цю роль. Між ролями неодмінно існують певні відносини, а кожна роль передбачає низку пресупозицій. Окрім того, за кожним конкретним фреймом "закріплений" певний сценарій, тобто послідовність дій чи подій, котрі визначають, що може відбуватися в межах фрейму. Це означає, що з фреймом неодмінно пов'язані певні очікування щодо того, як можуть розгортатися події в його межах. Виходячи з завдань даної розвідки, важливо збагнути, що використання будь-якої лексеми спонукає когнітивне "оприявлення" цілої (стереотипної чи прототипної) ситуації, в межах якої ця лексема актуалізує своє значення, і аби (з)розуміти якийсь конкретний концепт, необхідно розуміти цілу систему пов'язаних із нею концептів. Фрейми, таким чином, є багатоелементними когнітивними моделями, кожна з яких наділена серією лінгвістичних і культурних компонентів та асоціацій, включаючи пресупозиції та інференції [9]. Останні, своєю чергою, імпліцитно скеровують яким чином інтерпретувати використовуваний мовний матеріал. За В.Дем'янковим, процес інтерпретації супроводжується використанням т.зв. "бібліотеки фреймів", своєрідних пакетів інформації, що забезпечують знання типових об'єктів та подій. Ці дані також включають знання абстрактної схеми – скелет для опису довільного чи поодинокого випадку, – та безліч "дій за замовчуванням" для типових членів класу. Такі дії дають можливість відтворювати відсутні елементи, уможливають певні очікування та фіксують відхилення від традиційного чи типового стану справ [1, с.189].

Вважається, що фрейми як відносно прості когнітивні структури, що уможливають значну частину нашого мислення, вибудовують ще складніші конструкти – культурні наративи (КН). Тобто в основі культурного наративу лежить складніша чи простіша конфігурація низки фреймів – "сценаріїв із фреймовою основою та ускладненою структурою" [7, с.23]. Як і фреймам, КН притаманна низка семантичних ролей, зокрема протагоніста (-ів), послідовності дій та інструментарію [ibid.] Як і фрейми, культурні наративи здатні впливати на наше розуміння подій та явищ. Шляхом наративу суспільні та політичні явища транслюються в звичні, всім зрозумілі архетипні сюжети, в котрих закладені, – що дуже істотно, – культурні, ідеологічні та моральні цінності. Крім того, оскільки наративи пов'язані на нейронному рівні, їхня емоційна структура (злість, страх, гнів то-

що) нерозривно пов'язана із драматичною структурою (герой, ворог тощо) [ibid.].

3. Активізація консервативних фреймів у мовленні учасників теледебатів.

Виходячи з положення Філмора про те, що дати визначення слову можна лише з перспективи принаймні одного фрейму, почуте слово (чи інша одиниця мови) відразу активує пов'язаний із ним фрейм чи низку фреймів. Впродовж майже 2-годинних дебатів кандидати від РП на президентську номінацію оперують мовою, що викликає в свідомості концептуальні фрейми, які, своєю чергою, відтворюють, повторюють та, відповідно, підсилюють принципи консервативної ідеології та її систему цінностей. Як вже зазначалося, будь-який фрейм моделює сприйняття в такий спосіб, що увага фокусується на одних аспектах проблеми, а не на інших. Власно, увага може відволікатися від аспектів, котрі заслуговують більше уваги. В кожному випадку аналізованого фрейму ми ідентифікували релевантні лінгвістичні маркери, включаючи речення і їх фрагменти, що експлікують фрейми, слова і словосполучення, які їх активують, а також культурні наративи, які є особливо потужним засобом легітимації ідей, що стоять за тим чи іншим фреймом. В багатьох випадках впізнаваність таких маркерів та підказок цілком залежить від контексту та позамовних фонових знань. З огляду на обмеження на обсяг статті ми подаватимемо лишень кілька прикладів фреймів у кожному конкретному випадку, хоча аналогічні приклади можна знайти в транскрипті теледебатів.

3.1. Експлікація фрейму на рівні речення

Як і можна сподіватися, фрейми насамперед активуються при їх експліцитній артикуляції. Тому рівень речення – найбільш поширений та однозначний спосіб активації фрейму.

Фрейми, котрі артикулюються в ході дебатів його учасниками, є відомими і вельми поширеними в американській культурі, що й проголозовано, адже тільки так вони можуть виконувати політичну функцію апеляції до потенційного електорату. Оскільки завдання обмеження ролі федерального уряду традиційно посідає чи не основне місце в будь-якій консервативній програмі, всі кандидати впродовж трансляції експлуатують фрейм, який можна було б іменувати [Обмеження-функцій-уряду]. Така позиція щодо ролі уряду віддзеркалює глибоко вкорінене переконання консерваторів, що уряд лімітує індивідуальні свободи (обстоювання індивідуальних свобод – ще один засадничий принцип консервативної ідеології), отож функції уряду, особливо в економічних питаннях, повинні бути строго обмежені:

- PAWLENTY: *...if you do those things, as I've proposed, including cut spending, you'll get this economy moving and growing the private economy by shrinking government.*

- ROMNEY: *It's a huge power grab by the federal government... It's wrong for America.*

Домагання звужити функції уряду та скоротити, якщо не цілком ліквідувати, частину урядових департаментів пронизує всю консервативну ідеологію і когнітивно пов'язане з іншим фундаментальним фреймом – [Всевадність Ринку] через суміжність одних та накладання інших елементів у цих двох фреймах. Якщо демократи схильні інвестувати значну владу і кошти в уряд, республіканці переконані, що всі питання – і не тільки ті, що пов'язані з бізнесом – повинні саморегулюватися ринковою економікою. Природно, що ці два фрейми домінують в дискусії між консервативними кандидатами, тим паче орієнтованими на аудиторію виключно консервативного штибу:

- ROMNEY: *I think fundamentally there are some people – and most of them are Democrats, but not all –*

who really believe that the government knows how to do things better than the private sector.

- CAIN: *If they (big companies – У.П.) fail, the free market will figure out who's going to pick up the pieces.*

- PAUL: *Property and free society should be owned by the people, and it shouldn't be regulated to death by the governments, whether it's Washington, D.C., or local governments.*

Така беззастережна віра в силу ринку виявляється в тому, що він репрезентований в висловлюваннях щонайменше чотирьох кандидатів як "вищий розум", здатний приймати рішення, причому найоптимальніші рішення⁵, в зв'язку з чим уряду повинна бути відведена суто допоміжна роль:

- ROMNEY: *...The right way for America to create jobs is... to keep government in its place and to allow the private sector... to create a brighter future for our kids and for ourselves.*

Нерідко уряд та його структури зображаються як такі, що перевищують свої повноваження і наступають на "територію" приватного сектора, як от у наступному висловлюванні Ньюта Гінгріча, який вважає, що для того, аби США могли утримувати лідерство в галузі авіації, потрібно обмежити функції НАСА⁶ та передати їх приватним компаніям:

- GINGRICH: *NASA is standing in the way of it, when NASA ought to be getting out of the way and encouraging the private sector.*

Показово, що обидва фрейми представлені через різні модальні структури (*the right way... is to keep government; NASA ought to be getting; it shouldn't be regulated etc.*). Вочевидь актуалізовані форми модальності відбивають бажаний для мовця стан справ, що в даному випадку передбачає перехід до республіканської форми правління.

3.2. Лексичне маркування фрейму

Вибір лексики з відповідним когнітивним потенціалом виявляє себе не менш потужним засобом у активації фреймів. Дані когнітивістики свідчать, що ми мислимо в термінах концептуальних фреймів, а слова називають елементи цих фреймів, таким чином активуючи їх [7, с.133]. В якийсь момент під час дебатів, коли обговорювалося питання робочих місць та відродження економіки в країні, від аудиторії поступило запитання щодо ставлення кандидатів до закону, який у американському праві іменується *right-to-work legislation*. Термін *right-to-work*, з нашого погляду, активує потужний консервативний фрейм, отож поміркуємо що стоїть за ним і який когнітивний ефект він справляє на слухача. Як фрейм, у якому вже закладена перспектива бачення проблеми, він структурує в певний спосіб описувану ситуацію, окреслює коло проблем у межах цієї ситуації та задає можливі варіанти виходу із неї. Лексема *right*, коли її вживати в сенсі "право на щось", позначає важливу цінність – свободу, якою наділені члени суспільства. Іменник, який сполучується із *right to*, лексема *work* в нашому випадку, вказує на локус проблеми. Що ж ховається за словосполученням *right-to-work legislation*? Згідно з цим законодавством, працівники мають право вирішувати, чи вступати до відповідної профспілки чи ні. Прихильники закону зазначають, що профспілки не повинні наполягати на обов'язковому членстві працівників і вимагати від усіх сплачувати високі членські внески. Таким чином, *right-to-work* тлумачиться як "право не вступати до профспілки". Проте, якщо проаналізува-

⁵ Недарма відомою консервативною тезою є *The market knows best* – У.П.

⁶ Урядове агентство США в галузі дослідження космічного простору.

ти інтуїтивну інтерпретацію, ту, яка мимоволі "напрошується", якщо не знати істинного значення зазначеного виразу, він найвірогідніше зчитуватиметься як "право на працю/працевлаштування". Власне тому, що словосполучення *right to sth* когнітивно імплікує невід'ємне право на щось, розум підсвідомо фіксує, що будь-яка вимога, пов'язана з ним, є цілком правомірною. Заданий ракурс проблеми обходить стороною питання профспілкового членства – яке на відміну від права на працю, є далеко не однозначним – оскільки профспілковий фрейм відсутній у фреймі "право на працю". Фактично, в даній мовній репрезентації фрейм профспілки на виробництві підмінений фреймом "право на працю", а ставлення до останнього є, зрозуміло, однозначно позитивним. Логічно припустити, що така підміна фрейму на користь консервативного світогляду є свідомою маніпулятивною стратегією. Зв'язок лексеми з референтом був би прозорішим, якщо б використовувалися інші терміни, скажімо, "право вибору" чи "право профспілкового членства". Фреймінг проблеми через *right-to-work* робить неможливою дискусію про непросте питання профспілок в суспільстві. Він приховує засадничу консервативну ідею опозиції до тред-юніонів, оскільки їхня діяльність в кінцевому підсумку негативно позначається на прибутках великого бізнесу. Тому формулювання *right-to-work* маскує консервативний фрейм [Обмеження влади профспілок] і, водночас, запрограмовує позитивне ставлення до референтного концепту. Для консерваторів класифікаційна ознака "партійна приналежність" в цій одиниці безпомилково ідентифікується когнітивною ознакою "республіканець/республіканський" [2, с.210].

Ефект легітимізації даного фрейму виникає з природної схильності людей ставати на сторону того, що їм видається моральним [7, с.94]. Обстоювання права на працю є моральним, а, отже, правильним кроком. Але яким власне чином відбувається активація фрейму? З точки зору мережі нейронів, які уможливають діяльність людського мозку, існує зв'язок-схема між формою і значенням, котрі пов'язують форму *right* та 'right', значення [7, с. 235]. Як наслідок активації цього кола, слово активує концепт. Концепт, своєю чергою, активує цілий фрейм, котрий активує систему, в яку цей фрейм вмонтований [7, с. 235].

Дані когнітивістики свідчать, що якщо один і той самий фрейм раз-у-раз активувати впродовж певного часу, він фізично вбудовується в структуру мозку, тобто безпосередньо стає частиною його нейронної структури. Легітимізація фрейму з цього огляду відбувається нижче рівня свідомості, майже автоматично.

Як і можна було прогнозувати, всі учасники дебатів, які виголошували свою думку з приводу законодавства про тред-юніони (Поленті, Гінгріч та Кейн), висловилися на підтримку цього законодавства в тих штатах, де його ще немає.

3.3. Легітимізація шляхом культурних наративів

Як згадувалося вище, культурні наративи – когнітивні моделі із структурою складнішою від структури фреймів, оскільки вони вибудовуються низкою чи певною конфігурацією фреймів. Як і фрейми та метафори, вони можуть бути потужним засобом легітимізації, особливо з огляду на те, що в їхню структуру "вмонтовані емоції" [7, с. 28]. Хоча емоції присутні і в структурі фрейму, емоційний аспект наративу більш виразний, бо він є, по суті, розгортанням подій в межах певної історії, що неодмінно пов'язане з емоціями.

Розглянемо, як використовуються наративи в дебатах на прикладі фрагменту виступів однієї з учасниць – Мішель Бакмен. Наративи, вербалізовані в її висловлюваннях, найдоцільніше розглядати в ракурсі тактик

самопрезентації, які вона цілком зрозуміло використовує, змагаючись за номінацію. Водночас варто зауважити, що, аби якнайкраще себе "подати", кандидат від РП неодмінно проповідуватиме консервативні цінності. Відомо, що політикам властиво експлуатувати певні наративи з метою подати у вигідному світлі себе та свої дії. Крім того, наративи часто їм необхідні, аби пов'язати в одне логічне ціле пропоновану програму, запити електорату та власну потребу в легітимності. Як і можна сподіватися, найбільше в її висловлюваннях фігурують наративи, в яких вона сама виконує центральну роль, найчастіше роль головного героя.

На початку телетрансляції, коли Джон Кінг, журналіст із CNN, який модерував дебати, попросив учасників представитися, ось як це зробила Бакмен:

- *Hi, my name is Michelle Bachmann. I'm a former federal tax litigation attorney. I'm a businesswoman. We started our own successful company. I'm also a member of the United States Congress. I'm a wife of 33 years. I've had five children, and we are the proud foster parents of 23 great children. And it's a thrill to be here tonight in the "Live Free or Die" state.*

Зауважимо, що деякі фрейми та наративи, що активуються учасниками – і не тільки Бакмен – активуються інтуїтивно, без їх розуміння, в той час як інші, вірогідно, були включені свідомо. Не один, а кілька фреймів активуються в цьому короткому привітальному слові, причому найвиразніше проступає той, який формує наратив Успішної Жінки. Цей наратив покликаний зробити наголос на ній як освіченій людині та особі з великим досвідом. Зрозуміло, що ці якості вважаються доконечними для того, хто претендує на найвищу посаду в країні.

Ще один набір фреймів, що активуються в цьому самому висловлюванні, складає наратив, який можна було б назвати наративом Бізнес-леді, котрий безпосередньо пов'язаний із консервативним світобаченням. Власне, аби твердження *I'm a businesswoman. We started our own successful company* було значущим в контексті претендента на пост президента, його треба визначити відносно конкретної системи ідей. Ця система побудована на метафорі Уряд – як Бізнес. Згідно з цією суто республіканською метафорою, керівництво країною концептуалізується як керівництво компанією. Множинні проєкції між двома доменами задіюють різні елементи в даних двох фреймах. Інференцію, що тут природно напрошується, можна сформулювати так: "Якщо ти вправний у бізнесі, то це означає, що не менш вправно даватимеш собі раду з обов'язками президента". Підкреслимо, що це суто республіканська теза і жоден демократ не міг би використовувати наратив бізнесмена як підставу для балотування на державну посаду. Але коли ви приймаєте конкретний наратив, ви ігноруєте чи ховаєте реалії, які йому не відповідають [8, с.37]. Згідно з ключовими властивостями метафори відтінити одне і приховувати інше, метафора в основі даного наративу залишає поза увагою те, що уряд як установа, яка не дає прибутку і не випускає нічого такого, що можна назвати "товаром" у звичному сенсі, оперує за цілковито іншими правилами, ніж, скажімо, корпорації, і тому, сама метафорична модель є не тільки хибною, а й шкідливою.

Ще один наратив, який простежується в висловлюванні Бакмен, можна сформулювати як наратив "Благодійності", в якому вона обіймає семантичну роль центрального героя. На те, що вона свідомо експлуатує цей потужний наратив, вказує не тільки те, що в такому короткому вступному слові вона вирішила згадати, що вони з чоловіком взяли на виховання 23 дітей (це вважається вельми поширеною практикою в США). Про це

також свідчить вибір лексики (*proud foster parents; 23 great children*), а також той факт, що далі в дебатах, коли заходить мова про одностатеві шлюби, Бакмен повторює цей самий наратив:

- *There's a lot of single families and families with troubled situations. That's why my husband and I have broken hearts for at-risk kids and it's why we took 23 foster children into our home.*

Вибір емотивної лексики *have broken hearts*, а також використання розмовнішого *kids* замість *children*, що зумисне підкреслює емоційну заангажованість щодо долі цих дітей, як і щемливе *took into our home*, слугують маркерами свідомого намагання активувати наратив благодійництва, який, на її думку, сприятиме прихильнішому ставленню до неї виборців.

Нарешті, наратив, який, можна стверджувати, відіграє функцію самопросування і водночас висвічує консервативні принципи, активується в тому самому контексті обговорення одностатевих шлюбів. Це наратив Матері-Одиначки:

- *Now, I didn't come from a perfect background. My parents were divorced. And I was raised by a single mother.*

Цей наратив, який, без сумніву, викликає симпатію і співчуття сам по собі, покликаний відіграти інший, активований нею наратив – наратив Успішної жінки. Він особливо виразно демонструє той грандіозний шлях, який Мішель Бакмен пройшла, аби піднятися до свого нинішнього високого статусу: члена конгресу та претендента на пост президента. Особиста ідентичність визначається значною мірою наративами, якими ми живемо чи які нам приписують [7, с.34]. Ми розуміємо громадських діячів і політиків – в даному випадку Мішель Бакмен, – припасовуючи їх до глибинних наративів, які є частиною нашого мислення: наративів Успішної жінки, Бізнес-леді чи наративу Благодійництва. Лакофф стверджує, що ці наративи активуються і функціонують підсвідомо, майже рефлексивно. І так само автоматично, без жодного усвідомлення з нашої сторони, мозок приймає рішення за нас на основі цих наративів, як і на основі фреймів, бо це – все, що мозок має в своєму розпорядженні [ibid.].

Сила наративів також полягає в емоціях, які "вмонтовані" в їхню структуру: "наративи і фрейми – це не просто структури мозку з інформативним наповненням, а структури з інтегрованим інформативно-емоційним наповненням" [7, с.28]. Емоції сприяють активації емпатії і в такий спосіб підсилюють фрейми і коцепти, з ними пов'язані.

4. Висновок

Республіканські президентські дебати, які відбулися в червні 2011 року в шт. Нью-Гемпшир, репрезентативні щодо фреймів і культурних наративів, використовуваних в дискурсі республіканців загалом, оскільки в їх основі лежать традиційні цінності, постулати та принципи консервативної ідеології.

Фрейми, що активуються учасниками, є результатом як конвенціалізованих в межах консервативної традиції практик, так і індивідуальних рішень. Переважна більшість фреймів, що експлуатуються учасниками дебатів, мають глибоке коріння в американській культурі загалом та культурі американського консерватизму зокрема. Як досвідчені політики, диспутанти продемонстрували знання щодо того, які фрейми використовувати для бажаного ефекту і які лінгвістичні маркери залучати для активації консервативних фреймів. Як і можна сподіватися, домінантними фреймами в дебатах були [Обмеження функцій Уряду], [Зниження Податків], [Дерегуляція Економіки], [Всевладність Ринку]. Ці фрейми є невід'ємною частиною дискурсу американського консерватизму загалом. Фрейми, що маркують ці конкретні дебати (і, слід думати, й інші на цьому етапі історико-

політичного розвитку США), є своєрідними субфреймами перерахованих вище: [Фіаско Уряду Обами], [Анулювання Реформи Охорони Здоров'я], [Поразка Зовнішньої політики Демократів], [Припинення Соціальних "Податків"] та ін. [Всевладність Ринку] та [Обмеження функцій Уряду] виявилися найбільш рекурентними фреймами в аналізованих дебатах. Це пояснюється, очевидно, тим, що вони складають "серцевину" консервативної доктрини, а по-друге, вони завжди лежали в основі найдошкульнішої критики економічної політики чинного президента США.

Аналіз різних шляхів активації консервативних фреймів показав, що одні є більш експліцитними ніж інші. Найповніше експліковані фрейми спостерігаються на рівні речень, що й зрозуміло, адже розгорнуті синтаксичні структури уможливають повнішу артикуляцію фреймового наповнення. З іншого боку, вибір лексики з відповідним когнітивним потенціалом є імпліцитнішим, бо слова називають елементи фреймів і в такий спосіб активують їх без усвідомлення цього слухачем. Тому можна припустити, що лексичні маркери фрейму є ефективнішим методом "засвічування" фрейму, оскільки його активація, особливо неодноразова, сприяє підсвідомій його легітимації, як це було очевидно з фреймом *right-to-work frame*. Активація такого фрейму з подальшим повторенням і закріпленням здатна "пригнічувати" альтернативні фрейми, а відтак, призводить до подальшої легітимації в свідомості слухача.

Аналізований матеріал також засвідчив, що культурні наративи є потужним інструментом легітимації з огляду на активацію емоційного потенціалу, закладеного в них. Наративи, імпліцитно вербалізовані Мішель Бакмен, сприяють підсиленню консервативних цінностей (наратив Бізнес-леді), з одного боку, а з іншого, слугують саморекламою (наратив Успішної жінки, наратив Благодійництва).

Ефективність легітимації шляхом когнітивних структур досягається за рахунок їхнього прихованого впливу на свідомість слухача – на відміну від інших форм легітимації (за Т.ван Лювеном), активація, закріплення та легітимація фреймів відбувається, здебільшого, без усвідомлення цього об'єктом легітимації. Подальшим логічним кроком у аналізі легітимації поглядів (політики, цінностей тощо) шляхом активації когнітивних структур мало б стати дослідження прототипних ефектів (типів, ідеалізованих тощо прикладів), що активуються в мовленні політиків.

Список використаних джерел

1. Демьянков В.З. Фреймовая семантика // Краткий словарь когнитивных терминов / Кубрякова Е.С., Демьянков В.З., Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г. / [Под общ. ред. Е.С. Кубряковой]. – М.: Филологический факультет МГУ им. М.В. Ломоносова, 1996. – С.189-191.
2. Попова З.Д. Когнитивная лингвистика / З.Д.Попова, И.А. Стернин. – М.: АСТ: Восток – Запад, 2007. – 314 с.
3. CNN Live Event/Special, 2011: Republican Debate [Електронний ресурс] // 4 Parts. – Режим доступу: <http://transcripts.cnn.com/TRANSCRIPTS/1106/13/se.03.html> <http://transcripts.cnn.com/TRANSCRIPTS/1106/13/se.04.html> <http://transcripts.cnn.com/TRANSCRIPTS/1106/13/se.05.html> <http://transcripts.cnn.com/TRANSCRIPTS/1106/13/se.06.html>
4. Fillmore Ch. J. An alternative to checklist theories of meaning / Charles J. Fillmore // Papers from the First Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society, 1975. – P. 123-132.
5. Fillmore Ch. J. Frame semantics / Charles J. Fillmore // Linguistics in the morning calm: Selected papers from SICOL-1981 // Ed. by The Linguistic Society of Korea. – Seoul: Hanshin, 1982. – P. 111-138.
6. Lakoff G. Cognitive models and prototype theory // Concepts and conceptual development: ecological and intellectual factors in categorization / George Lakoff // U. Neisser (ed.). – New York: Cambridge University Press, 1987. – P. 63-100.
7. Lakoff G. The political mind: why you can't understand 21st-century American politics with an 18th-century brain / George Lakoff. – New York: Viking Penguin, 2008. – 304 p.

8. Lakoff G. The political mind: a cognitive scientist's guide to your brain and its politics / George Lakoff. – New York: Penguin Books, 2009. – 320 p.

9. Lakoff G. Philosophy in the flesh: the embodied mind and its challenge to western thought / George Lakoff, Mark Johnson. – New York: Basic Books, 1999. – 550 p.

10. Van Leeuwen T. Discourse and practice: new tools for critical discourse analysis / Theo van Leeuwen. – New York: Oxford University Press, 2008. – 192 p.

11. Weber M. Economy and society / Max Weber. – Berkeley, CA: University of California Press, 1978. – 1469 p.

Надійшла до редколегії 29.07.16

У. Потятнык, канд. філол. наук, доц.

Львовский национальный университет имени Ивана Франко, Львов, Украина

ЛЕГИТИМАЦИЯ КОНСЕРВАТИВНЫХ ФРЕЙМОВ: КОГНИТИВНЫЙ АНАЛИЗ

В статье рассматриваются когнитивные структуры (эксплицитные и имплицитные фреймы и культурные нарративы), которые активируются в речи семи кандидатов на пост президента от Республиканской партии США во время телевизионных дебатов. Данным исследованием автор пытается продемонстрировать каким образом и при помощи каких языковых средств активация консервативных фреймов способствует усилению и легитимации принципов, убеждений и ценностных систем американского консерватизма.

Ключевые слова: легитимация, фрейм, активация фрейма, культурный нарратив.

U. Potiatnyk, Cand. of Philology, Associate Professor
Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine

LEGITIMATION OF CONSERVATIVE FRAMES: COGNITIVE ANALYSIS

By identifying cognitive structures in the language of seven Republican presidential candidates – as they debate each other on television as part of the nominating process of US presidential elections – the present study seeks to demonstrate in what way and through what linguistic means the activation of explicitly and implicitly articulated conservative frames and cultural narratives helps to reinforce and ultimately legitimize ideas, principles and value systems of conservative worldview.

Key words: legitimation, frame, frame activation, cultural narrative.

УДК 811.133.1

М. Шевченко, канд. філол. наук

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, Дніпро

ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО НАПРУЖЕННЯ У РОМАНІ ГІЙОМА МЮССО "ДІВЧИНА З БРУКЛІНУ"

Статтю присвячено виявленню лексико-семантичних засобів створення й вираження емоційного напруження у психологічному трилері з елементами детективу "Дівчина з Брукліну" Гійома Мюссо. Встановлено визначальні риси даного жанру, такі як напружений сюжет, динамізм, ефект саспенсу, реалізація категорії перспекції, ефект цікавості, яскраво виражена емотивність. Емоційно-чуттєве сприйняття тексту забезпечується за допомогою описання зовнішньої та вісцеральної вираженості переживань персонажів, використання таких лексико-семантичних і стилістичних засобів як соматизми, кінематичні висловлювання, тропи.

Ключові слова: психологічний трилер, емотивність, наративна напруга, категорія перспекції, соматизм.

Метою статті є дослідження лексико-семантичних засобів вираження емоційного напруження у романі-трилері Гійома Мюссо "Дівчина з Брукліну". Об'єктом дослідження є текст роману Г. Мюссо, предметом дослідження виступають засоби створення і вираження емоційного напруження у ньому.

Ефект напруги у художньому тексті становив об'єкт багатьох лінгвістичних, літературознавчих праць, а також досліджень у сфері кінематографії, психології. Особливу увагу вчені приділяли формуванню теоретичного підходу до аналізу поняття саспенсу, дослідженню механізму його створення, пошукам універсальних засобів створення гострої напруги у художньому тексті (Р. Бароні, Р. Герріг, П. Вордерер, Т. Юдіна, О. Воробйова та ін.).

Реалізація саспенсу, який Т. Юдіна [5] визначає як змістовну текстову категорію напруги, є результатом дії кількох факторів, одним з яких є забезпечення високого ступеню емоційно-чуттєвого сприйняття тексту. Зокрема, це є однією з визначальних рис романів жанру трилеру.

Жанр трилеру представляє оповідь, що своїм сюжетом провокує раптові напруження емоцій, наростання відчуття тривоги, непевності, завмирання перед обличчям невідомості, небезпеки. Існує велике розмаїття піджанрів трилеру, як-от комедійний, шпигунський, юридичний, містичний, політичний, романтичний, екотрилер, технотрилер, трилер-катастрофа тощо [2, с. 33-35]. До одного з цих підвидів, а саме психологічного, належить новий роман сучасного французького письменника Гійома Мюссо "Дівчина з Брукліну". Ядровими озна-

ками, що складають жанрове поле психологічного трилеру, є напруженість, динамізм, яскраво виражена емотивність. Варто відзначити, що в даному випадку трилеру властиві також риси детективного жанру, такі, як ефект цікавості, саспенс.

У романі йдеться про відчайдушні пошуки письменником Рафаелем його нареченої Анни, яка зникла після їхньої сварки, під час якої вона зізналася, що має від нього таємницю і показала фотографію скоєного. Побачене настільки приголомшило Рафаеля, що він вирішив піти, відчуваючи як руйнується все, що складало його щастя. Але прийшовши до тями після шоку, він повертається, щоб почути всю історію. Та наречена зникла і головний герой вирішує будь що її відшукати. Такою є фабула роману, яка споріднює його із детективним жанром. Але якщо ознакою детективу як жанру є наявність злочину, то тут психологічну наративну напругу формує певна таємниця, недосказаність.

Розвитку саме детективного типу сюжету сприяє також присутність персонажа Марка Карадека, колишнього поліцейського у відставці, який допомагає Рафаелю у справі пошуків зниклої нареченої. Адже з цим персонажем пов'язано вживання великої кількості лексики сфери поліцейського розслідування: *flic de la BRB, juge d'instruction, kit de police scientifique, Ebony&Ivory, scène de crime, corps carbonisés, traces ADN, autopsie, fichier des empreintes digitales, test salivaire, faux papiers, géolocalisation du téléphone, historique des appels, enquête, être fiché au FAED, vérifier l'information*

personnelle, révéler les empreintes, traquer un criminel, avancer dans l'investigation [7].

Як було зазначено, даний трилер належить до психологічного піджанру. Однією з його конститутивних ознак є реалізація в тексті категорії перспекції, нагнітання напруженої атмосфери, створення передчуття чогось загадкового, невідомого, таємничого і тому страхотливого. У даному романі цьому сприяють лексикотематичні групи слів зі значенням "énigme": *secret, fardeau, fantôme, doute, coupable machiavélique, nager en eaux troubles, naviguer en plein brouillard, effleurer la vérité, doucher les illusions*; "choc": *abasourdi, désespéré, mort d'inquiétude, dévasté, proche de K.-O., frustré, déconcerté, rongé par l'inquiétude, fiévreux, frénétique*; "violence": *affolé, furax, brutal, vacarme d'enfer, calvaire, regard rageur, bordée d'injures, carnage, frémir de colère*.

Значну роль у створенні ефекту напруги відіграє використання соматизмів – мовних засобів, що позначають явища сфери тілесності. Семантична категорія тілесності є значущою для жанру трилера у двох аспектах: для описання та передачі психологічного стану героїв та для зображення певних сцен злочину, пов'язаних з описанням людського тіла. За Сайфі Л.О. [4, с.10], безпосередньо анатомічна лексика формує соматичне поле із номінантів-соматизмів трьох різних типів. У більшості випадків у романі вживаються соматизми, що позначають людське тіло та його частини. Вони застосовуються не для звичайної передачі жестів, рухів персонажів, а для викриття психологічного підґрунтя, на основі якого вони здійснюються, або характеристик емоційного стану героїв у цей момент: *Je me suis mis debout sur mes jambes en coton. Je me mordis la lèvre. Je me massai les paupières pour éloigner ces souvenirs. Déstabilisé, je fronçai les sourcils*. З цією ж метою використовуються соматизми, які позначають внутрішні органи, що забезпечують життєдіяльність: *Mon cœur cognait. Reflux acides dans l'estomac. Sa gorge était sèche, ses pupilles dilatées*. Згадування явищ сфери тілесності покликане уточнити те, що відбувається з психологічним станом персонажа, те, як реагує його організм на емоційногенні ситуації. Адже такі ситуації супроводжуються переживанням сильних емоцій у результаті психологічного напруження.

До третьої групи соматизмів дослідники відносять позначення матерії тіла людини, її органів: *Le sang pulsait dans mes tempes. Marc ressentit une décharge d'adrenaline. L'adrenaline du chasseur courait dans ses veines. Son visage bouffi suait à grosses gouttes*. Ця лексика проявляє внутрішню, або вісцеральну вираженість переживань. Це прискорене серцебиття, підвищений кров'яний тиск, зміни в ендокринних залозах, органах травлення та виділення. У романі соматична лексика використовується майже кожного разу, як настає напружений момент сюжету, це передає бажання автора ніби помістити читача у тіло персонажа, щоб він пережив і відчув події так само гостро.

Особливо ефективним для нарощування відчуття напруги є вживання соматизмів у послідовному ланцюзі номінативних речень: *Sidération. Chair de poule. Reflux acides dans l'estomac*. Це допомагає показати як миттєво організм персонажа реагує на шок. Без зайвих деталей номінативні конструкції показують швидкі трансформації певного відчуття на рівні людської фізіології.

Навколо соматичного поля, створеного за допомогою анатомічної лексики, формується соматичний простір. Він містить одиниці, що не є номінантами-соматизмами, а лише пов'язані з позначенням явищ життєдіяльності організму, наприклад, слуху, руху, мовлення і у своєму значенні містять сему "частина тіла" [4,

с.10]. Сюди слід віднести також явища самопочуття людини, зовнішні реакції тіла на сильні емоції, будь-який, в тому числі психологічний подразник, такі як запаморочення, тремтіння, гусяча шкіра: *Vertige. Gouttes de sueur troublaient ma vision. La chair de poule couvrit mes avant-bras. Un frisson a irradié tout mon corps. J'étais en nage, un goût de cendre se répandait dans ma bouche*.

У психологічному трилері автору недостатньо лише назвати емоцію, у полоні якої перебуває герой, важливішим для жанру є детальне описання того, як сильні емоції на кшталт жаху або хвилювання затоплюють свідомість людини. Г. Мюссо робить це якомога більш реалістично, із уточненням фізичних відчуттів персонажу та не хештуючи використанням засобів художньої виразності: *L'émotion me saisit à la gorge. Mon corps fut transpercé de mille flèches glacées qui me paralysèrent. Autour de moi, la réalité se dilua, le sang pulsa et bourdonna dans les oreilles. J'essayai d'avalier ma salive, mais fus incapable de déglutir. Mon sang se figea et j'eus l'impression de tomber dans un abîme de terreur*. Автор вдається одночасно до використання соматизмів і цілого ряду тропів (персоніфікація, метафора, гіпербола) майже у кожному реченні, щоб описати шоківий стан Рафаеля і те, як його організм застиг під впливом потужної емоції.

Не менш ефективним засобом вираження психологічного стану персонажів є використання автором кінематичних висловлювань – вербального відображення паралінгвістичних засобів комунікації, таких як жести, міміка, пози, рухи тіла та інше [3, с. 32]. Їх особливістю у плані інтерпретації емоційного фону оповіді є їх імплікативність, індексальність. Кінема може слугувати у тексті знаком, що вказує на гамму почуттів, що їх переживає персонаж. Автор може непрямим способом натякати на стан героя, показуючи його дії, але не коментуючи їх: *Muselier tira un mouchoir en tissu de sa poche et s'épongea le front. Maxime prit sa tête entre les mains*. Або може прямо інтерпретувати той чи інший жест, уточнюючи його деталі, можливі мотиви його прояви у поведінці героя: *D'un geste vif et nerveux, elle balançait une gifle dans l'air comme si elle chassait une guêpe. Marc sembla chasser une pensée découragée d'un geste agacé. Le flic se massa les tempes pour chasser le début de migraine*.

Доцільно відмітити у тексті роману роль семантичного повтору, оскільки використання окремих слів повторюється доволі часто. У щойно наведених прикладах фігурує слово "chasser", сема пошуків, гонитви пронизує весь роман. Не менш часто повторюються дієслова "se figer", "se glacer", як позначення крайньої міри подиву, страху, несподіваності: *Elle s'est figée, telle une biche, dans la lumière de mes phares. Mon sang se glace*. Постійно повторюються описання певних фізичних відчуттів, що передають граничну емоційну напругу. Можна виділити три домінуючі з них, а саме калатання серця, що вистрибує з грудей від хвилювання, жаху (*mon cœur se déchaîne dans ma poitrine, menace de lâcher, lâche, se déchire*), шум у вухах (*mes oreilles bourdonnent, j'avais des bourdonnement dans les oreilles*), мороз, що йде по спині (*un frisson me parcourut l'échine, les frissons m'électrisaient l'échine*). Але використання соматичної лексики недостатньо для повної передачі гостроти таких напружених моментів сюжету, коли здається, що організм персонажу функціонує на грані своїх можливостей, тому ефект анатомічної лексики підсилює використання тропів. Порівняння і метафори були найяскравішим засобом образності у таких випадках. Порівняння вживаються одразу після виразу із соматичним компонентом, після сполучника *comme, comme si*: *Mes oreilles bourdonnent et me font très mal, comme si on m'enfonçait des clous dans les tympans; J'avais des bourdonnement dans les oreilles, comme si les*

dizaines de questions rebondissaient contre les parois de mon crâne; Comme une onde, une vague de chair de poule se propagea de mes pieds à ma tête. Метафора також підсилює яскравість переживань та відчуттів персонажів: Des fourmis couraient dans mes membres. Je suis le sang qui pulse dans mon cœur. Je suis l'effort qui m'épuise, le gibier blessé qui refuse l'hallali.

Описання зміни виразу, кольору обличчя виконує експресивну функцію, тому що часто зовнішній вигляд людини є індикатором її почуттів, емоцій та думок. На обличчі може промайнути сумнів: Gladys eut une moue dubitative avant de me fixer droit dans les yeux; раптова блідість може видати страх: Le visage d'Ethel Faraday se figea et prit une couleur de craie. Особливо багато уваги Г. Мюссо приділяє дрібним деталям погляду, виразу очей, навіть описанню зіниць: De la braise rougeoya dans ses yeux. Le feu s'alluma dans les yeux du flic. Ethel ouvrit des yeux ronds, agacée. Une goutte d'encre noire se dilua dans ses pupilles, éteignant l'éclat de son regard. Tout à coup, un voile passa dans les yeux d'Angela. Les yeux noyés de larmes et injectés de sang. Інтонації мовлення, вокальна міміка також підлягають авторському ретельному уточненню, добір влучного дієслова для введення мовлення відіграє суттєву роль (*hurler, bredouiller, s'exclamer...*).

Соматизми та кінематичні висловлювання є непрямым способом вказування на емоцію, яку переживає персонаж, натяком на неї. У романі також наявна широка лексико-тематична група слів з безпосереднім значенням "відчуття, переживання": *crainte, détresse, peur, lassitude, douleur, amertume, haut-le-cœur, déception, horreur désespérante, terreur, stupeur*. Читач розділяє ці емоції з героєм, співпереживає завдяки евокативному впливу відповідних розгорнутих лексичних полів, зумовлених авторською інтенцією.

Варто відмітити, що у тексті роману короткі речення часто займають вирішальну позицію, закінчують абзац чи навіть розділ, самостійно виступаючи коротким абзацем. Таким чином стимулюється цікавість читача, який, перебуваючи у напрузі, очікує, що ось-ось проясниться інтригуючий момент. Вся текстова канва кінця розділу ніби перетворюється в інформаційну воронку, у якій поступово накопичуються репліки діалогу, дрібні деталі, які неминуче призводять до розв'язки у вигляді лише одного слова, що дає ключ до розгадки подальших подій:

"Je m'approchai du luminaire, m'agenouillai et tirai sur le boîtier de la triple prise qui me resta dans les mains. Comme l'avait deviné Caradec, il n'était relié à aucun câble. Je me couchai sur le sol, passai l'avant-bras dans l'espace libéré et parvins à faire pivoter puis à retirer la plinthe.

Quelque chose était caché derrière la bande de bois.

М. Шевченко, канд. філол. наук

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара, Днепр, Украина

СРЕДСТВА ВЫРАЖЕНИЯ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО НАПРЯЖЕНИЯ В РОМАНЕ ГИЙОМА МЮССО "ДЕВУШКА С БРУКЛИНА"

Статья посвящена определению лексико-семантических средств создания и выражения эмоционального напряжения в психологическом триллере с элементами детектива "Девушка с Бруклина" Гийома Мюссо. Были выявлены определяющие черты данного жанра, такие как напряженный сюжет, динамизм, эффект саспенса, реализация категории проспекции, эффект любопытства, ярко выраженная эмотивность. Эмоционально-чувственное восприятие текста обеспечивается с помощью описания внешней и висцеральной выраженности переживаний персонажей, использования таких лексико-семантических и стилистических средств как соматизмы, кинематические речения, тропы.

Ключевые слова: психологический триллер, эмотивность, нарративное напряжение, категория проспекции, соматизм.

М. Shevchenko, PhD

Oles Honchar Dnipropetrovsk National University, Dnipro, Ukraine

MEANS OF EXPRESSING EMOTIONAL TENSION IN THE NOVEL OF GUILLAUME MUSSO "LA FILLE DE BROOKLYN"

The article deals with lexical and semantic ways of creation and expression emotional tension in the psychological thriller with elements of detective novel "La Fille de Brooklyn" of Guillaume Musso. The key features of this genre that were singled out are intensive plot, dynamism, suspense effect, prospective category realization, curiosity effect, pronounced emotivity. Emotional text perception is assured due to description of external and visceral evidence of characters' feelings, use of such lexical, semantic and stylistic means as somatizations, kinematic expressions, tropes.

Key words: psychological thriller, emotivity, narrative tension, prospective category, somatism.

Un sac".

Таким чином створюється ефект саспенсу та стимулюється цікавість читача, коли він нетерпляче хоче дізнатися розв'язку певної ситуації, стратегічним є використання затримки необхідної інформації у вигляді уповільнення, затягування дії, певної текстової недоводки, несподіваного кінця розділу.

Отже, побудова емоційної напруги у романі багато в чому залежить від тактики нагнітання атмосфери, яка є наслідком реалізації категорії проспекції у тексті. Цьому сприяє описання функціонування і реакцій людського організму на дійсність в момент стресу, звідки широке використання анатомічної лексики, деталізація явищ сфери тілесності персонажів, просодичних, паралінгвістичних ознак героїв, а також вживання тропів для посилення евокативного ефекту на читача. Крім цього, стратегічним є вживання з такою ж метою конкретних лексико-тематичних груп слів, як-от із сімєю "страх", "таємниця", "небезпека", семантичних повторів, періодичного вживання усталених форм описання відчуттів під час емоційних ситуацій. Ефект емоційного напруження також стимулюється завдяки використанню послідовності коротких номінативних речень у момент загострення сюжету.

Перспективи дослідження вбачаються у можливості поглибленого аналізу ролі чергування різних типів тексту розповіді у емоційно-чуттєвому сприйнятті тексту роману, графічних, синтаксичних засобів створення ефекту емоційного напруження у тексті.

Список використаних джерел

1. Воробьева О. Сюжетное напряжение сквозь призму конфликта ментальных пространств (опыт концептуального анализа) / О. Воробьева // Когнитивная семантика: материалы 2-ой междунар. школы-семинара по когнитивной лингвистике, 11–14 сент. 2000. – Тамбов, 2000. – Ч. 1. – С. 123–125.
2. Дьякова Т.В. Характеристика жанра "триллер" и его поджанры / Т.В. Дьякова // Lingua mobilis. – 2013. – Вып. 5 (44). – С. 32–36.
3. Обнорская М.Е. Техника создания саспенса в романах М. Стюарт / М.Е. Обнорская, Е.В. Полосина // Мир науки, культуры, образования. – 2009. – № 4 (16). – С. 29–33.
4. Сайфи Л.А. Концептуализация соматического образа человека в языке и дискурсивных практиках (на материале современного английского языка): автореф. дисс...канд. филол. наук: спец. 10.02.04 – "Германские языки" / Сайфи Людмила Алексеевна; БашГУ. – Уфа, 2008. – 24 с.
5. Юдина Т.В. Категория напряженности и средства ее выражения: автореф. дисс...канд. филол. наук: спец. 10.02.04 – "Германские языки" / Юдина Татьяна Витальевна; Лен.гос.пед.ин-т им. А.И. Герцена. – Ленинград, 1990. – 13 с.
6. Baroni R. Tension narrative, curiosité et suspense: les deux niveaux de la séquence narrative [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vox-poetica.org/t/lna/baronilna.html>.
7. Musso G. La Fille de Brooklyn [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rulit.me/books/la-fille-de-brooklyn-read-437523-1.html>.

Надійшла до редколегії 29.07.16

Наукове видання

ВІСНИК

КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ІНОЗЕМНА ФІЛОЛОГІЯ

Випуск 1(49)

Оригінал-макет виготовлено Видавничо-поліграфічним центром "Київський університет"

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи та електронні носії не повертаються.

Формат 60x84^{1/8}. Ум. друк. арк. 7,0. Наклад 300. Зам. № 216-7876.
Гарнітура Arial. Папір офсетний. Друк офсетний. Вид. № Іф2.
Підписано до друку 16.01.17

Видавець і виготовлювач
Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет"
01601, Київ, б-р Т. Шевченка, 14, кімн. 43
☎ (38044) 239 3222; (38044) 239 3172; тел./факс (38044) 239 3128
e-mail: vpc@univ.kiev.ua
<http://vpc.univ.kiev.ua>

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1103 від 31.10.02